

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Футорянська Катерина Павлівна

УДК 341.6

ДИСЕРТАЦІЯ

РОЛЬ ТИМЧАСОВИХ ЗАХОДІВ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність 293 «Міжнародне право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Футорянська К.П. _____

Науковий керівник: **Федорова Алла Леонідівна**, кандидат юридичних наук,
доцент

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Футорянська К.П. Роль тимчасових заходів у захисті прав людини. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право» (29 – Міжнародні відносини). – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2024.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретико-правових та практичних аспектів застосування тимчасових заходів міжнародними органами з метою запобігання заподіяння непоправної шкоди правам людини в надзвичайних ситуаціях. У той час як в українській доктрині питання тимчасових заходів є малодослідженим, в міжнародно-правовій доктрині увагу зазвичай приділяють особливостям застосування тимчасових заходів конкретним міжнародним органом та установою або загальним питанням їх застосування без врахування особливостей предметної юрисдикції. В дисертаційній роботі проведено комплексний аналіз тимчасових заходів як інструменту міжнародного захисту прав людини, що постійно розвивається та вдосконалюється на практиці.

У роботі розглянуто причини термінологічної неузгодженості та обґрунтовано правильність використання в україномовній площині терміну «тимчасові заходи» як загального на позначення інструменту міжнародного захисту прав людини, у той час як застосування інших термінів (наприклад, «негайні заходи») є прийнятним у тому випадку, якщо мова йде про практику конкретного міжнародного судового органу або моніторингової установи. Результатом дослідження мети та умов застосування є формулювання авторського визначення поняття тимчасових заходів як інструменту міжнародного захисту прав людини.

Розгляд теоретико-правових засад застосування тимчасових заходів не є комплексним без дослідження їх історичного розвитку та становлення.

Тимчасові заходи в сучасному їх розумінні переважно походять з міжнародного права, хоча в національних правових системах дійсно існували певні прототипи. Встановлено, що транспозиція тимчасових заходів з міжнародного публічного права до його галузі – міжнародного права прав людини – відбувалась поступово.

Наразі в науковому колі спостерігається тенденція до розробки керівних принципів застосування тимчасових заходів. В роботі розглянуто дві останні спроби: Резолюцію Інституту міжнародного права щодо керівних положень застосування тимчасових заходів та Неймегенські принципи та керівні положення щодо тимчасових заходів захисту прав людини. Хоча обидва документи можна вважати факультативним джерелом, вбачається доцільним розроблення таких керівних принципів, наприклад, на рівні міжнародного органу чи установи (або, наприклад, діючого трьохстороннього діалогу між Європейським судом з прав людини, Африканським судом з прав людини та народів, Міжамериканським судом з прав людини) або міжнародної організації, що з одного боку посилить значення таких принципів з правової точки зору, а з іншого сприятиме закріпленню узгодженої позиції щодо найбільш дискусійних питань.

Значну увагу в роботі приділено статутним документам, регламентам, офіційним практичним довідникам, а також рішенням щодо тимчасових заходів наступних універсальних та регіональних міжнародних органів та установ, що розглядають справи у сфері захисту прав людини: Міжнародного Суду ООН, Комітету ООН з прав людини, Європейського суду з прав людини, Міжамериканської комісії з прав людини, Міжамериканського суду з прав людини, Африканської комісії з прав людини та народів, Африканського суду з прав людини та народів. Автором встановлено, що тимчасові заходи – результат практичної необхідності в рамках діяльності міжнародних органів, що доповнюють процесуальний мандат останніх та дозволяють вчасно відреагувати на грубе порушення прав людини. Найчастіше тимчасові заходи застосовуються для захисту громадянських прав і свобод, рідше – політичних

та культурних прав, і лише в поодиноких випадках задля захисту соціальних прав людини. Зазначимо, що також достатньо поширеним є застосування тимчасових заходів задля захисту колективних прав осіб з числа національних, етнічних, мовних або релігійних меншин.

Наукове дослідження показало, що питання, пов'язані з тимчасовими заходами, складають повноцінну окрему фазу розгляду справи. Відтак, було виокремлено етапи розгляду питання щодо застосування тимчасових заходів як за клопотанням сторони (найпоширеніший спосіб ініціювання), так і *proprio motu* (як правило, поодинокі випадки).

Безспірним є те, що ефективність тимчасових заходів напряду пов'язана з їх добросовісним виконанням сторонами, що не завжди має місце та прямо залежить від волі та інтересів держав. У разі недотримання тимчасових заходів позиція обґрунтовується державами відсутністю закріпленої на нормативному рівні обов'язковості відповідних рішень. Автор доходить висновку, що, незважаючи на те, що тимчасові заходи не є конвенційним інструментом, їх обов'язковість випливає з того, що вони є процесуальною гарантією, яка спрямована на забезпечення можливості розгляду питання та у подальшому виконання рішення по суті, яке, в свою чергу, є конвенційно обов'язковим.

Аналіз показав, що жодний міжнародний орган чи установа не має чітко встановленого переліку заходів, що можуть застосовуватись як тимчасові. В дослідженні обґрунтовано перевагу такого підходу, що полягає в забезпеченні гнучкості та можливості визначати такий захід, який буде релевантним з урахуванням конкретних обставин справи та вимог часу.

У роботі вперше запропоновано типологію тимчасових заходів, що застосовуються з метою захисту прав людини. Крім того, важливим результатом дослідження є висновок щодо схожості критеріїв застосування тимчасових заходів. Автор доходить висновку, що міжнародні органи чи установи схильні переймати найкращі практики щодо тимчасових заходів, про що свідчить відносна схожість процедурних особливостей застосування.

У дисертації окремо розглянуто тимчасові заходи, що застосовувались

Міжнародним Судом ООН та Європейським судом з прав людини у міждержавних справах за заявами України проти Росії. Оскільки, порушуючи міжнародно-правові зобов'язання, Росія не виконала жодного застосованого тимчасового заходу, може складатися хибне бачення щодо неефективності останніх, оскільки не досягнуто основної мети. У роботі автором спростовано вказану тезу, а також обґрунтовано необхідність та ефективність застосованих тимчасових заходів з правової точки зору. Окремо у дослідженні проаналізовано застосування Правила 39 Регламенту ЄСПЛ стосовно України за індивідуальними клопотаннями.

Теоретичні висновки та практичні результати дисертаційного дослідження можуть становити інтерес для представників державних органів, представників інститутів громадянського суспільства, наукової спільноти під час діяльності, що пов'язана з питаннями міжнародного захисту прав людини та міжнародного правосуддя.

Ключові слова: права людини, захист прав людини, міжнародні стандарти, тимчасові заходи, міжнародні суди, судова практика, Міжнародний Суд ООН, ООН, Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини, Африканський суд з прав людини та народів, міграція, міжнародні організації, російсько-українська війна, міжнародна безпека, Україна.

ABSTRACT

Futorińska K. Role of interim measures in human rights protection. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Thesis for a scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 293 “International law” (29 – International relations). – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2024.

The thesis is devoted to theoretical, practical and legal aspects of interim measures granted by international adjudicators in order to prevent irreparable harm to human rights in urgent situations. While the issue of interim measures is insufficiently researched in the Ukrainian doctrine, international legal studies usually focus on either the specifics of the interim measures granted by a particular international judicial body or on the general practice of international justice without taking into account the specifics of subject matter jurisdiction. The dissertation is a comprehensive research of interim measures as an instrument of international human rights protection that is constantly evolving and improving in practice.

The paper examines the reasons for the terminological inconsistency and identifies the term that is most relevant in the Ukrainian context to refer to interim measures in international human rights law. As a result of the study of the objectives and conditions for the granting of interim measures, it was proposed the author's definition of interim measures as an instrument of human rights protection.

Without a study of the historical development and evolution of interim measures, the analysis of their theoretical and legal basis is incomplete. Interim measures in their current understanding mainly originate from international law, although there were indeed some prototypes in national legal systems. The transposition of interim measures from international public law to international human rights law has been gradual.

At present, there is a tendency in the academic community to develop the guiding principles for the granting of interim measures. This paper examines two

recent instruments: Resolution of the Institute of International Law on Provisional Measures and Nijmegen Principles and Guidelines on Interim Measures for the Protection of Human Rights. Although both instruments can currently be considered as a source of guidance, it would be useful for such guidelines to be developed, for example, at the level of an international judicial body or institution (it is also possible to work within the framework of the existing trilateral dialogue between the European Court of Human Rights, the African Court on Human and Peoples' Rights and the Inter-American Court of Human Rights) or an international organisation, which would give such principles a more formal status and help resolve the most controversial issues.

In research considerable attention is paid to statutes, rules of procedure, official practical guides, and decisions on interim measures of the following universal and regional (quasi-) judicial bodies that deal with human rights cases: International Court of Justice, UN Human Rights Committee, European Court of Human Rights, Inter-American Court of Human Rights, Inter-American Commission on Human Rights, African Court on Human and Peoples' Rights, and African Commission on Human and Peoples' Rights.

The author considers that interim measures are the result of a practical necessity in the work of international adjudicators, which complement their procedural mandate and allow for a timely response to gross violations of human rights. Interim measures are most often granted to protect civil rights and freedoms, less often to protect political and cultural rights, and only in rare cases to protect social rights. At the same time, the practice of using interim measures to protect the collective rights of persons belonging to national, ethnic, linguistic or religious minorities has become widespread.

The research has indicated that issues related to interim measures constitute a full-fledged phase of the proceedings. Therefore, the author identified the stages of consideration of the issues of interim measures both at the request of a party (the most common way of initiating) and *proprio motu* (usually in exceptional cases).

The concept of interim measures in international justice makes sense if the

relevant decisions are implemented by states in bona fide, which is not always the case. In the case of non-compliance, the state's position is justified by the absence of binding nature of the relevant orders/decisions/resolutions. The author concludes that, despite the fact that interim measures are not a conventional instrument, their binding effect stems from fact that they are a procedural guarantee aimed at ensuring the possibility of consideration of the issue and subsequent implementation of the judgment on the merits, which, in turn, is conventionally binding.

The study of interim measures has shown that no international judicial body has a fixed list of interim measures that can be granted, and the author has justified the advantage of this approach, which is flexibility and the ability to determine the measure that will be relevant in the framework of the factual circumstances of the case and the requirements of the time.

The work proposes a typology of interim measures granted for the protection of human rights, which is a novel contribution. In addition, an essential finding is the conclusion that the criteria for the granting of interim measures are similar in different international institutions dealing with issues related to the protection of human rights. The author argues that international judicial bodies tend to adopt best practices in relation to interim measures, as evidenced by the relative similarity of procedural features.

The paper also examines the interim measures issued by the International Court of Justice and the European Court of Human Rights in inter-state cases initiated by Ukraine against Russia. Since Russia, in violation of its international legal obligations, has not implemented any of the interim measures granted, there may be a mistaken perception that they are ineffective, as the main goal has not been achieved. In the work, the author refutes this position and argues for the necessity and effectiveness of interim measures from the legal point of view. In addition, the study analyses the application of Rule 39 of the Rules of Procedure of the European Court of Human Rights against Ukraine upon individual requests.

The theoretical conclusions and practical results of the PhD thesis may be of interest to representatives of state authorities, representatives of civil society

institutions, and the scientific community in their activities related to international human rights protection and international justice.

Key words: human rights, human rights protection, international standards, interim measures, international judicial bodies, case law, International Court of Justice, UN, European Court of Human Rights, Inter-American Court of Human Rights, African Court on Human and People`s Rights, migration, international organisations, Russian-Ukrainian war, international security, Ukraine.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Футорянська, К.П. (2023). Щодо деяких керівних принципів застосування тимчасових заходів, розроблених Інститутом міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*, 12, 521-525.

2. Федорова, А.Л., & Футорянська, К.П. (2022). Виключення Росії з Ради Європи: підстави та наслідки. *Український часопис міжнародного права*, 2, 86-94.

3. Футорянська, К.П. (2022). Застосування Європейським судом з прав людини Правила 39 Регламенту за Заявою №11055/22 Україна проти Росії (X): ефективність та значення. *Український часопис міжнародного права*, 1, 98-103.

4. Футорянська, К.П. (2021). Ефективність застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини за міждержавними заявами щодо ситуації в Нагірному Карабасі. *Український часопис міжнародного права*, 2, 113-119.

5. Футорянська, К.П. (2020). Застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини у світлі практики щодо України. *Юридичний науковий електронний журнал*, 5, 220-223.

6. Футорянська, К.П. (2020). Юридична сила рішень міжнародних регіональних судових установ щодо застосування тимчасових заходів. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 3, 252-257.

Стаття в іноземному періодичному науковому виданні

7. Futorianska, K. (2021). Interim measures with respect to persons in detention under Rule 39 of the European Court of Human Rights. *European Political and Law Discourse*, 8(5), 22-30.

Тези доповідей, матеріалів науково-практичних конференцій

8. Футорянська, К.П. (2023). Умови застосування тимчасових заходів міжнародними судовими установами. В *Права людини в період збройних конфліктів: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної*

конференції, присвяченої 75-й річниці ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 року. 3 листопада 2023 р., м. Одеса. С. 88-97.

9. Футорянська, К.П. (2022). Роль тимчасових заходів ЄСПЛ у справах щодо військовополонених захисників Маріуполя. В *Права людини в період збройних конфліктів: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія»*. 18 листопада 2022 р., м. Одеса. С. 315-321.

10. Футорянська, К.П. (2021). Роль Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини у контексті міграційної кризи на кордоні Білорусі з Європейським Союзом. В *Права людини – пріоритет сучасної держави: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 10 грудня 2021 р., м. Одеса. С. 119-124.

11. Футорянська, К.П. (2021). Захист соціальних прав людини крізь призму застосування негайних заходів Європейським комітетом з соціальних прав. В *Актуальні проблеми міжнародних відносин 2021: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених*. 28 жовтня 2021 р., м. Київ. С. 94-99.

12. Футорянська, К.П. (2021). Застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини у справі пана Навального: можливі наслідки та особливості виконання. В *Шевченківська весна-2021: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених*. 29 березня 2021 р., м. Київ. С. 119-123.

13. Футорянська, К.П. (2020). Застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини у справах щодо захисту прав несупроводжуваних дітей-мігрантів. В *Права людини – пріоритет сучасної держави: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції*. 10 грудня 2020 р., м. Одеса. С. 55-58.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВИХ ЗАХОДІВ З МЕТОЮ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	26
1.1. Історична ретроспектива становлення тимчасових заходів як інструменту захисту прав людини.....	26
1.2. Поняття тимчасових заходів та умови їх застосування	46
1.3. Юридична сила та ефективність тимчасових заходів	60
Висновки до Розділу 1	73
РОЗДІЛ 2. ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВИХ ЗАХОДІВ МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНАМИ ТА УСТАНОВАМИ СУДОВОГО ХАРАКТЕРУ ЗАДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	77
2.1. Універсальна система захисту прав людини: приклад застосування тимчасових заходів Міжнародним Судом ООН та Комітетом ООН з прав людини.....	77
2.1.1. Застосування тимчасових заходів Міжнародним Судом ООН з метою захисту прав людини	77
2.1.2. Тимчасові заходи у практиці Комітету ООН з прав людини	87
2.2. Тимчасові заходи в практиці Європейського суду з прав людини.....	96
2.3. Тимчасові заходи в Міжамериканській системі захисту прав людини – процедурні та практичні аспекти	109
2.3.1. Запобіжні заходи у практиці Міжамериканської комісії з прав людини	109
2.3.2. Тимчасові заходи у практиці Міжамериканського суду з прав людини	120
2.4. Африканська система захисту прав людини: особливості розгляду питань, пов’язаних з тимчасовими заходами.....	127

2.4.1. Практика Африканської комісії з прав людини та народів щодо тимчасових заходів.....	127
2.4.2. Тимчасові заходи у практиці Африканського суду з прав людини та народів.....	130
Висновки до Розділу 2	139
РОЗДІЛ 3. ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВИХ ЗАХОДІВ ЗАДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЩОДО УКРАЇНИ	143
3.1. Застосування тимчасових заходів Міжнародним Судом ООН за міждержавними заявами України	143
3.2. Застосування ЄСПЛ Правила 39 Регламенту у справах за участю України	157
Висновки до Розділу 3	173
ВИСНОВКИ	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183
ДОДАТОК А	210

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АКПЛ	– Американська конвенція з прав людини
АКПЛН	– Африканська комісія з прав людини та народів
АС	– Африканський Союз
АСПЛН	– Африканський суд з прав людини та народів
АХПЛН	– Африканська хартія прав людини та народів, Банжувльська хартія
ДРК	– Демократична Республіка Конго
ЄКПЛ	– Європейська конвенція з прав людини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року
ЄКСП	– Європейський комітет з соціальних прав
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
КЛРД	– Міжнародна конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації
МАКПЛ	– Міжамериканська комісія з прав людини
МАСПЛ	– Міжамериканський суд з прав людини
МКБФТ	– Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму
МПГПП	– Міжнародний пакт про громадянські і політичні права
МС ООН	– Міжнародний Суд Організації Об'єднаних Націй
ОАД	– Організація американських держав
ОАЕ	– Об'єднані Арабські Емірати
ОАЄ	– Організація Африканської Єдності
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
РБ ООН	– Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Тимчасові заходи є процесуальною гарантією, що дозволяє міжнародним судовим органам та установам на будь-якому етапі розгляду справи, починаючи від ініціювання до моменту ухвалення остаточного рішення, своєчасно та терміново відреагувати на серйозне порушення задля захисту прав та недопущення загострення ситуації, що ускладнюватиме подальший розгляд справи по суті. Такий інструмент є в функціоналі як міжнародних судів загальної юрисдикції, так і спеціалізованого характеру. Зокрема, широкої поширеності тимчасові заходи набули та є наразі невід'ємним інструментом в практиці судових та моніторингових установ та органів, що розглядають виключно або у тому числі питання, пов'язані з міжнародним захистом прав людини.

Офіційна статистика органів та установ, що можуть застосовувати тимчасові заходи з метою захисту прав людини, в цілому свідчить про тенденцію збільшення кількості як клопотань, так і відповідно застосованих тимчасових заходів щороку. Однак, враховуючи, що абсолютно усі органи та установи наголошують на застосуванні тимчасових заходів у виключних випадках, з'ясування причин, що призводять до вищевказаної тенденції, а також пов'язаних питань практичного характеру (наприклад, задля захисту яких прав найчастіше застосовуються тимчасові заходи) становить особливий інтерес в контексті дослідження.

Оскільки міжнародні договори, статутні документи та регламенти міжнародних органів зазвичай закріплюють загальні положення щодо тимчасових заходів, їх практичне застосування породжує низку дискусійних питань (наприклад, щодо обов'язковості, необхідності у таких заходах, умов застосування та ін.). Відтак, міжнародна практика, а саме рішення щодо застосування тимчасових заходів, по суті справ та відповідно окремі думки суддів, а також інші офіційні робочі документи міжнародних органів із

захисту прав людини є джерелом, що дозволяє з'ясувати особливості тимчасових заходів як інструменту міжнародного захисту прав людини, а також знайти відповіді на питання практичного характеру, що постають у процесі їх застосування. Наприклад, який правовий статус мають такі заходи і чи накладають вони зобов'язання на державу, якій вони адресовані. Крім того, вважаємо, що аналіз історичного розвитку та становлення тимчасових заходів в міжнародному праві дозволить сформулювати більш ґрунтовну та об'єктивну відповідь на важливі питання, які постають, коли є потреба в термінових заходах реагування.

Актуальність теми дисертаційної роботи також полягає в дослідженні тимчасових заходів, що застосовувались Міжнародним Судом ООН та Європейським судом з прав людини у справах за участю України. Так, за міждержавними заявами України проти Росії, окремого дослідження вимагає питання ефективності та необхідності у таких заходах, у тому числі в контексті порушень прав людини під час збройного конфлікту, коли країна-агресор схильна до ігнорування відповідних рішень. В контексті ж застосування Правил 39 Регламенту ЄСПЛ за індивідуальними заявами, окрема увага має бути приділена питанню щодо того, які саме заходи застосовує ЄСПЛ стосовно України та з чим найчастіше пов'язаний ризик непоправної шкоди. Також важливим вбачається з'ясування позиції України щодо обов'язковості ухвал ЄСПЛ про застосування тимчасових заходів.

Теоретичну основу наукового дослідження склали наукові праці та доробки українських та зарубіжних вчених та практиків, які досліджували як особливості міжнародного правосуддя і міжнародного захисту прав людини в цілому, так і застосування тимчасових заходів міжнародними органами та установами зокрема.

Враховуючи, що тимчасові заходи розглядалися крізь призму міжнародного права прав людини, варто підкреслити праці наступних українських науковців, які досліджували питання в загальному та тематичному розрізі: Т.О. Анцупова, М.В. Буроменський, К.І. Бусол,

О.В. Буткевич, М.М. Гнатовський, А.Є. Зубарева, Т.Р. Короткий, Л.Р. Наливайко, О.В. Митник, О.Б. Онишко, Я.С. Пасічник, О.Р. Поєдинок, Т.Л. Сироїд, З.В. Тропін, А.Л. Федорова, Є.М. Щербина, Г.Ю. Юдківська та ін. Важливо зазначити, що роботи, які фокусуються виключно на тимчасових заходах в українській науково-правовій доктрині є поодинокими, і поки що питання не зазнало широкого наукового інтересу.

У міжнародно-правовій доктрині тимчасові заходи є більше дослідженими. Так, варто звернути увагу на роботи таких науковців як Т. Бюргенталь (Thomas Buergenthal), Д. Гарріс (Девід Гарріс), І. Гілліх (Ines Gillich), С. Ебобра (Solomon Ebobrah), К. Еррера (Clara Burbano Herrera), К. Майлс (Cameron A. Miles), М. О'Бойл (Michael O'Boyle), К. Оеллерс-Фрам (Karin Oellers-Frahm), Є.Рітер (Eva Rieter), Д. Родрігес-Пінзон (Diego Rodríguez-Pinzón), Ш. Розенн (Shabtai Rosenne), Є. Салькевич-Муннерлін (Ewa Salkiewicz-Munnerlyn), Х. Тірлуей (Hugh Thirlway), А. Тріндаді (Antonio Augusto Cancado Trindade), Ів Хек (Yves Haeck), В. Шабас (William Schabas) та ін.

Незважаючи на численні наукові праці, опубліковані дослідниками різних держав, наразі спостерігається підхід щодо розгляду тимчасових заходів або кризь призму особливостей застосування конкретним міжнародним судовим органом, або усіма міжнародними органами та установами в цілому без врахування особливостей предметної юрисдикції. Актуальність дисертаційної роботи полягає в комплексності дослідження, що сфокусовано на теоретико-правових та практичних аспектах застосування тимчасових заходів як інструменту захисту прав людини органами та установами на універсальному та регіональному рівні. Комплексний аналіз вбачається важливим особливо в контексті численного застосування тимчасових заходів у справах, пов'язаних зі збройною агресією Росії проти України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано на кафедрі порівняльного і європейського права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського

національного університету імені Тараса Шевченка в межах наукової теми Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин «Асоціація як новий формат відносин України з Європейським Союзом: політичний, правовий, економічний та інформаційний аспекти» (№16БФ048-01), «Міжнародно-правові та соціальні механізми протидії сепаратизму в Україні» (№19БФ048-01), а також теми «Стратегія протистояння геополітичним викликам і загрозам національній безпеці України в умовах становлення нового світопорядку» (№19БФ048-02), які є складовими Комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Мета дослідження полягає у комплексному теоретичному та практичному аналізі тимчасових заходів, що застосовуються з метою міжнародного захисту прав людини. Це дасть змогу не лише теоретично переосмислити існуючі підходи до об'єкту дослідження, але також зробити внесок в науково-практичну дискусію щодо ролі тимчасових заходів в системі міжнародного захисту прав людини, а також у визначення подальших актуальних тематичних напрямків дослідження.

Для досягнення мети дисертаційної роботи було сформульовано такі основні дослідницькі **завдання**:

- розглянути історичне становлення та розвиток тимчасових заходів задля отримання ширшого розуміння про природу правозахисного інструменту, що досліджується;
- розкрити юридичну природу тимчасових заходів, що застосовуються міжнародними органами та установами у сфері захисту прав людини;
- проаналізувати правову регламентацію застосування тимчасових заходів міжнародними органами та установами з метою захисту прав людини;
- визначити процесуальні особливості застосування тимчасових заходів Міжнародним Судом ООН, Комітетом ООН з прав людини, Європейським судом з прав людини, Міжамериканським судом з прав людини, Міжамериканською комісією з прав людини, Африканським судом з прав людини та народів, Африканською комісією з прав людини та народів;

– дослідити міжнародну судову практику та визначити, які заходи можуть застосовуватись як тимчасові задля захисту прав людини, а також запропонувати відповідну типологію;

– розглянути тимчасові заходи, що були застосовані Міжнародним Судом ООН та Європейським судом з прав людини за міждержавними заявами України проти Росії, та визначити їх ефективність та необхідність;

– визначити особливості застосування ЄСПЛ Правила 39 Регламенту за індивідуальними клопотаннями стосовно України;

– проаналізувати позицію України щодо юридичної сили рішень стосовно тимчасових заходів, що застосовуються Міжнародним Судом ООН та Європейським судом з прав людини.

Об’єктом дослідження є міжнародно-правові відносини щодо питань, пов’язаних з застосуванням тимчасових заходів як інструменту захисту прав людини.

Предметом наукового дослідження є теоретико-правові засади, а також практичні аспекти застосування тимчасових заходів міжнародними судовими органами та установами, які дозволили визначити особливості та сформулювати цілісне уявлення про тимчасові заходи та їх природу.

Методи дослідження. Дисертаційна робота виконана з використанням філософських, загальнонаукових, а також спеціально-наукових та власно-юридичних методів пізнання, що дозволило забезпечити достовірність отриманих результатів, а також досягнути поставленої мети та завдань наукового дослідження.

Використання діалектичного, а також структурно-логічного методів можна вважати методологічною основою, що сприяла проведенню об’єктивного та всебічного розгляду тимчасових заходів як інструменту міжнародного захисту прав людини у надзвичайних ситуаціях з високим ризиком заподіяння непоправної шкоди.

Застосування методів аналізу та синтезу дало можливість дослідити термінологічну неузгодженість, крім того, з’ясувати мету та умови

застосування тимчасових заходів як в міжнародному публічному праві, так і в міжнародному праві прав людини. Також метод аналізу та синтезу був застосований під час вивчення питання юридичної сили рішень міжнародних органів та установ щодо тимчасових заходів. Історико-правовий метод використовувався задля отримання розуміння про історичний розвиток та становлення правозахисного інструменту. Метод дозволив дійти висновку, що тимчасові заходи в сучасному їх розумінні переважно походять з міжнародного права, хоча в національних правових системах дійсно існували певні прототипи.

Формально-юридичний метод було застосовано під час аналізу нормативного змісту міжнародного-правових актів, статутних документів та регламентів міжнародних судових органів, а також міжнародної судової практики, зокрема, ухвал/постанов/наказів щодо тимчасових заходів, рішень по суті, а також окремих думок суддів.

Другий та третій розділи дисертаційного дослідження побудовані на основі порівняльно-правового методу, що дозволив виокремити процесуальні особливості розгляду питань, що пов'язані з тимчасовими заходами, а також зрозуміти, які саме заходи підпадають під поняття тимчасових. Статистичний метод використовувався під час аналізу та дослідження кількості запитів, а також рішень (у вигляді наказів, ухвал, постанов) щодо (не)застосування тимчасових заходів. Методи класифікації та групування сприяли виокремленню процесуальних етапів розгляду питань, пов'язаних з заходами, що становлять об'єкт дослідження, а також дозволили вперше запропонувати типологію тимчасових заходів.

Важливу роль відіграв метод критичного аналізу, оскільки дозволив за результатами дослідження теоретико-правових та практичних засад застосування тимчасових заходів міжнародними судовими органами з метою запобігання заподіяння непоправної шкоди правам людини зробити висновки, що становлять як новизну, так і вдосконалюють та розвивають все існуючі наукові погляди.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження. Робота є першим комплексним дослідженням в українській правовій науці, що присвячене застосуванню тимчасових заходів як інструменту міжнародного захисту прав людини. Положення дисертації також доповнюють вже існуючі в міжнародно-правовій доктрині дослідження та висвітлюють питання, які потребують на подальший розгляд та аналіз.

В дисертаційній роботі:

уперше:

– розглянуто термінологічну неузгодженість та обґрунтовано правильність використання в україномовній площині терміну «тимчасові заходи» як загального на позначення інструменту міжнародного захисту прав людини;

– запропоновано на рівні міжнародного судового органу чи установи (можливим вбачається також робота в рамках діючого трьохстороннього діалогу між Європейським судом з прав людини, Африканським судом з прав людини та народів, Міжамериканським судом з прав людини) або міжнародної організації розробити керівні принципи тимчасових заходів у захисті прав людини, що надасть їм більш вагомий статусу, а також сприятиме вирішенню найбільш дискусійних питань;

– доведено, що питання, пов'язані з тимчасовими заходами, складають повноцінну окрему фазу розгляду справи, особливості якої варіюються та залежать саме від роботи органу чи установи та його/її структурних особливостей;

– виокремлено етапи розгляду питання щодо застосування тимчасових заходів як за клопотанням сторони (найпоширеніший спосіб ініціювання), так і *proprio motu* (як правило, поодинокі випадки);

– запропоновано типологію тимчасових заходів, що застосовуються з метою захисту прав людини;

було вдосконалено:

– визначення поняття тимчасових заходів як інструменту захисту прав

людини;

- концепцію еволюції тимчасових заходів, зокрема, в контексті ідеї розробки керівних принципів;

- розуміння переваги відсутності встановленого переліку тимчасових заходів, що можуть бути застосовані міжнародними судовими органами та моніторинговими установами задля захисту прав людини;

- уявлення відносно переймання міжнародними органами та установами найкращих практик щодо застосування тимчасових заходів;

набуло подальшого розвитку:

- з'ясування причин збільшення щороку клопотань та відповідно кількості застосованих тимчасових заходів з метою захисту прав людини, враховуючи загальне правило абсолютно усіх органів та установ щодо застосування тимчасових заходів у виключних випадках;

- наукова позиція щодо визначення прав, з метою захисту яких застосовуються міжнародними органами та установами тимчасові заходи;

- аналіз причин відсутності закріпленої на нормативному рівні обов'язкової сили рішень щодо тимчасових заходів;

- позиція щодо важливості застосування тимчасових заходів Міжнародним Судом ООН та Європейським судом з прав людини у міждержавних справах України проти Росії, особливо у контексті подальшого прийняття рішень по суті у справах проти Росії.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є завершеною науковою роботою, що виконано аспіранткою самостійно. Використані у роботі наукові та нормативно-правові джерела містять належне посилання та загадувались виключно для комплексного аналізу, а також для відображення поточної ситуації, регламентації та існуючих поглядів в науковій та практичній площині. Усі висновки, положення та пропозиції сформовані автором самостійно.

Одна з 7 наукових статей, що також містить результати дисертаційного дослідження, опублікована в співавторстві з науковим керівником к.ю.н., доц.

Федоровою А.Л.. Під час написання статті особистий внесок здобувача вищої освіти ступеня доктора філософії полягав у наступному: визначення мети дослідження, формулювання завдань роботи, пошук та аналіз джерел, а також участь у написанні тексту статті.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

Отримані результати можливо надалі використовувати в освітній діяльності закладів вищої освіти, наприклад, під час викладання таких навчальних дисциплін, як «Міжнародне публічне право (основні галузі та інститути)», «Історія міжнародного права», «Актуальні проблеми теорії та практики міжнародного права», «Право розв'язання міжнародних спорів», «Міжнародне правосуддя», «Європейське судочинство», «Практика Європейського суду з прав людини», «Міжнародне право прав людини», «Міжнародно-правові механізми захисту прав людини» тощо. Матеріали, що висвітлені у дослідженні, а також висновки роботи можуть бути використані при розробці та написанні підручників, навчальних посібників, робочих навчальних програм та методичних рекомендацій. Наприклад, стаття «Застосування правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини у світлі практики щодо України», що опублікована у Юридичному науковому електронному журналі в 2020 році та яка висвітлює перші результати дослідження, міститься у джерелах для підготовки в рамках дисципліни «Процесуальне право Ради Європи», що викладається студентам факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка.

Результати дисертаційного дослідження, окрім того, можуть також братись до уваги та застосовуватись фахівцями Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України, а також національними судовими установами та спеціалістами інших державних установ, громадськими організаціями та науково-дослідними інститутами під час діяльності, що так чи інакше пов'язана з питаннями міжнародного захисту прав людини та роботи міжнародних судових органів.

Апробація результатів дисертації. Дисертаційне дослідження було представлено та обговорено на засіданні кафедри порівняльного і європейського права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Також отримані результати висвітлювались та обговорювались в науковому колі під час наступних всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій: Міжнародна науково-практична конференція «Права людини в період збройних конфліктів», присвячена 75-й річниці ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 року (м. Одеса, 3 листопада 2023 року), Міжнародна науково-практична конференція «Права людини в період збройних конфліктів» (м. Одеса, 18 листопада 2022 року), Всеукраїнська науково-практична конференція «Права людини – пріоритет сучасної держави» (м. Одеса, 10 грудня 2021 року), Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна-2021» (м. Київ, 29 березня 2021 року), Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Права людини – пріоритет сучасної держави» (м. Одеса, 10 грудня 2020 року).

1 серпня 2023 року було проведено лекцію з застосуванням результатів дисертаційного дослідження для групи українських та іноземних студентів в рамках наставництва під час літньої школи KNU-FAU Summer School 2023 «Democracy Building in Times of War» в Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg (Німеччина).

Публікації. За результатами дослідження було підготовлено та опубліковано 6 наукових статей у періодичних наукових фахових виданнях України та 1 стаття в зарубіжному науковому фаховому виданні держави-члена ЄС (Чехія). За результатами публікації двох статей отримано Відзнаку Українського часопису міжнародного права за кращу публікацію молодого вченого у 2021 році та Відзнаку Українського часопису міжнародного права за кращу публікацію молодого вченого у 2022 році. Результати наукового дослідження також було висвітлено у 6 тезах доповідей на всеукраїнських та

міжнародних науково-практичних конференціях, що дотичні за тематикою до напрямку дослідження.

Структура дисертаційної роботи зумовлена темою, поставленою метою та визначеними завданнями дослідження. Структура дисертаційної роботи наступна: анотації українською та англійською мовами, перелік умовних скорочень, вступ, три розділи (перший розділ має три підрозділи; другий розділ – 4 підрозділи; і третій розділ складається з двох підрозділів), висновки до кожного розділу, загальні висновки дослідження, список використаних джерел та додатки.

Загальний обсяг дисертації становить 211 сторінок, з яких 27 сторінок – список використаних джерел, що містить 202 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВИХ ЗАХОДІВ З МЕТОЮ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

1.1. Історична ретроспектива становлення тимчасових заходів як інструменту захисту прав людини

Розгляд справ органами міжнародного правосуддя за часом є довготривалим процесом, що пояснюється різноманітними причинами: принципами роботи, особливостями розгляду справ (наприклад, вирішення питання про прийнятність заяви, об'єднання заяв в одну справу, письмова процедура, усні слухання), готовністю сторін сумлінно співпрацювати та ін. Так, судовий процес може тривати роками. Однак, на будь-якому етапі розгляду справи, починаючи від ініціювання до моменту ухвалення остаточного рішення, фактичні обставини можуть призводити до невідкладних ситуацій, що полягають в існуванні ризику заподіяння непоправної шкоди правам. У таких випадках, міжнародні судові органи та установи потребують на інструмент, що дозволяє негайно відреагувати на серйозне порушення задля збереження прав та недопущення загострення ситуації, що ускладнюватиме подальший розгляд справи по суті. Інструментом такого реагування є тимчасові заходи, що, з одного боку, виконують правозахисну, а з іншого превентивну функції, а також дозволяють забезпечити цілісність судового розгляду.

Поширеною практикою є застосування тимчасових заходів органами міжнародного правосуддя як загального, так і спеціалізованого характеру в умовах критичних ситуацій у сфері прав людини. Такими ситуаціями, наприклад, можуть бути масові та серйозні порушення прав людини під час збройного конфлікту, виконання вироку національного суду щодо страти особи, ризик вислання в країну, де особі загрожує небезпека, жорстоке поводження під час тримання під вартою, ненадання доступу до правового

захисту, незабезпечення шукачів притулку житлом в пунктах прийому та ін.

Досліджуючи особливості застосування тимчасових заходів як інструменту захисту прав людини, а також шукаючи відповіді на дискусійні питання, вважаємо за доцільне, насамперед, розглянути їх історичний розвиток та становлення, що обумовлює правову природу тимчасових заходів у сучасному розумінні.

На наш погляд, в міжнародно-правовій доктрині існує два підходи до розгляду зазначеного питання. По-перше, транспозиція тимчасових заходів із національних правових систем у міжнародне право [166, 182, 188], а по-друге, це розгляд питання починаючи з розвитку ранніх міжнародних судових установ до сьогодення [177]. Ми схильні вважати, що в національному праві існували лише прототипи тимчасових заходів, що так чи інакше пов'язані з інститутом заходів забезпечення, у зв'язку з наступним.

Так, якщо понуритись в джерела права стародавнього часу, то, наприклад, в XII таблицях Гортина (низка муніципальних законів, що належать приблизно до IV або V століття до нашої ери) містилась наступна процесуальна гарантія: «хто збирається сперечатися про вільного чи раба, нехай не веде його до суду. Якщо він приведе його, [суддя] присудить [штраф] у десять статерів у випадку вільної людини, п'ять у випадку раба за відволікання, і вирішить, щоб вільного чи раба було відпущено [передано у володіння іншого] протягом трьох днів. І якщо не відпустить, то [суддя] присудить [штраф] статер для вільної людини, драхм для раба за кожен день, поки не відпустить раба чи вільного» [179, с. 325]. Така процесуальна гарантія досить віддалено нагадує тимчасові заходи і лише в тому, що це проміжне рішення, яке ухвалювалось досить швидко. Окрім того, Кемерон А. Майлс стверджує, що у римському праві прототипом тимчасових заходів можна вважати інтердикт – наказ претора, який вимагав від особи, якій він адресований, вчиняти або утримуватись від вчинення того, що в ньому зазначено. Тимчасовий характер інтердикту надавала не тимчасовість такого наказу, а саме тимчасовий характер наданого відповідно до інтердикту

володіння [166, с. 18]. У свою чергу, в канонічному праві в Декреті Граціана містилась концепція *de restitutio spoliatorum*, яка передбачала відновлення *status quo*, що був змінений насильницьким шляхом, до розгляду справи у судовому порядку [166, с. 19].

Однак, більш схожі прототипи тимчасових заходів у національних правових системах можна знайти, наприклад, у французькому цивільному процесуальному кодексі 1806 року, що містив такий засіб судового захисту як *en référé*, відповідно до якого голова суду міг видати терміновий та проміжний наказ, який мав бути негайно виконаний, та не впливав на розгляд справи по суті. Положення щодо *en référé* були сформовані занадто загально, що давало можливість застосовувати зазначену процедуру у широкій категорії справ. У цивільному процесуальному кодексі Швейцарії 1850 року у §199 згадувався тимчасовий захід судового захисту, який міг призначатись (1) для захисту майна, що знаходиться під загрозою; (2) щоб запобігти зміні причини позову або предмету судового процесу; і (3) щоб запобігти неминучому збитку, який нелегко відновити, тобто тому, що неможливо відшкодувати за допомогою грошової допомоги. Нарешті, Кодекс передбачав, що видані таким чином розпорядження не впливають на вирішення питання по суті та не можуть змінити правовий статус сторін [166, с. 30].

Вищезгадані для прикладу процесуальні заходи, що формувались та існували на національному рівні, за характерними ознаками досить частково нагадують тимчасові заходи міжнародних судових органів. Відтак, на наш погляд, тимчасові заходи у сучасному розумінні є виключно «продуктом» міжнародного правосуддя. Також звернемо увагу, що в результаті історичного становлення з часом мала місце транспозиція тимчасових заходів з міжнародного публічного права до його галузі – міжнародного права прав людини. Отже, для більш глибокого розуміння становлення тимчасових заходів як інструменту міжнародного захисту прав людини розглянемо його загальні історичні витоки.

Перший розгляд питання щодо застосовування тимчасових заходів на

міжнародному рівні відбувся під час роботи над кодифікацією арбітражної процедури в рамках провідної наукової організації Інституту міжнародного права (Institut de droit international) [181, с. 12-13]. Так, у 1875 році на Гаазькій сесії Інституту голландський юрист Тобіас М.С. Ассер (Tobias Michael Carel Asser) запропонував розглянути можливість включення наступного положення до остаточної редакції Регламенту міжнародного арбітражного розгляду: «Le tribunal arbitral peut rendre des jugements interlocutoires ou préparatoires» («арбітражний суд може виносити проміжні або тимчасові рішення») [118]. Однак в протоколах за результатами обговорень та розгляду не зберіглось, що саме мав Тобіас М.С. Ассер на увазі під «jugements interlocutories ou préparatoires» [116; 166, с. 32]. Зазначимо, що пропозицію було підтримано та включено у статтю 19 остаточного проєкту Регламенту.

Через брак інформації в історичних нотатках на сьогоднішній час не можливо повністю відтворити історію роботи, дискусій та пропозицій, що мали місце стосовно судової процедури в рамках двох Гаазьких мирних конференцій 1899 року та 1907 року. Третя комісія в рамках Конференції 1899 року, членом якої також був Тобіас М.С. Ассер, була відповідальною за підготовку Конвенції про мирне розв'язання міжнародних сутичок, якою засновано у 1901 році Постійну палату третейського суду, а також кодифіковано норми міжнародного права стосовного мирного вирішення міжнародних спорів. Однак нормами не передбачалось ані прямого, ані опосередкованого надання повноважень Постійній палаті третейського суду стосовно застосування тимчасових заходів. Прийнята на II Конференції 1907 року в новій редакції Конвенція про мирне вирішення міжнародних суперечок так само не згадувала про тимчасові заходи [181, с. 14].

З періодом роботи в рамках Гаазьких мирних конференцій співпадає розвиток вирішення міжнародних спорів у Центральній Америці. Так, у 1902 році Коста-Ріка, Сальвадор, Гондурас та Нікарагуа уклали договір Корінто. У 1906 році між Гондурасом та Нікарагуа спалахнув конфлікт, задля вирішення якого було створено трибунал. Відповідно до статті XI Корінтського договору

трибунал вказав урядам Гондурасу та Нікарагуа на необхідність якомога найшвидшого «роззброєння та розформування сил, щоб ситуація могла повернутися до мирного стану» [165, с. 625]. Постанова визнавалась формою тимчасового захисту, що була спрямована на збереження *status quo* [166, с. 34]. Хоча наведений приклад застосування тимчасових заходів є невдалим за результатом – Нікарагуа відмовилась від виконання, з історичної точки зору – це одна з перших спроб застосування такого інструменту на міжнародному рівні і, як бачимо, з метою збереження *status quo* та недопущення подальшого загострення спору.

Важливо надалі звернути увагу на Конвенцію про створення Центральноамериканської палати правосуддя, яку було розроблено у 1907 році під час Центральноамериканської мирної конференції. У статті XVIII Конвенції зазначалось, що «з моменту, коли порушується будь-який розгляд справи проти уряду чи кількох урядів, і до моменту, коли буде ухвалено остаточне рішення по суті справи, судовий орган [Центральноамериканська палата правосуддя] може за проханням будь-якої зі Сторін визначити ситуацію, в якій мали залишатися сторони, що сперечаються, для того, щоб стан справ не погіршився та було збережено *status quo* до прийняття остаточного рішення по суті справи» [165, с. 626]. Кемерон А. Майлс доходить висновку, що стаття XVIII була розроблена не шляхом прямого посилання на будь-яку національну концепцію тимчасових заходів, а радше з безпосереднього бажання запобігти ескалації збройного конфлікту до винесення остаточного рішення по суті справи. Тому чітке посилання на забезпечення «не погіршення ситуації», було абсолютно новою концепцією для міжнародного права, яка впливала з необхідності зупинити воюючі держави [166, с. 35]. Центральноамериканська палата правосуддя за 10 років вирішила 10 спорів [10, с. 376], з них всього у трьох справах було застосовано статтю XVIII.

Звернемо увагу також на низку договорів про сприяння миру, укладених між США та низкою держав за ініціативою та вказівкою державного секретаря

Вільяма Дженнінгса Брайана у 1913-1914 роках. Договори Брайана загалом були спрямовані на всі міжнародні спори США з договірними сторонами, які мали розглядатися спеціальними постійними комісіями з розслідувань, у разі якщо дипломатичними зусиллями вирішити суперечку не вдалося. І хоча стандартна форма Договорів Брайана не містила положень щодо тимчасових заходів, які могли б застосовувати такі комісії, проте, як виняток, договори з Китаєм, Францією та Швецією містили спільну статтю 4, яка передбачала, що «у випадку, якщо причиною суперечки є певні дії, які вже були вчинені або мають бути вчинені, комісія має якомога швидше вказати, які заходи для захисту прав кожної Сторони, на її думку, повинні бути вжиті тимчасово та до опублікування відповідного звіту Комісії» [166, с. 43]. В міжнародно-правовій доктрині існує стала думка, що саме ця стаття послугувала основою для статті 41 Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя [202].

Закладення фундаментальних основ тимчасових заходів як міжнародного правозахисного інструменту в Договорі Корінто, договорах Брайана та в Конвенції про створення Центральноамериканської палати правосуддя описувалась, наприклад, американським суддею Едвардом Думбальдом (Edward Dumbauld) як «створення плідних прецедентів» [52, с. 99; 166, с. 43]. Альтернативна точка зору, була висунута шведським науковцем Паулем Гуггенхаймом (Paul Guggenheim) [114] та ізраїльським професором Шабтай Розенном [181, с. 20-21], які розглядали «необов'язкові» положення про тимчасові заходи в договорах Брайана як реакцію на перевищення повноважень з боку Центральноамериканської палати правосуддя у спробі вирішити політичні суперечки правовими засобами. Важливо також звернути увагу на достатньо збалансовану позицію Кемерона А. Майлса з цього питання, оскільки вчений вказує, що концепція тимчасових заходів, яка виникла в центральноамериканських судах початку двадцятого сторіччя, спиралася не на національне право, а радше на бажання запобігти конфлікту між різними державами перешийка. Таким чином, досвід Центральної Америки сформував лінію судової практики щодо тимчасових

заходів захисту, яка була чітко міжнародною. Так, Суди та трибунали зосереджувалися на початкових етапах не на таких міркуваннях, як збереження певних прав під час судового розгляду, а виключно на заморожуванні ситуації між державами, щоб запобігти ескалації.

У 1919 році учасники вийшли з Першої світової війни з переконанням, що майбутній мир і міжнародна безпека можуть бути гарантовані лише міжнародною організацією, що має в арсеналі систему міжнародних норм, права гарантовані якою можуть бути захищені та стати предметом міжнародного судового розгляду. Саме цей поштовх призвів до створення Постійної палати міжнародного правосуддя і, як наслідок, до сучасного розуміння концепції тимчасових заходів.

Перший проєкт Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя не передбачав положення про тимчасові заходи. В останні дні роботи над проєктом бразильський юрист Рауль Фернандес (Raúl Fernández) запропонував додати положення стосовно тимчасових заходів, що містилось у статті 4 Договорів Брайана. Більш того, Рауль Фернандес вказував на необхідність ефективного санкційного механізму у разі невиконання застосованих тимчасових заходів. Хоча пропозиція щодо санкційного підходу не була підтримана більшістю членів Консультативного комітету юристів, до проєкту було додано статтю 39, що частково відтворювала статтю 4 Договорів Брайана [202, п. 9]. Остаточне прийняте 13 грудня 1920 року та закріплене у статті 41 Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя положення щодо тимчасових заходів звучало наступним чином: «Палата має повноваження вказати, якщо вважає, що цього вимагають обставини, тимчасові заходи, що необхідно вжити з метою збереження прав будь-якої зі сторін» [202, п. 5].

Відповідно до статті 30 Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя, Палата мала повноваження розробити власний Регламент. Регламент Палати, що було прийнято у 1922 році, містив лише одно положення щодо тимчасових заходів, а саме статтю 57 Регламенту 1922 року під назвою «тимчасовий захист», яка частково деталізувала статтю 41 Статуту

Палати. Так, наприклад, було вказано на те, що «Голова може вказати будь-які заходи для збереження відповідних прав сторін», коли Постійна палата міжнародного правосуддя не засідає, і далі зауважуючи, що «[будь-яка] відмова сторін виконувати вказані Палатою або Головою заходи, має бути запротокольована» [202, п. 9]. Повний перегляд Регламенту Палати в 1931 році призвів до того, що вищезазначене положення було суттєво змінено як по суті, так і по процедурі. Ґрунтовно дискутувались наступні чотири питання: 1) право делегувати повноваження відповідно до статті 41 Статуту Палати її Голові; 2) право Палати застосовувати тимчасові заходи *proprio motu*; 3) доцільність дій *ex parte*; 4) юридична сила тимчасових заходів. Переглянута стаття 57 Регламенту 1931 року виглядала наступним чином: «Запит, поданий до Палати однією або обома сторонами, про призначення тимчасових заходів захисту, має пріоритет перед усіма іншими справами. Рішення з цього приводу розглядається як невідкладна справа, і якщо Палата не засідає, вона має бути негайно скликана Головою. Якщо запит не подано і Палата не засідає, Голова може скликати Палату, щоб передати їй на розгляд питання про доцільність таких заходів. У всіх випадках Палата призначає тимчасові заходи захисту лише після того, як надасть Сторонам можливість представити свої зауваження» [166].

Постійна палата міжнародного правосуддя ще раз переглянула свій Регламент у 1936 році, щоб усунути зауваження, що були зроблені Консультативним комітетом юристів у 1929 році. Нова стаття 61 Регламенту з дев'яти параграфів відтепер розкривала питання терміновості, застосування тимчасових заходів *proprio motu* та його повноважень скасовувати або змінювати вже застосовані заходи, забезпечення усного слухання та участь судді *ad hoc* [165, с. 650].

У ході своєї діяльності Постійна палата міжнародного правосуддя розглянула шість справ, у яких були подані запити про застосування тимчасових заходів, і лише у двох справах було прийнято позитивне рішення [182, с. 5]. Вбачається важливим звернути увагу на справу, що стосувалася

одностороннього розірвання Китаєм Угоди від 2 листопада 1865 року з Бельгією, оскільки вже в цій справі тимчасові заходи перетинаються із захистом прав людини. Так, уряд Бельгії звернувся до Палати з проханням: «вказати, до ухвалення остаточного рішення, будь-які тимчасові заходи, яких необхідно вжити для збереження прав, які згодом можуть бути визнані такими, що належать Бельгії або її громадянам» [174, с. 5]. Оскільки Палата на той час не обговорювала питання, її голова Макс Губер видав наказ від 8 січня 1927 року та вказав гарантії для Бельгії. Він заявив, що в результаті односторонньої денонсації Китаєм угоди, права громадян Бельгії в Китаї можуть бути поставлені під загрозу. Це може спричинити непоправні збитки, які не можна виправити ні шляхом оплати, ні відшкодування в будь-якій іншій формі. Оскільки метою гарантій є захист прав від такої загрози, Постійна палата міжнародного правосуддя вказала про застосування гарантій стосовно бельгійських громадян і юридичні гарантії для фізичних і юридичних осіб. Що стосується бельгійських громадян, відповідно до статті 10 Договору від 2 листопада 1865 року вони мали право у разі втрати свого паспорта або вчинення кримінального правопорушення бути доставленими до найближчого бельгійського консульства. Наприклад, відповідно до статті 19 Договору, громадянин Бельгії, який вчинив злочин проти громадянина Китаю або діяв проти закону, мав право на захист за посередництвом консула Бельгії та на судовий розгляд згідно з бельгійським законодавством [174, с. 8]. 3 лютого 1927 року уряд Бельгії повідомив Постійну палату міжнародного правосуддя, що було укладено угоду з урядом Китаю щодо тимчасового режиму, який застосовується до бельгійських громадян. На цій підставі було скасовано тимчасові заходи [174, с. 10].

Якщо б у цій роботі ми намагались розробити періодизацію історичного становлення та розвитку тимчасових заходів, то останній етап такої періодизації, який триває по сьогоднішній день і в рамках якого, зокрема, тимчасові заходи стали повноцінним інструментом міжнародного захисту прав людини, варто було б відраховувати від 1945 року і дотепер.

Так, у 1945 році, коли на Ялтинській конференції було прийнято рішення про скликання міжнародної конференції для створення Організації Об'єднаних Націй, консультативному комітету було доручено розробити проєкт Статуту. Зазначимо, що Статут Міжнародного Суду ООН є невід'ємною частиною Статуту ООН. Стаття 41 Статуту Міжнародного Суду ООН містить положення про тимчасові заходи, яке майже ідентичне статті 41 Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя. Окрім того, 6 травня 1946 року було прийнято Регламент Міжнародного Суду ООН, в якому стаття 61 залишилась майже незмінною – було видалено пункт щодо суддів *ad hoc*. У 1972 році також було переглянуто Регламент МС ООН, однак, положення про тимчасові заходи не було змінено. У зв'язку з проблемами, що поставали під час фактичного практичного застосування, суттєві зміни відбулись при перегляді Регламенту у 1978 році, відтепер тимчасові заходи регламентувались статтями 73-78. Більш того, назва заходів у Регламенті була приведена у відповідність до назви заходів в Статуті МС ООН – «provisional measures» замість «interim measures of protection», що було перейнято ще з Регламенту Постійної палати міжнародного правосуддя.

Стаття 41 Статуту МС ООН послугувала моделлю для ідентичних або подібних положень в Статутах або Регламентах міжнародних судових установ, трибуналів, арбітражних трибуналів та квазі-судових установ, що було створено після Другої світової війни, у тому числі спеціалізованих у сфері захисту прав людини. Так, наприклад, Комітет ООН з прав людини, що складається з 18 незалежних експертів, контролює дотримання державами-учасницями Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Перший Факультативний протокол до МПГПП закріпив право на індивідуальну скаргу. Згідно зі статтею 39(2) МПГПП Комітет ООН з прав людини розробляє та встановлює правила процедури самостійно. У березні 1977 року Комітет з прав людини обговорював питання регламентації своєї діяльності, в тому числі закріплення можливості застосовувати тимчасові заходи, що призвело до появи в Регламенті Правила 86, (нині – Правило 92)

[195]. Звернемо увагу, що під час розробки правила про тимчасові заходи член КПЛ ООН, данський політик Оле Есперсен (Ole Espersen) згадував про гострі питання, пов'язані з повноваженнями Комітету, що виникали, і привів як приклад проблему смертної кари. Він наголосив на необхідності передбачити можливість уникнути непоправної шкоди заявнику або особі, якої стосується заява, оскільки існували певні затримки у розгляді заяви по суті: «цілком вбачалось можливим, що виконання вироку державою, особливо виконання смертної кари, зробить усю справу застарілою». Положення мало бути таким, щоб Комітет мав змогу швидко прийняти рішення щодо тимчасових заходів, аби мати час на розгляд заяви по суті. Декілька членів Комітету вважали, що має бути також розроблена процедура щодо застосування тимчасових заходів в період між сесіями. Однак політика часів холодної війни спочатку перешкоджала включенню правила, яке дозволяло б делегувати повноваження застосовувати тимчасові заходи спеціальному доповідачу чи робочій групі. Протоколи засідань свідчили про те, що Комітет вважав за краще спочатку залишити це питання відкритим.

У відповідь на збільшення кількості звернень осіб, які очікували на смертну кару, у 1987 році КПЛ ООН нарешті запровадив посаду спеціального доповідача. Саме цей доповідач міг застосовувати тимчасові заходи (принаймні у тих справах, що стосуються випадків смертної кари) у проміжках між сесіями, наприклад, вказувати державам на не виконання вироків щодо смертної страти особи, поки Комітет не розгляне повідомлення. Таким чином, приблизно через десять років Комітет остаточно заклав питання щодо делегування повноважень про застосування тимчасових заходів. Можливо, щоб задовольнити тих членів Комітету, які побоювалися делегувати ці повноваження доповідачу, Комітет з прав людини вирішив призначити на цю посаду пана Андреаса Мавромматиса (Andreas Mavrommatis), відомого своїм дипломатичним підходом. Він не дуже активно застосовував тимчасові заходи. Фактично, передсесійна робоча група застосовувала більшість тимчасових заходів. Залишається відкритим питанням, чому Андреас

Мавромматіс частіше не застосовував тимчасові заходи, адже саме в його завдання входило розглядати термінові справи, коли Комітет не засідав. Навесні 1989 року Комітет замінив Спеціального доповідача у справах про смертну кару на Спеціального доповідача з розгляду нових повідомлень та запитів про тимчасові заходи, як відповідь на зростаюче навантаження [177, с. 108].

Враховуючи сферу дослідження, окрему увагу також приділимо розвитку тимчасових заходів як інструменту захисту прав людини в практиці такого спеціалізованого міжнародного судового органу як Європейський суд з прав людини, а також розглянемо становлення починаючи з практики попередниці ЄСПЛ – Європейської комісії з прав людини. Відтак, Конвенція про захист основних прав та свобод людини 1950 року не містила та не містить жодного положення щодо можливості застосування тимчасових заходів ЄСПЛ. Однак, на етапі розробки Конвенції проєкт документу від 12 липня 1949 року містив статтю 35 стосовно тимчасових заходів, яка майже була ідентичною до статті 41 Статуту Міжнародного Суду ООН [169, с. 278-297]. *Travaux préparatoires* не містять інформації, чому зазначена стаття не була включена в остаточний текст Конвенції. Висловлювалося припущення, що розробники не могли передбачити такий потужний розвиток системи захисту прав людини в рамках ЄКПЛ, якою вона є на сьогоднішній день, і що їх основною метою було швидке встановлення та побудова правозахисного механізму після Другої світової війни [163, с. 731].

Невдовзі після того, як Конвенція набула чинності, у 1953 році, стало зрозуміло, що якщо права, передбачені Конвенцією, мають практичне значення і якщо конвенційні органи справді виконують свої завдання, ці органи повинні мати можливість вказати Сторонам, що в даному випадку необхідні відповідні тимчасові заходи [177, с. 173]. Наприклад, у липні 1957 року Європейська комісія з прав людини з метою запобігти «будь-якій непоправній дії», направила терміновий запит Уряду Великої Британії з проханням не здійснювати смертну страту Ніколаоса Семпсона, 22-річного

кіпрського журналіста, поки не буде повністю проінформовано Комісію про обставини справи [55, с. 34]. Варто зазначити, що у даному випадку тимчасові заходи було застосовано без існування на те чітких нормативних підстав, та вже у подальших справах, наприклад *X проти Німеччини* (*X. v. Federal Republic of Germany, 1958*) та *X. та Y. проти Бельгії* (*X. and Y. v. Belgium, 1963*), Європейська комісія з прав людини зазначила, що неуповноважена застосовувати тимчасові заходи [177, с. 173]. У 1960-х та 1970-х Комісія почала отримувати справи щодо вислання, де тимчасові заходи були вкрай необхідними. Наприклад, в 1964 році Комісія знов застосувала тимчасові заходи у справі *X. проти Австрії та Югославії* (*X v. Austria and Yugoslavia*) щодо екстрадиції. Як зазначає Єва Рітер, з тих пір сформувалася неофіційна практика, згідно з якою Комісія зверталася з проханням про співпрацю до урядів у термінових випадках, пов'язаних з екстрадицією чи видворенням, і у більшості справ такі заходи виконувались [177, с. 173]. Практика, що мала місце призвела до того, що на той час у 1971 році Консультативна асамблея Ради Європи рекомендувала Комітету міністрів розробити додатковий Протокол до Конвенції, що передбачав би застосування тимчасових заходів у певних випадках. Однак, Комітет міністрів не побачив необхідності в окремому протоколі [112, с. 407-408].

У 1974 році Європейська Комісія з прав людини розробила та внесла наступне Правило 36 до свого Регламенту. «Комісія або, коли вона не засідає, Голова може вказати сторонам будь-який тимчасовий захід, ухвалення якого вбачається бажаним в інтересах сторін або належним для розгляду справи Комісією» [48, с. 52]. У 1977 році Парламентська асамблея знов закликала Комітет міністрів порадити державам-учасницям Конвенції не видворяти та не екстрадувати осіб, яким може загрозувати поведження, заборонене статтею 3 Конвенції. Комітет зробив це в Рекомендації від 1980 року зазначив, що сторонам необхідно «виконувати будь-які застосовані тимчасові заходи, які Європейська комісія з прав людини може вказати згідно з правилом 36 Регламенту, як, наприклад, про необхідність призупинення процедури

екстрадиції до прийняття рішення з цього питання» [49, с. 291].

У 1982 році ЄСПЛ згідно статті 55 Європейської конвенції з прав людини також прийняв Правило 36 до свого Регламенту, що стосувалось застосування тимчасових заходів. Зазначимо, що майже всі тимчасові заходи, що застосовувались до набрання чинності Протоколом 11, належали Комісії. З набуттям чинності Протоколу 11, ЄСПЛ наголошував на наступній необхідності: можливість ухвалювати обов'язкові для виконання тимчасові заходи. Тим часом також і Комітет Парламентської асамблеї Ради Європи з питань міграції, біженців та демографії виступив з пропозицією зробити Правило 36 обов'язковим для держав-членів. Незважаючи на таку потужну підтримку пропозиції, Комітет міністрів Ради Європи відмовився зробити Правило 36 частиною Конвенції. Правило 36 стало згодом Правилем 39 Регламенту Суду. Зазначимо, що ЄСПЛ значно розширює регламентацію питань, що пов'язані з тимчасовими заходами, у своїй практиці, в тому числі щодо їх обов'язковості.

Звернемо увагу, що слідуючи прикладу ЄСПЛ, Європейський комітет з соціальних прав, з метою захисту прав, що гарантовані Європейською соціальною хартією (переглянутою), в 2011 році також закріпив можливість застосування негайних заходів, включив до свого Регламенту відповідне Правило 36. Так, згідно з Правилем 36(1) Регламенту Європейського комітету з соціальних прав, «на будь-якому етапі розгляду скарги може або за власною ініціативою, або на прохання сторони вказати негайний захід, що має бути вжито з метою запобігання заподіяння непоправної шкоди відповідним особам» [58]. На практиці ж Європейський комітет з соціальних прав розширив положення, закріплене у Регламенті, та вказав на виключний характер негайних заходів [56, с. 1], а також на той факт, що їх застосування спрямоване на уникнення ризику завдання непоправної шкоди, а також для забезпечення ефективного дотримання не лише в теорії, але також і на практиці прав, які закріплені Європейською соціальною хартією [57, с. 1]. Зазначимо, що для держав ігнорування або неврахування рішень

Європейського комітету с соціальних прав означало б недобросовісне виконання зобов'язань, які вони взяли на себе відповідно до Європейської соціальної хартії (переглянутої). Найчастіше негайні заходи застосовуються ЄКСП у випадку існування ризику залишення осіб бездомними, тобто в разі ймовірного порушення статті 31 Європейської соціальної хартії – право на житло [20]. Однак згідно з практикою ЄКСП, негайні заходи застосовуються лише у виключних випадках.

На сьогодні, тимчасові заходи можуть застосовуватись з метою захисту прав людини, щодо яких існує серйозний ризик заподіяння непоправної шкоди, також Африканською комісією з прав людини та народів, Африканським судом з прав людини та народів, Міжамериканською комісією з прав людини, Міжамериканським судом з прав людини, Комітетом ООН по ліквідації всіх форм дискримінації проти жінок, Комітетом ООН проти катувань та ін.

Підсумовуючи розгляд питання неможна не зазначити, що останнім часом активно дискутується у міжнародно-правовій доктрині питання формування керівних принципів застосування тимчасових заходів. Наприклад, у 2009 році третя Комісія Інституту міжнародного права почала працювати над Резолюцією та формулюванням керівних принципів щодо застосування тимчасових заходів. Робота у цілому тривала 8 років. Проте, як було підкреслено доповідачем Лордом Коллінз, основну частину роботи проведено у 2015-2017 роках. У результаті Резолюцію було прийнято 8 вересня 2017 року в Хайдарабаді (Індія) під час чергової сесії Інституту. Важливо вказати, що не всі ідеї та принципи були одногосно схвалені науковцями. Коли напрацьовувались керівні принципи розробники звертались та вивчали теоретичну та практичну інформацію з різних дисциплін: міжнародне публічне право, міжнародне приватне право, комерційне право, інвестиційний арбітраж, національне право держав світу. Результатом доволі широкого аналізу стало виокремлення провідними науковцями одинадцяти принципів тимчасових заходів, які фактично можемо поділити на загальні та

спеціальні (ті, що поширюються виключно на національні судові установи або стосуються лише комерційного арбітражу). Варто підкреслити, що, наприклад, у першому керівному принципі тимчасові заходи розглядаються як загальний принцип права. Окрім того, керівними принципами закріплено мету застосування тимчасових заходів, уперше закріплено перелік умов застосування таких заходів, деякі процесуальні питання (наприклад, застосування тимчасових заходів *ex parte*), а також встановлено обов'язковість тимчасових заходів. Однак, враховуючи, що керівні принципи сформовано з урахуванням дослідження застосування на практиці тимчасових заходів не лише міжнародними судовими органами, але також і національними, то, на нашу думку, значно не вистачає роз'яснення або коментаря до кожного принципу, оскільки постають питання, наприклад, щодо незрозумілості запропонованої структури таких заходів. Більш детальний аналіз керівних принципів був проведений у статті «Щодо деяких принципів застосування тимчасових заходів, розроблених Інститутом міжнародного права» [22].

Зазначимо також про другу розробку керівних принципів, що стосуються вже тимчасових заходів як інструменту захисту прав людини. У 2021 році група вчених, серед яких Клара Бурбано Еррера (Clara Burbano Herrera), професор Соломон Ебобра (Solomon Ebobrah), професор Сеес Флінтерман (Cees Flinterman), правозахисник Брайан Гріффі (Brian Griffey), канадський професор Йоанна Харінгтон (Joanna Harrington) та ін., представила Неймегенські принципи та керівні положення щодо тимчасових заходів захисту прав людини, що є результатом п'ятирічного дослідження практики різноманітних міжнародних установ та органів судового та квазі-судового характеру. Автори документу зазначали, що «стурбовані нерозумінням деякими державами, в тому числі їхніми національними судами, природи тимчасових заходів захисту, яких повинні дотримуватися незалежно від того, чи походять вони від міжнародних судових органів чи від квазі-судових установ» [168, с. 2]. Документ складається з чотирьох частин: юридичні зобов'язання держав; найкращі інституційні практики; належна судова

практика; професійна відповідальність правників. За структурою та змістом Неймегенські принципи абсолютно відрізняються від керівних принципів Інституту міжнародного права.

Так, у частині першій про юридичні зобов'язання держав мова йде саме про ті зобов'язання, які держави взяли на себе за міжнародними договорами у сфері захисту прав людини або ж які на них покладені відповідно до принципу поваги прав людини і основних свобод. Наприклад, у п. (а) йдеться про те, що «усі держави мають юридичне зобов'язання поважати, захищати та забезпечувати дотримання прав людини» [168, с. 3]. У п. (с) зазначається, що «добросовісне дотримання державою своїх договірних зобов'язань передбачає, як мінімум, що вона: діє з метою недопущення непоправної шкоди гарантованим правам окремих осіб і груп осіб; вживає заходів для запобігання загостренню спорів, що виникають за договором; поважає повноваження судів або моніторингових органів, створених згідно з відповідним договором з прав людини, тлумачити, що є непоправною шкодою, незалежно від того, чи виконують вони судову функцію, чи ні; поважає рішення міжнародних судових органів, якщо ці рішення спрямовані на забезпечення належного проведення процедури розгляду скарг та справедливого і належного відправлення правосуддя; забезпечує дотримання вищезазначених зобов'язань усіма органами держави; поширює інформацію про тимчасові заходи та інші рішення про невідкладні заходи, отримані від міжнародного судового органу, серед відповідних державних установ з метою підвищення обізнаності про відповідні зобов'язання та інформування громадськості» [168, с. 3]. Окрім того, серед інших положень цього розділу можна також побачити наступні: у разі структурних або системних порушень, держави зобов'язані розслідувати такі порушення; а також держави мають уникати будь-якого втручання в належне функціонування компетентного міжнародного судового органу.

Частина друга щодо найкращих інституційних практик є такою, що спрямована на встановлення загальних положень стосовно того, що увесь процес, пов'язаний з тимчасовими заходами, має бути відкритим та

сприятливим для належного функціонування.

Найбільш змістовною у контексті саме застосування тимчасових заходів є частина третя щодо належної судової практики, у якій значна увага приділена саме процесуальним аспектам. Так, положеннями цієї частини врегульовано застосування тимчасових заходів *ex parte* задля запобігання заподіяння непоправної шкоди (однак у такому випадку, подальші зміни щодо тимчасових заходів, наприклад, їх скасування, продовження або зміна має відбуватися згідно з процедурою, в якій обидві сторони мають достатньо часу для того, щоб обговорити можливості для представлення аргументів та відповідей на них, забезпечуючи таким чином рівність сторін); врегульоване негайне повідомлення сторін про застосування тимчасових заходів; зазначено, що для застосування тимчасових заходів має існувати принаймні певна ймовірність реального ризику порушення права.

Окрім того, у частині третій мова йде про те, що держави мають своєчасно звітувати про виконання тимчасових заходів та інших невідкладних заходів. Положення нерозривно пов'язано з юридичною силою тимчасових заходів та їх ефективністю. Наступним потужним декларуванням є те, що навіть у тих випадках, коли остаточні рішення або висновки відповідних органів не вважаються юридично обов'язковими, юридично обов'язковий характер рішень про застосування тимчасових заходів не викликає сумнівів [168, с. 3, п. f].

Не можемо не звернути увагу на п. (о) частини третьої, відповідно до якого «невідкладні [тимчасові] заходи можуть, в принципі, і залежно від прав, що містяться в договорі, застосовуватись у відповідних випадках щодо будь-яких громадянських, політичних, економічних, соціальних або культурних прав, а також будь-яких інших захищених прав, незалежно від того, вимагається їх гарантування в індивідуальному чи колективному порядку. Вони спрямовані на захист людей або народів від непоправної шкоди, зокрема, шляхом захисту від такої шкоди їхнього життя, здоров'я або особистої недоторканності, культурних прав або прав на доступ до суду та адвоката»

[168, с. 5]. Визначення такого широкого спектру прав, з метою захисту яких можуть застосовуватись тимчасові заходи, є важливим з практичної точки зору, оскільки руйнує певну упередженість щодо застосування тимчасових заходів виключно до громадянських та політичних прав.

Частина четверта Неймегенських принципів присвячена професійній відповідальності правників, які займаються питаннями, що пов'язані з застосуванням тимчасових заходів. Наприклад, у п. (а) зазначається, що «юристи мають ставитись до застосування тимчасових заходів з належною ретельністю, у випадках якщо такі заходи є необхідними для запобігання заподіяння непоправної шкоди» [168, с. 6]. Окрім того, юристи, які надсилають клопотання про застосування тимчасових заходів, мають надати повну і точну інформацію, наскільки це можливо, про характер і ступінь непоправної шкоди. Також на юристів покладено завдання, умовно кажучи, з нагляду за виконанням тимчасових заходів на національному рівні та сприяння такому. Виокремлення зазначеної частини є прогресивним та важливим кроком, оскільки формує практичні керівні положення також для практиків, які не є представниками міжнародної судової або квазі-судової установи.

З наведеного ми бачимо, що керівні принципи, сформульовані Інститутом міжнародного права, та Неймегенські принципи висвітлюють доволі різні положення, що пов'язані з різними етапами та різними аспектами застосування тимчасових заходів.

Окрім того, враховуючи обидва документи щодо керівних принципів застосування тимчасових заходів, які розроблені групами науковців та практиків у сфері міжнародного права та міжнародного права людини, логічним вбачається розроблення таких керівних принципів, наприклад, на рівні міжнародного судового органу або міжнародної організації, що надасть таким принципам більш вагомого статусу, а також сприятиме вирішенню найбільш дискусійних питань щодо застосування тимчасових заходів, які існують на сьогоднішньому етапі розвитку міжнародного правосуддя. Окрім

того, вбачається можливою робота щодо розробки керівних принципів/положень щодо застосування тимчасових заходів Комісією міжнародного права ООН, яка «здійснює активну роботу щодо систематизації та прогресивного розвитку міжнародного права» [197, с. 4], у такому випадку керівні принципи також матимуть більшої ваги. Зазначимо, що у 1958 році Комісією було ухвалено Типовий судовий регламент (Model Rules on Arbitral Procedure), де у статті 1 було закріплено, що «Суд має право вказати, якщо він вважає, що цього вимагають обставини, на будь-які тимчасові заходи, яких слід вжити для збереження відповідних прав кожної зі сторін» [158, с. 2]. Однак, подальшої роботи щодо тимчасових заходів в рамках Комісії не було.

Також враховуючи потужну практику Європейського суду з прав людини щодо тимчасових заходів, робота щодо розробки керівних принципів застосування таких може бути проведена і в рамках Ради Європи.

Таким чином, вочевидь історичний розвиток та становлення тимчасових заходів це не лише про минуле, але також й про сучасний стан. Питання історичного розвитку тимчасових заходів потребує на подальше дослідження, зокрема, у зв'язку з наступним: (i) дискусійні питання, які виникають в процесі застосування, не є нормативно врегульованими та саме розуміння природи, яка на початкових етапах вкладалась в такі заходи, дозволяє правильно сформулювати позицію з того чи іншого приводу; (ii) з наукової точки зору вбачається корисним подальша розробка історичної періодизації становлення тимчасових заходів не лише з загальної позиції (охоплюючи практику усіх органів міжнародного правосуддя та наукову доктрину), але також в контексті кожної міжнародної судової або квазі-судової установи чи органу окремо, оскільки відповідь на питання, чи проходили такі заходи однаковий шлях становлення в контексті кожної окремо взятої інституції; (iii) подальший розвиток питання є необхідним у контексті сучасних тенденцій щодо розробки керівних принципів застосування тимчасових заходів, що набуде комплексного та змістовно коректного характеру також за умови врахування історичного аспекту.

1.2. Поняття тимчасових заходів та умови їх застосування

На сьогоднішній час ані в міжнародних договорах, ані в статутних документах та регламентах міжнародних судових органів, ані в доктрині міжнародного права немає єдиного вживаного терміну, який би позначав заходи, що застосовуються міжнародними судовими установами у разі існування неминучого ризику заподіяння непоправної шкоди правам та свободам людини у справах *pendente lite*.

Так, англomовний термін «provisional measures», який перекладається та застосовується в українській мові як «тимчасові заходи» і дуже рідко як «попередні заходи», міститься у Статуті Міжнародного Суду ООН (ст. 41) та його Регламенті (ст. 73-78), Конвенції ООН з морського права (ст. 290) та Статуті Міжнародного трибуналу з морського права (ст. 25), Регламенті Африканського суду з прав людини та народів (Правило 59) та Протоколі до Африканської хартії з прав людини та народів щодо створення Африканського суду з прав людини та народів (ст. 27), Американській конвенції з прав людини (ст. 63) та Регламенті Міжамериканського суду з прав людини (ст. 17, 27, 30, 44). Правило 39 Регламенту Європейського суду з прав людини містить термін «interim measures», який також прийнято перекладати українською мовою як «тимчасові заходи», зазначений термін застосовується між іншим і договірними органами ООН. Окрім того, термін «interim measures» було застосовано у Регламенті Трибуналу з розгляду притязань Ірану та США (ст. 26). У свою чергу, у Правилі 36 Регламенту Європейського комітету з соціальних прав застосовується термін «immediate measures», що перекладають на українську мову як «негайні заходи», а у ст. 25 Регламенту Міжамериканської комісії з прав людини – «precautionary measures», що може перекладатися як «запобіжні заходи».

Зазначимо, що у контексті нашого дослідження вищезазначені терміни «provisional measures» та «interim measures» є синонімічними відповідно до

наступного. Так, раніше згадані ст. 73-78 щодо «provisional measures» знаходяться у підсекції 1 секції D Регламенту МС ООН, що називається «interim protection», тобто «тимчасовий захист». Окрім того, у Регламенті Постійної палати міжнародного правосуддя – попередниці Міжнародного Суду ООН – застосовувався також термін «interim measures of protection» для позначення тимчасових заходів. Крім того, у Неймегенських принципах та керівних положеннях щодо тимчасових заходів захисту прав людини вказується на взаємозамінність термінів «provisional measures» та «interim measures» [168, с. 1].

Враховуючи змістовну спорідненість двох англomовних термінів «provisional measures» та «interim measures», вважається за доцільне використовувати в україномовному середовищі саме термін «тимчасові заходи», зокрема, в контексті практики Міжнародного Суду ООН, Європейського суду з прав людини, Африканського суду з прав людини та народів, Міжамериканського суду з прав людини. Додатково зазначимо: якщо прослідити коментарі таких відомих українських юристів з міжнародного права, наприклад, як Миколи Гнатовського, Ганни Юдківської, Антона Кориневича, Оксани Золотарьової, то можна побачити, що більш вживаним є саме україномовний термін «тимчасові заходи» на позначення тих, що застосовуються Міжнародним Судом ООН та Європейським судом з прав людини.

Досягнути, однак, абсолютної узагальненості у термінологічному питанні складно, оскільки, наприклад, у Правилі 36 Регламенту Європейського комітету з соціальних прав застосовується термін «immediate measures», що правильно перекладати українською мовою все ж таки як «негайні заходи». Окрім того, у ст. 25 Регламенту Міжамериканської комісії з прав людини застосовується термін «precautionary measures», що може перекладатися як «запобіжні заходи». Однак за змістом вони близькі до тимчасових заходів, що застосовуються іншими міжнародними судовими органами та установами у сфері захисту прав людини.

Отже, якщо україномовний термін «тимчасові заходи» розглядати як загальний, що спрямований на досягнення не лише відносної термінологічної узгодженості, але і на забезпечення можливості показати приналежність такого інструменту саме до системи захисту прав людини, то застосування інших термінів (наприклад, негайні заходи) є прийнятним у тому випадку, якщо мова йде про практику конкретного міжнародного судового органу або установи, дослідження якої проводиться.

Варто звернути увагу на те, що усі вищезгадані україномовні терміни «тимчасові заходи», «попередні заходи», «негайні заходи», «запобіжні заходи», «забезпечувальні заходи», як і англomовні терміни «provisional measures», «interim measures», «immediate measures», «precautionary measures», «temporary measures» вже у своїй назві містять вказівку на мету, характерні риси та умови застосування таких заходів.

Отже, перед тим, як перейти до визначення, розглянемо, насамперед, мету застосування тимчасових заходів. Маємо підкреслити, що у міжнародно-правовій доктрині немає загальноприйнятого підходу до визначення мети тимчасових заходів і різні науковці розглядають питання з різних точок зору. По-перше, важливо звернути увагу, що у 2017 році, коли Інститут міжнародного права розглядав Резолюцію щодо керівних принципів застосування тимчасових заходів, визначення мети таких викликало жваву дискусію. Так, під час обговорення індійський науковець Шрініваса Рао (Sreenivasa Rao) запропонував додати до Преамбули проєкту Резолюції параграф, який би визначав перелік різних цілей, для яких можуть бути застосовані тимчасові заходи. Доповідач з питання Лорд Коллінз не погодився з висловленою пропозицією [117, с. 119]. Можна припустити, що позиція пов'язана саме с тим, що Резолюція закріплює принципи тимчасових заходів з урахуванням того, що застосовуються такі різними міжнародними судовими органами, а також на національному рівні, і, крім того, у доволі різноманітних контекстах, що може призводити до варіації мети застосування тимчасових заходів. Так, ми можемо «скальпельно» (через відсутність прямої вказівки по

тексту) виокремити наступну загальну мету застосування тимчасових заходів: збереження *status quo* до остаточного вирішення справи або збереження можливості гарантувати остаточний ефективний захист (перший керівний принцип); а також запобігання загостренню спору (четвертий керівний принцип). Звернемо увагу на те, що в остаточній редакції Резолюції з'явилась примітка до керівного принципу 1 про те, що «тимчасові заходи також можуть застосовуватись задля таких цілей, що чітко згадуються у відповідних актах, наприклад, запобігання заподіяння серйозної шкоди морському середовищу згідно з пунктом 1 статті 290 Конвенції ООН з морського права; запобігання заподіяння непоправної шкоди рибним запасам відповідно до статті 31 Угоди стосовно реалізації положень Конвенції з морського права, що стосуються належного збереження транскордонних рибних запасів, а також запасів далеко мігруючих риб» [117, с. 129-130]. Поява цієї примітки може пояснюватись тим, що універсальний та точний перелік мети застосування тимчасових заходів скласти дійсно складно, як і зазначав доповідач, тому згадування про самостійні цілі вбачається цілком доречним з практичного погляду, особливо беручи до уваги сферу застосування згаданих керівних принципів [22].

Розглянемо також інші наукові думки щодо мети тимчасових заходів. Зокрема, фахівчиня з міжнародного права Єва Рітер виокремлює мету тимчасових заходів залежно від справи, що розглядається. Наприклад, у справах, що спрямовані на вирішення конфліктів між державами, Єва Рітер говорить про «традиційну мету тимчасових заходів»: захист прав, збереження *status quo* або повернення до *status quo ante*, недопущення загострення або продовження спору, збереження доказів, запобігання заподіяння серйозної шкоди навколишньому середовищу, запобігання непоправній шкоді. У справах, що пов'язані зі спорами між державами щодо захисту особи/осіб: захист громадян, захист осіб у випадках прикордонних конфліктів, захист дипломатів, звільнення екіпажу та захист (морського) середовища, припинення грубих порушень прав людини, запобігання виконанню смертних вироків [177]. На нашу думку, запропонований підхід до розгляду мети

тимчасових заходів є досить вузьким, оскільки прив'язаний до та залежить від обставин конкретної справи.

Німецька фахівчиня та дослідниця з міжнародного права Карін Оеллерс-Фрам у Коментарі до ст. 41 Статуту МС ООН зазначає про наступне: основна мета тимчасових заходів чітко визначена в ст. 41, а саме – збереження відповідних прав кожної зі сторін до ухвалення остаточного рішення у справі [202]. Окрім того, в Коментарі окремим пунктом в рамках вищезазначеної мети також підіймається питання про запобігання загостренню спору, що фактично не може вважатися самостійною метою на думку автора, оскільки прямо залежить від існування основної.

Бразильський професор Антоніу Аугусто Тріндаді зазначав, що «у міжнародному судовому процесі мета тимчасових заходів є достатньо відомою – збереження прав, про які зазначають сторони, а також відповідно збереження цілісності рішення по суті, при цьому не допустивши того, щоб остаточне рішення у справі було в результаті фактично позбавлено сенсу, необхідності та ефективності, і щоб результат судового процесу в цілому було зведено нанівець» [188, с. 163].

Відтак, відповідно до наведених вище думок провідних фахівців з міжнародного права, вбачається доцільними говорити все ж таки, що основна мета тимчасових заходів – збереження прав. У ст. 41 Статуту Міжнародного Суду ООН, як і в Статуті попередниці МС ООН – Постійної палати міжнародного правосуддя [200, с. 453], зазначається про застосування тимчасових заходів задля «збереження відповідних прав кожної зі Сторін» [157] до ухвалення остаточного рішення по суті справи. Формулювання «збереження відповідних прав» було розширено практикою Суду. Так, у п. 35 наказу Міжнародного Суду ООН від 13 вересня 1993 року, ухваленого в контексті розгляду справи стосовно застосування положень Конвенції щодо запобігання злочину геноциду та покарання за нього (справа МС ООН Боснія та Герцеговина проти Югославії (Сербія та Чорногорія), де зазначалось, що за допомогою тимчасових заходів Суд має зберегти права, які згодом можуть

бути визнані Судом такими, що належать однієї зі Сторін справи [138, п. 35].

Звернемо увагу на Коментар до ст. 41 Статуту Міжнародного Суду ООН, де міститься думка про те, що термін права є не зовсім вдалим у даному контексті, оскільки право продовжує існувати, навіть якщо його порушують. Таким чином, те, що підлягає збереженню, – це об'єкт права, оскільки фактичне використання права було б неможливим, якби об'єкт був безповоротно знищений [202]. Наведене має цілком правильне змістовне навантаження, однак, все ж таки вбачається більш обґрунтованим підхід щодо визначення мети тимчасових заходів як захист та збереження відповідних прав, і така позиція може бути пояснена тим, що міжнародними договорами закріплені саме права та обов'язки. Додамо, що «міжнародні договори як джерела міжнародного права можна умовно розділити на правові та контрактні. У правових міжнародних договорах суб'єкти закріплюють норми міжнародного права, що мають загальне визнання. В існуванні таких договорів виявляється природно-правова природа міжнародного права» [10, с. 113]. Зазначене можна розглядати як додатковий аргумент на формулювання мети тимчасових заходів саме як збереження прав (preserving rights).

Важливо підкреслити для подальших висновків, що у всіх вищезазначених формулюваннях мети, немає прямої прив'язки до прав людини, мова йде лише про права Сторін (права суб'єктів міжнародного права, що беруть участь у міжнародних договорах). Оскільки дослідження спрямоване на аналіз ролі тимчасових заходів у захисті прав людини, то звернемо увагу на наступне. В Неймегенських принципах та керівних положеннях щодо тимчасових заходів захисту прав людини зазначається: «доброчесне дотримання державою своїх договірних зобов'язань передбачає, як мінімум, що вона вживає заходів для запобігання заподіяння непоправної шкоди гарантованим правам окремих осіб та груп осіб ...» [168, с. 3]. Таким чином, пропонуємо визначати основну мету тимчасових заходів у контексті захисту прав людини як збереження прав людини, що гарантовані міжнародними договорами, за якими держави взяли на себе зобов'язання.

Враховуючи, що правозахисний інструмент, що досліджується, використовується у виключних випадках, то мова йде про збереження прав людини саме в надзвичайних ситуаціях, коли існує загроза заподіяння непоправної шкоди правам людини.

У той же час, як влучно зазначив професор Антоніу Аугусто Кансаду Тріндаді саме збереження прав дозволяє нам вже говорити про іншу мету тимчасових заходів, яка є загальною для тимчасових заходів в міжнародному праві незалежно від предмету спору. Так, збереження *status quo* або повернення до *status quo ante* можна визначати як додаткову мету застосування тимчасових заходів. Професор Х'ю Тірлуей (Hugh Thirlway) посилається на ідею збереження *status quo* як на найважливіший елемент концепції тимчасових заходів в контексті збереження прав, яким загрожує непоправна шкода. Науковець зазначає, що «збереження прав» означає, що «потрібно показати, що є право», що існує загроза цьому праву, якій необхідно запобігти, оскільки буде недостатньо «чекати і відшкодувати наслідки згодом». У зв'язку з цим Х. Тірлуей розрізняє запит на тимчасові заходи, що спрямовані на те, щоб «утримати одну зі сторін від певних кроків, спрямованих на зміну *status quo*», і запит на те, щоб «вимагати певних обмежень дій, які самі по собі передбачають відхід від *status quo*» [187, с. 8-10]. Однак Сторони не завжди потребують на збереження *status quo*.

У той же час, недопущення загострення ситуації або спору, на нашу думку, також варто розглядати як додаткову мету застосування тимчасових заходів. Наприклад, у наказі МС ООН про застосування тимчасових заходів від 5 липня 1951 року у справі *Anglo-Iranian oil Co. case* тимчасові заходи визначені таким чином, що Сторони «мають забезпечити, щоб не вживалися жодні дії, які могли б погіршити або продовжити спір, переданий до Суду» [133, п. 8]. У той же час ймовірно може постати питання: чи можливо недопущення загострення ситуації вважати також основною метою застосування тимчасових заходів і визначати без посилення на необхідність збереження основних прав та свобод людини. У п. 18 наказу МС ООН про

застосування тимчасових заходів від 10 січня 1986 року у справі *Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali)* йдеться, що «незалежно від запитів, поданих сторонами щодо застосування тимчасових заходів, Суд або, відповідно, Палата має повноваження вказувати тимчасові заходи з метою запобігання погіршенню або продовженню спору, якщо він вважає, що цього вимагають обставини» [137, п. 18]. Звернемо увагу також на наказ МС ООН стосовно тимчасових заходів у справі МС ООН *Pulp Mills on the River Uruguay*, що фактично створив підґрунтя для жвавої дискусії серед фахівців. Так, у п. 62 наказу йдеться про наступне: «повноваження Суду вказувати тимчасові заходи для збереження відповідних прав сторін мають застосовуватися лише у разі нагальної потреби запобігти непоправній шкоді правам, які є предметом спору, до того як Суд мав можливість ухвалити своє рішення» [142, п. 62]. Отже, МС ООН не погіршення ситуації розглядає як додаткову мету до захисту прав сторін [166]. На нашу думку, надання додаткового характеру такий меті як недопущення загострення ситуації вбачається доцільним також крізь призму того, що в статутних документах та регламентах міжнародних судових органів та установ та трибуналів міститься все ж таки саме формулювання положень про тимчасові заходи з акцентуванням уваги на їх необхідності задля збереження прав.

Щодо застосування тимчасових заходів з метою збереження, наприклад, доказів у справі, то у такому випадку вважається за доцільне говорити також про додаткову мету у справі. У 1986 році у справі *Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali)* Міжнародний Суд ООН серед тимчасових заходів також зазначив, що «Сторонам слід утримуватися від дій, що можуть стати перешкодою у процесі збору доказів у зазначеній справі» [137, с. 12].

Надалі розглянемо умови застосування тимчасових заходів, що дозволить нам сформулювати більш комплексне уявлення про відповідні заходи. Відтак, для того, щоб міжнародний судовий орган застосовував тимчасовий захід, насамперед, необхідною умовою є наявність юрисдикції розглядати справу, в рамках якої виникло питання щодо можливого

застосування тимчасових заходів – наявність юрисдикції за колом суб'єктів (*ratione personae*), предметної юрисдикції (*ratione materiae*), а також юрисдикції в часі (*ratione temporis*) та територіальної юрисдикції (*ratione loci*).

Логічним вбачається питання щодо особливостей застосування органами та установами міжнародного правосуддя тимчасових заходів у тих випадках, коли ще не встановлено ними наявність та обсяг юрисдикції щодо вирішення переданого на розгляд питання або спору. В статутних документах та регламентах міжнародних судових органів та установ зазначений пункт не розкривається, однак, значну увагу питанню було приділено в судовій практиці. Так, погляд МС ООН сформований та викладений у п. 15 наказу стосовно тимчасових заходів у справі *Fisheries Jurisdiction case*: «у разі розгляду питання стосовно можливого застосування тимчасових заходів МС ООН не потрібно, перш ніж застосовувати такі заходи, остаточно переконатися в тому, що він має юрисдикцію по суті справи, проте він не має діяти відповідно до ст. 41 Статуту, у випадку, якщо відсутність юрисдикції є очевидною» [51]. Варто також звернути увагу на наказ МС ООН про застосування тимчасових заходів у справі *Nuclear Tests (New Zealand v. France)*, де у п.14 зазначено, що «Суд не має, перш ніж вказати тимчасові заходи, остаточно переконатися в тому, що він має юрисдикцію по суті справи, і все ж не має вказувати такі заходи, якщо тільки положення, на які посилається заявник, не є *prima facie* підставою, якою може бути обґрунтовано юрисдикцію Суду» [134]. Зазначену позицію МС ООН і надалі було підкреслено, наприклад, у справах *Tehran Hostages case*, *Nicaragua case*.

Аналогічна позиція Африканського суду з прав людини та народів неодноразово висловлювалась у відповідних ухвалах про тимчасові заходи: Суд незобов'язаний переконатися в тому, що він має юрисдикцію по суті справи, а лише в тому, що він має юрисдикцію *prima facie* (див. п. 12 ухвали від 18 грудня 2023 року про тимчасові заходи за заявою *XYZ v Republic of Benin* (Application № 003/2021) [35]; п. 11 ухвали від 17 березня 2023 року про тимчасові заходи за заявою *Ayadi Fathi and others v. Republic of Tunisia*

(Application No. 001/2023) [36] та ін.). У цьому зв'язку Суд також зазначає, що юрисдикція *prima facie* встановлюється, коли в заяві стверджується про порушення прав людини, захищених одним або кількома документами з прав людини, ратифікованими державою-відповідачем. Крім того, як Африканський суд з прав людини та народів зазначив у п. 22 ухвали про тимчасові заходи за заявою Guillaume Kigbafori Soro and Others v. Republic of Cote D`ivoire [32], для вирішення питання щодо тимчасових заходів не потрібно мати позиції щодо прийнятності заяви. А у п. 24 ухвали про тимчасові заходи за заявою Landry Angelo Adalakoun and Others v. Republic of Benin (App. № 012/2021), відповідно до якої АСПЛН вирішив не застосовувати тимчасові заходи, він зазначив, що для уникнення питань Суд нагадує, що ухвала має попередній характер і жодним чином не впливає на висновки Суду щодо юрисдикції, прийнятності заяви та рішення по суті [33].

Наступною необхідною умовою застосування тимчасових заходів є фактор можливості заподіяння непоправної шкоди. Зазначимо, що цю умову можна вважати істотною в контексті тимчасових заходів. Постійна палата міжнародного правосуддя у наказі стосовно тимчасових заходів у справі Sino-Belgian Treaty case вказувала, що заподіяння шкоди вважається непоправним у тому випадку, якщо «шкоду не вбачається можливим компенсувати простою виплатою відшкодування або компенсацією чи реституцією в іншій матеріальній формі» [174]. У статті 25(2) Регламенту Міжамериканської комісії з прав людини зазначається, що непоправна шкода – шкода правам, яка через свою природу не підлягає відшкодуванню, відновленню або адекватній компенсації [129]. Окрім того, наприклад, в п. 104 рішення ЄСПЛ Маматкулов та Аскарров v. Туреччини (Mamatkulov and Askarov v. Turkey, 2005) йдеться про те, що «застосовуються Судом тимчасові заходи лише у достатньо незначній кількості справ та лише у тому випадку, коли існує очевидний ризик заподіяння непоправної шкоди, а ризик заподіяння такої шкоди, у свою чергу, має бути неминучим» [97]. Зазначимо, що існування ризику фактично передбачає наявність статусу жертви у особи, які заподіюється або може бути

заподіяна непоправна шкода.

Польська науковиця Єва Салькевич-Муннерлін зазначає, що, якщо немає умови стосовно заподіяння непоправної шкоди, то у такому випадку немає і бути застосовано тимчасових заходів [182, с. 53]. Повністю погодимось з зазначеною позицією та підкреслимо, що якщо попередня умова про юрисдикцію є важливою з процесуальної точки зору, то умова про ризик заподіяння неминучої непоправної шкоди є такою, що є особливою саме для тимчасових заходів та допомагає зрозуміти природу такого інструменту.

Наступною умовою, яка також є особливою саме для тимчасових заходів, є маркер терміновості. Якщо не існує неминучості у заподіянні непоправної шкоди, то, у такому випадку, немає і терміновості у застосуванні тимчасових заходів. Зазначене впливає зі справи *Avena case*, яка розглядалась МС ООН та стосувалась виконання вироку суду США щодо смертної страти 54 громадян Мексики без подальшого дотримання статті 36 Віденської конвенції про консульські зносини. На думку МС ООН терміновість була необхідною лише щодо трьох осіб, яких мало бути страчено найближчим часом. Відтак, Міжнародний Суд ООН застосував тимчасові заходи саме щодо цих трьох громадян. У п. 65 наказу МС ООН про застосування тимчасових заходів у справі стосовно застосування положень Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Гамбія проти М'янми) зазначається, що терміновість існує у тому випадку, коли дії, що можуть призвести до непоправної шкоди, можуть «відбутися в будь-який момент до того, як Суд прийме остаточне рішення у справі» [153, с. 25].

Варто звернути увагу також ще на одну умову – тест на правдоподібність існування права або прав. Так, наприклад, у п.57 наказу від 28 травня 2009 року у справі Міжнародного Суду *Belgium v. Senegal* було зазначено наступне: «повноваження Суду вказувати тимчасові заходи має бути реалізовано лише у тому разі, коли Суд впевнений, що ті права, про які зазначає сторона, є принаймні правдоподібними» [145, п. 57]. Надалі все частіше МС ООН став посилятись на вказану умову (наприклад, у справах *Costa Rica v. Nicaragua*,

Timor – Leste v. Australia). Варто звернути також увагу на окрему думку судді Абрахама до Наказу МС ООН про відмову у застосуванні тимчасових заходів у справі Pulp Mills, де зокрема вказується наступне: «Суду необхідно, перш аніж вказати тимчасовий захід, переконатися в трьох речах: (i) наявність правдоподібного аргументу на користь того, що дійсно існує певне право; (ii) можливо обґрунтовано зазначити про те, що поведінка відповідача вже завдає або ж може завдати в майбутньому непоправної шкоди правам; (iii) обставини справи вказують на те, що терміновість повністю виправдовує застосування тимчасового заходу з метою захисту права від заподіяння непоправної шкоди. Враховуючи той факт, що усі вказані три вимоги є кумулятивними, то у такому випадку Суд зобов'язаний не завжди встановлювати наявність кожної з них: якщо будь-яка з вказаних умов залишається невиконаною, Суд звільняється від необхідності розглядати дві інші» [142, п. 11-12]. Зазначимо, що в міжнародно-правовій доктрині умова правдоподібності є досить дискусійною. Відтак, для прикладу звернемо увагу на те, що науковиця Єва Салькевич-Муннерлін зазначає, що цей критерій фактично залежить від типу справи [183, с. 63].

Вбачається, що тест на правдоподібність тісно пов'язаний з такими принципом роботи міжнародних судових установ як *jura novit curia* (суду відоме право). Так, український вчений М.М. Гнатовський вказував, що зазначений принцип «означає, що коли сторони звертаються до суду з правовими аргументами, саме суд визначатиме для себе, у чому полягає право. Він може погодитися з аргументами однієї чи іншої сторони, а може й відкинути всі такі аргументи як хибні або неповні» [10, с. 383].

Підсумовуючи вищезазначене, можемо констатувати, що на сьогодні у міжнародній судовій практиці існують наступні умови застосування тимчасових заходів – юрисдикція *prima facie* міжнародних судових установ розглядати справу, в рамках якої подано запит на застосування тимчасових заходів, існує ризик заподіяння непоправної шкоди, негайність або терміновість, а також правдоподібність існуючих прав. Якщо перші три умови

є загальноприйнятими, то умова правдоподібності залежить від справи, що розглядається міжнародною судовою установою, та більш притаманною є для діяльності МС ООН. Не можемо тут не зазначити, що в Резолюції Інституту міжнародного права щодо застосування тимчасових заходів зазначається також наступна умова: «заходи мають бути пропорційними до ризиків» [117, с. 129]. Однак, на наш погляд, ця умова стосується не умов, за наявності яких тимчасові заходи застосовуються, а умов, яким мають відповідати вже застосовані тимчасові заходи, або умов, яким мають відповідати заходи застосування яких вбачається доцільним сторонами та щодо застосування яких подано запит.

Дослідивши мету та умови застосування тимчасових заходів та отримавши більш широке уявлення про природу таких, вбачається за доцільне перейти до визначення тимчасових заходів. На сьогодні в міжнародно-правовій доктрині не лише немає загальноприйнятного визначення, питання в цілому не зазнало особливої уваги серед науковців. Нижче наведемо деякі визначення.

Так, Європейський суд з прав людини в інформаційному довіднику «Тимчасові заходи» визначає такий правозахисний інструмент як «невідкладні заходи, які, згідно з усталеною практикою Суду [ЄСПЛ], застосовуються у тих випадках, коли встановлено існування неминучого ризику заподіяння непоправної шкоди. Такі заходи застосовуються у зв'язку з розглядом справи у Суді без будь-якого впливу на подальші рішення щодо прийнятності чи по суті справи» [95, с. 1].

Науковець Симон Каралиунайте-Стокре (Simona Karaliunaite-Storækre) зазначає, що тимчасові заходи – це ті заходи, що зазвичай призначаються міжнародними судами чи інституціями з метою захисту прав сторін спору від заподіяння непоправної шкоди, завданої тим правам, які є предметом спору, до остаточного рішення в міжнародному процесі [160, с. 6]. Професор Клара Бурбано Еррера та професор Ів Хек надають наступне визначення тимчасових заходів: інструмент, мета якого запобігти заподіянню непоправної шкоди

особі, яка перебуває у надзвичайно серйозній та терміновій ситуації, яку не зможе виправити остаточне рішення [115, с. 332]. Якщо визначення наведене Симоном Каралиунайте-Стокре є загальним, отже може характеризувати інструмент не лише у контексті застосування спеціалізованими міжнародними судовими органами у сфері захисту прав людини, то визначення, що надається професоркою Кларою Бурбано Еррера та професором Івом Хек підпадає саме під сферу нашого дослідження, однак, на нашу думку, не повністю відображає проаналізовану вище мету та умови застосування таких заходів. Отже, пропонуємо наступне визначення тимчасових заходів як інструменту захисту прав людини: тимчасові заходи – це інструмент термінового реагування, що може застосовуватися міжнародними органами чи установами на будь-якому етапі розгляду справи до ухвалення остаточного рішення по суті з метою захисту як індивідуальних, так і колективних прав у разі існування серйозного ризику заподіяння непоправної шкоди.

Відтак, проведений аналіз свідчить, що тимчасові заходи є результатом практичної необхідності в контексті діяльності міжнародних судових органів, на що вказує мета та умови застосування таких. Тимчасові заходи виступають насамперед правозахисним інструментом, але також дозволяють органам міжнародного правосуддя, у разі добросовісного виконання таких заходів, більш ефективно проводити розгляд справи по суті, оскільки «консервують» обставини справи та спрямовані на не погіршення ситуації, яка призвела до подання заяви. Як бачимо, умови застосування таких заходів, в силу особливої природи такого інструменту, є, з одного боку, начебто, менш вимогливими, але, з іншого боку, ключовим критерієм застосування є ризик заподіяння непоправної шкоди.

Відтак, логічним висновком проведеного у цьому підрозділі аналізу, на нашу думку, можна вважати сформульоване авторське визначення тимчасових заходів як інструменту захисту прав людини.

1.3. Юридична сила та ефективність тимчасових заходів

Питання юридичної сили та ефективності тимчасових заходів є, на нашу думку, найбільш дискусійним питанням у контексті інструменту захисту прав людини, що досліджується. Причина цього може бути пояснена тим, що в статутних документах та регламентах міжнародних судових органів та установ, як правило, відсутня пряма вказівка на обов'язковий характер наказів/постанов/ухвал щодо застосування тимчасових заходів. Однак, міжнародні органи та установи презюмують обов'язковість таких заходів, оскільки саме у добросовісному виконанні полягає ключ до їх ефективності та доцільності застосування. Очевидним є той факт, що необов'язкова сила руйнувала б саму концепцію тимчасових заходів. У той же час, позиція держав з цього питання свідчить про те, що вони вважають такі заходи необов'язковими [182, с. 88]. Відтак, міжнародна практика має безліч прикладів невиконання тимчасових заходів, що застосовувались різними міжнародними органами та установами як за індивідуальними, так і за міждержавними заявами через відсутність волі держав щодо реалізації таких.

Задля отримання більш ширшого розуміння щодо наявності обов'язкового характеру рішень щодо тимчасових заходів, пропонується надалі на конкретних прикладах розглянути підхід міжнародних судових органів та позицію держав зокрема.

Отже, Міжнародний Суд ООН може вказати Стороні або Сторонам тимчасові заходи, які є необхідними для збереження прав та недопущення гострого правопорушення, відповідно до п. 1 ст. 41 Статуту МС ООН, у той час як більш детальні процесуальні рамки визначені у статтях 73-76 Регламенту Суду. Однак, ані Статут, ані Регламент МС ООН не містять прямої вказівки на обов'язковість тимчасових заходів. Більш того, саме формулювання статті 41 Статуту створює підґрунтя для суперечок та слугує одним з головних аргументів на користь необов'язкової сили тимчасових заходів. Відтак, під час розробки статті було використано дієслово

«ухвалювати» (indicate) щодо тимчасових заходів як більш відповідний термін замість терміну «наказувати» (order). Як зазначається в Коментарі до статті 41 Статуту МС ООН, «робота під час розробки статті скоріше підтверджує думку про те, що тимчасові заходи не мали на меті бути обов'язковими для сторін» [202, п. 82].

Крім того, другим аргументом проти обов'язкового характеру рішень щодо тимчасових заходів приводять статтю 94 Статуту ООН, де йдеться наступне: «Кожен член ООН зобов'язується виконати рішення МС ООН у тій справі, в якій він є стороною» [11]. Отже, у положенні мова йде саме про «рішення» (прим. в англійському варіанті Статуту ООН в п. 1 ст. 94 «рішення» позначається як «decision», а в п. 2 ст. 94 як «judgment»), але мова не йде про обов'язковість наказів (англ. order), які містять позицію МС ООН щодо необхідності застосування тимчасових заходів у справі.

Відтак, як в доктрині, так і на практиці існують погляди, згідно з якими відсутність закріпленої на нормативному рівні обов'язковості рішень щодо тимчасових заходів дозволяє діяти державам на власний розсуд. На думку П. Пескатора, «хоча процедура застосування тимчасових заходів і не може існувати самостійно, сама по собі, їй все ж таки характерна певна автономія, яка, у той же час, не означає її обов'язкового застосування лише з огляду на те, що до розгляду спору залучений Суд» [175, с. 325].

Важливою для розуміння позиції МС ООН щодо визначення юридичної сили рішень стосовно тимчасових заходів є справа братів ЛаГранд (Germany v. United States of America). У п. 102 рішення, виходячи з контекстуального тлумачення свого Статуту, МС ООН постановив, що «з об'єкта та мети Статуту, а також з положень статті 41 випливає, що повноваження вказувати тимчасові заходи передбачає, що такі заходи мають бути обов'язковими, оскільки це повноваження ґрунтується на необхідності, коли обставини цього вимагають, захищати права сторін, визначені остаточним рішенням Суду, та не завдавати шкоди цим правам. Твердження про те, що тимчасові заходи, передбачені статтею 41, можуть не мати обов'язкової сили, суперечило б

об'єкту та меті цієї статті» [141, с. 503]. Більш того, у цій справі США не дотримались тимчасових заходів та в рішенні по суті справи, МС ООН вказав, що «не вживши всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб Уолтер ЛаГранд не був страчений до остаточного рішення Міжнародного Суду у цій справі, Сполучені Штати Америки порушили зобов'язання, покладене на них відповідно до наказу про тимчасові заходи, виданого Судом 3 березня 1999 року» [141, с. 516]. Відтак, саме справа ЛаГранд та чітка позиція Міжнародного Суду ООН у цій справі щодо тимчасових заходів є важливим аргументом на користь обов'язкової сили наказів щодо застосування тимчасових заходів.

Зазначимо, що МС ООН, який розглядає виключно міждержавні заяви, а такі, як правило, самі по собі подаються у виключних випадках, оскільки держави не скаржаться одна на одну в випадках, які можна вирішити мирним шляхом, часто стикається з ситуаціями, коли держави не виконують накази про тимчасові заходи і реакцією МС ООН на таке порушення буде висвітлення цього порушення у рішенні по суті справи. Відтак, одним з самих «свіжих» прикладів є справа Україна проти Росії щодо порушень положень Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 року, де Росія не виконала наказ про тимчасові заходи, внаслідок чого МС ООН в рішенні по суті справи вказав також на порушення зазначеного наказу [156, с. 113].

Окрім справи ЛаГранд на користь обов'язкової сили наказів про застосування тимчасових заходів, можемо привести наступний аргумент. У статті 77 Регламенту МС ООН йдеться про те, що про ухвалене рішення стосовно тимчасових заходів повідомляється Генеральному секретарю ООН задля подальшого інформування Ради Безпеки. Також у статті 78 Регламенту передбачено, що МС ООН може на власний розсуд запросити у Сторони або Сторін інформацію з будь-якого питання, що лежить у площині виконання наказу про тимчасові заходи. Отже, хоча статутні документи МС ООН не

містять норми стосовно обов'язковості наказів про застосування тимчасових заходів, виконання таких все ж таки презюмується в нормативно-правових актах.

Також варто звернути увагу, що 21 грудня 2020 року Міжнародний Суд ООН оголосив про ухвалення нової статті 11 Внутрішньої Судової Практики, відповідно до якої, якщо Суд застосовує тимчасові заходи, він обирає трьох суддів для формування комітету *ad hoc*, який допомагатиме Суду здійснювати моніторинг виконання тимчасових заходів. До складу цього комітету не може входити ані член Суду, який є громадянином однієї зі сторін, ані судді *ad hoc*. Спеціальний комітет вивчає інформацію, надану сторонами щодо виконання тимчасових заходів. Він періодично звітує перед Судом, рекомендуючи Суду можливі варіанти дій [135].

Отже, відсутність прямого згадування в установчих документах Міжнародного Суду ООН щодо обов'язковості наказів стосовно тимчасових заходів призводить до того, що фактично на власний розсуд держава вирішує питання про подальше виконання зазначеного наказу. Наприклад, у справі ЛаГранд США не дотримались наказу Міжнародного Суду ООН та Уолтер ЛаГранд був страчений, а США у свою чергу зазначали, що рішення МС ООН про застосування тимчасових заходів не є обов'язковим [139, с. 11]. У той же час, вочевидь рекомендаційний характер позбавлятиме відповідні рішення першочергового значення та ускладнюватиме досягнення мети.

Відтак, проблематика питання полягає в наступному: з одного боку, ми бачимо чітку позицію Міжнародного Суду ООН щодо обов'язковості наказів про застосування тимчасових заходів, у свою чергу держави, з іншого боку, не завжди визнають обов'язковий характер, що корелюється з їх волею та інтересами у тій, чи іншій ситуації. Зазначимо, що ми притримуємось чіткого погляду щодо обов'язковості тимчасових заходів, що, по-перше, обґрунтовується природою таких заходів та їх метою, по-друге, прямим взаємозв'язком між обов'язковим характером рішень по суті справи та наказів щодо тимчасових заходів, що спрямовані на створення умов для виконання в

подальшому остаточних рішень.

Продовжуючи аналіз, звернемось до практики ЄСПЛ. Застосування тимчасових заходів ЄСПЛ не є закріпленим в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Інструмент передбачений лише Регламентом міжнародної судової установи. У свою чергу, Регламент ЄСПЛ як установчий документ Суду також прямо не встановлює за ухвалами щодо застосування Правила 39 Регламенту обов'язкового характеру. Відтак, відсутність прямого закріплення призводить до виникнення спорів щодо обов'язковості виконання сторонами тимчасових заходів, застосованих ЄСПЛ.

Зазначимо, що значну роль у визначенні обов'язкового характеру Правила 39 Регламенту ЄСПЛ відіграла судова практика. Саме в рішеннях Європейського суду з прав людини ми можемо знайти чітку позицію Суду щодо обов'язковості ухвал стосовно тимчасових заходів. Безсумнівно ключовою та навіть класичною справою в контексті юридичної сили Правила 39 є справа Маматкулов та Аскарів проти Туреччини (*Mamatkulov and Askarov v. Turkey*, 2003) [97]. У п. 99 рішення по суті справи ЄСПЛ вказав, що «невиконання державою заходів, визначених відповідно до Правила 39 Регламенту, призводить до виникнення питання щодо порушення зобов'язань державою, взятих за статтею 34 Європейської конвенції з прав людини» [97]. Зазначимо, що обґрунтування обов'язкової юридичної сили Правила 39 Регламенту Суду через прямий зв'язок зі статтею 34 ЄКПЛ, що передбачає подання до Суду індивідуальних заяв, є позицією, яку ЄСПЛ неодноразово висловлював у своїх рішеннях (наприклад, див. п. 80 справи *Olaechea Cahuas vs. Spain*, 2006) [98]. Окрім того, у п. 111 рішення у справі *Aoulmi v. France*, 2006) [60] ЄСПЛ вперше прямо вказав на обов'язковість для сторін ухвал про застосування тимчасових заходів.

Науковці Клара Бурбано Еррера та Ів Хек зазначають, що, обов'язковість тимчасових заходів для сторін є очевидною. Так, «якщо

держава не виконує рішення про застосування тимчасових заходів у справах, пов'язаних із ст. 3 Європейської конвенції з прав людини, яка має особливу природу, то така бездіяльність прямо призведе до порушення права на індивідуальну заяву» [115, с. 17].

Окрім того, варто зазначити, що Регламент ЄСПЛ встановлює процедуру так званого моніторингу за виконанням ухвал про застосування тимчасових заходів. Так, Палата, Голова секції або ж Віце-президент секції мають повноваження запросити у сторін необхідну інформацію, яка стосується будь-якого питання, що є дотичним до виконання вказаних ЄСПЛ тимчасових заходів [110].

У разі невиконання або ігнорування державою ухвали щодо застосування тимчасових заходів, по-перше, Європейський суд з прав людини має повноваження звернутися до відповідної держави із повторною вимогою про виконання тих заходів, що було визначено у справі. Наприклад, у справі ЄСПЛ Савріддін Джураєв v. Росії (Savriddin Dzhurayev v. Russia, 2013) ЄСПЛ, після того, як був проінформований про невиконання Росією ухвали про застосування тимчасових заходів, закликав її повторно виконати встановлені заходи задля сумлінного виконання ухвали щодо Правила 39 Регламенту ЄСПЛ. Крім того, невиконання державою тимчасових заходів може призвести до того, що в рішенні по суті справи ЄСПЛ відобразить ігнорування та не виконання державою тимчасових заходів. Звернемо також увагу на рішення ЄСПЛ у справі Салахов та Іслямова v. України (case Salakhov and Islyamova v. Ukraine, 2013), де ЄСПЛ зазначив, що Україна порушила ст. 34 Європейської конвенції з прав людини через неналежне виконання відповідної ухвали про тимчасові заходи - не перевела негайно заявника до лікарні та не забезпечила належними умовами лікування [100].

Про ігнорування державами ухвал щодо застосування тимчасових заходів ЄСПЛ вказував В. Шабас. Відтак науковець підкреслював, що деякі уряди залишають поза уваги рішення ЄСПЛ щодо тимчасових заходів. Так, наприклад, у 2013 році Росія зазначила, що юридично обов'язкова сила

тимчасових заходів регламентованих Правилком 39 не може впливати зі статті 34 ЄКПЛ або з інших положень. Більш того, Росія зазначила, що Регламент ЄСПЛ та відповідно тимчасові заходи не можуть мати обов'язкової сили для держав-членів. Також у 2013 році Бельгія вислала особу, яку підозрювали у здійсненні терористичних нападів, до США, проігнорував рішення ЄСПЛ щодо тимчасових заходів. Бельгія чотири рази намагалась переконати Суд відмінити рішення про застосування тимчасових заходів, але спроби були невдалими. Бельгія зокрема зазначала, що вона була зобов'язана видати особу Сполученим Штатам Америки у зв'язку із зобов'язаннями, що були взяті відповідно до двостороннього договору зі Сполученими Штатами Америки. У 2008 році Велика Британія не виконала рішення про застосування тимчасових заходів, коли передала двох ув'язнених Іраку, хоча існувала загроза, що осіб буде страчено. Велика Британія зазначала, що «призначення тимчасових заходів щодо держави – члена не може порушувати законодавство та суверенітет держави, яка не є членом Ради Європи». Велика Британія наполягала, що екстрадиція ув'язнених вимагала відповідно до законодавства Іраку. Окрім того, Велика Британія зазначала, що справа є виключенням, оскільки обставини справи мали зв'язок з територією іншої держави [184, с. 750].

Звернемо увагу, що відповідно до Правилки 39(2) Регламенту ЄСПЛ Комітет міністрів Ради Європи негайно у разі необхідності інформується про застосовані тимчасові заходи. Така процедура, наприклад, була застосована одночасно з прийняттям ухвали щодо тимчасових заходів у справі Аль-Шужа та інші проти Бельгії (*Al-Shujaa and others v. Belgium*, №52208/22) [81], що фактично означало нагляд за виконанням за тимчасовими заходами на рівні Комітету міністрів, який у разі невиконання може контактувати з державами щодо відповідного питання та надавати рекомендації. Також звернемо увагу на рішення Комітету міністрів щодо справи М.А. проти Франції (*M.A. group v. France*, № 9373/15). Справа стосувалася видворення громадянина Алжиру, який був звинувачений у злочинах, пов'язаних з тероризмом. ЄСПЛ дійшов

висновку, що на момент вислання заявника існував реальний і серйозний ризик того, що заявник зіткнеться з поведженням, яке суперечить статті 3 ЄКПЛ. Крім того, Суд встановив, що тимчасових заходів не було дотримано і що французька влада створила умови, за яких заявнику було б дуже складно звернутися до Суду з проханням про повторне застосування тимчасових заходів. Таким чином, держава навмисно знизила рівень захисту, гарантований ЄКПЛ. Так, у своєму рішенні Комітет міністрів нагадав про життєво важливу роль тимчасових заходів, а також попросив органи влади вжити заходів з підвищення обізнаності щодо зобов'язання держави дотримуватися тимчасових заходів (наприклад, розповсюдити відповідне повідомлення серед компетентних органів влади, судів та ін.) [50, п. 6].

Отже, практика виконання ухвал ЄСПЛ щодо тимчасових заходів дозволяє дійти висновку, що рішення про обов'язковість ухвал щодо тимчасових заходів держави приймають на власний розсуд, насамперед керуючись державним інтересом. Відсутність закріпленої на нормативному рівні обов'язковості рішень щодо тимчасових заходів, а отже і ефективного механізму реагування на невиконання таких заходів, значно послаблює інструмент та не дозволяє відповідно виконати як правозахисну, так і запобіжну функції.

Звернемо увагу також на те, що ЄСПЛ робив спроби привернути увагу держав-членів на необхідність виконання ухвал щодо тимчасових заходів через діяльність органів Ради Європи. Так, наприклад, у доповіді Парламентської Асамблеї Ради Європи «Запобігання заподіяння шкоди біженцям та мігрантам у випадках екстрадиції та вислання: застосування Європейським судом з прав людини Правила 39» неодноразово зазначається на необхідності виконання державами ухвал ЄСПЛ про застосування тимчасових заходів [172].

Крім того, доволі поширеною практикою серед держав залишається посилення на існування об'єктивних перешкод для своєчасного виконання відповідних ухвал ЄСПЛ. У той же час, у справі Паладі проти Молдови (Paladi

v. Moldova, 2009) ЄСПЛ вказав, що виконання ухвал стосовно тимчасових заходів невчасно є порушенням статті 34 ЄКПЛ (індивідуальні заяви) [99]. Звернемо увагу, що як зазначають професори Клара Еррера та Ів Хек, виконання рішення щодо тимчасових заходів несвоєчасно є порушенням ЄКПЛ лише у тому випадку, якщо держава не доведе наступне: (i) дійсне існування об'єктивних перешкод; (ii) держава вжила належних кроків для усунення таких перешкод; (iii) держава надала інформацію Європейському суду з прав людини про відповідні перешкоди [115, с. 17].

Зазначимо, що в міжнародно-правовій доктрині у свою чергу також не існує єдиного погляду на питання юридичної сили тимчасових заходів. Так, наприклад, науковець П. Пескатор вказував, що хоча процедура розгляду та можливо подальшого застосування тимчасових заходів і не може існувати сама по собі, їй все одно є притаманним особливий характер автономії, що, в той же час, не надає обов'язковості тільки лише з огляду на те, що до розгляду був залучений Суд [ЄСПЛ] [175, с. 325]. У той же час більшість сучасних науковців наполягають на обов'язковій природі тимчасових заходів. Так, наприклад, Генрік Жорем вказує на те, що обов'язкова природа тимчасових заходів абсолютно повністю відповідає ідеї самої Конвенції як інструменту захисту прав людини та основних свобод [159]. Британський вчений Канстанцін Дзегцяров вказує на існування двох чинників, які негативно впливають на ефективність ухвал щодо застосування ЄСПЛ тимчасових заходів. По-перше, тимчасові заходи зазвичай є достатньо широко сформульованими та їх юридична сила чітко не визначена. По-друге, ефективність ухвал щодо застосування тимчасових заходів прямо залежить від «політичної реальності». Професор зазначає, що навіть якщо стверджувати, що останній чинник може корелюватись зі всіма рішеннями ЄСПЛ, то виконання ухвали щодо застосування тимчасових заходів в момент розгортання певних подій, може надто дорого коштувати Сторонам [53].

Не можна не погодитися з думкою К. Дзегцярова відносно того, що висока вірогідність невиконання сторонами ухвал щодо застосування

тимчасових заходів впливає на авторитетність та репутацію Європейського суду з прав людини. У той самий час ЄСПЛ не може не застосовувати тимчасові заходи з двох причин. По-перше, Суд раніше вже застосовував відповідні заходи та не має ґрунтовних підстав припиняти відповідну практику. По-друге, сам факт незастосування ЄСПЛ Правила 39 Регламенту може означати, що дії сторін були обґрунтованими [53].

Відтак, хоча юридична сила Правила 39 Регламенту ЄСПЛ на нормативному рівні і не закріплена, розкривається така практикою Суду. Європейський суд з прав людини презюмує добросовісне виконання стороною/сторонами ухвал про застосування тимчасових заходів та їх обов'язковість в силу взятих державами зобов'язань за статтею 33 (міждержавні справи) та статтею 34 (індивідуальні заяви) ЄКПЛ, а також за статтею 46 (обов'язок державами виконувати рішення Суду по суті в будь-яких справах, де такі є сторонами) Європейської конвенції з прав людини. Більш того, як доцільно вказує британський вчений Василіс Цевелекос, ЄСПЛ має право вирішувати, яке значення він надає питанню виконання тимчасових заходів при розгляді справи по суті [189]. Отже, невиконання ухвали про застосування Правила 39 Регламенту ЄСПЛ, може вплинути на рішення по суті справи – порушення державою взятих на себе зобов'язань за ЄКПЛ – та стати обтяжуючим фактором.

Інша спеціалізована на міжнародному захисті прав людини міжнародна судова установа – Африканський суд з прав людини та народів – також відповідно до свого Регламенту (Правило 59) може або на запит сторони, або Африканської комісії з прав людини, або ж *proprio motu* застосовувати тимчасові заходи, якщо вважає, що вони є справедливими та необхідними. Зазначимо, що стаття 27 (2) Протоколу до Африканської хартії з прав людини та народів щодо створення Африканського суду з прав людини та народів закріплює три умови, що є необхідними для прийняття АСПЛН рішення про застосування тимчасових заходів: (i) існування надзвичайної небезпеки для особи; (ii) ситуація крайньої необхідності; (iii) необхідність уникнення

заподіяння непоправної шкоди для особи.

Зазначимо, що у випадку АСПЛН юридична сила рішень щодо застосування тимчасових заходів також на нормативному рівні не є закріпленою. Отже, ані Регламент Суду, ані Протокол до АХПЛН не містять відповідного положення, яким б передбачалась обов'язковість для сторін рішення про застосування тимчасових заходів. У той же час зазначимо, що відповідно до Регламенту АСПЛН, Суд може у разі необхідності запросити інформацію щодо виконання стороною або сторонами рішення стосовно застосування тимчасових заходів. Відтак, на наш погляд, можна також говорити, що АСПЛН презюмує, що сторони виконуватимуть рішення щодо застосування тимчасових заходів добросовісно.

В той же час, якщо сторона або сторони не виконують відповідне рішення щодо тимчасових заходів АСПЛН може звернутись до одного з доступних «важелів м'якого впливу». Відтак, згідно зі ст. 31 Протоколу до Африканської хартії з прав людини та народів, АСПЛН готує оглядові щорічні доповіді стосовно рішень, ухвалених протягом звітного періоду, у тому числі висвітлює і інформацію щодо рішень про застосування тимчасових заходів. Крім того, саме в зазначених доповідях АСПЛН може надавати рекомендації, що на думку Суду є доцільними для виконання сторонами вказаних тимчасових заходів.

Зазначимо також, що Африканський суд з прав людини та народів також зазначав про обов'язковий характер тимчасових заходів у своїй судовій практиці. Так, у другому запиті про застосування тимчасових заходів в контексті справи Африканська комісія з прав людини і народів проти Лівії, АСПЛН постановив, що його накази про застосування тимчасових заходів мають таку ж обов'язкову силу, як і його рішення. Зрештою, Лівія не вжила тимчасових заходів, і АКПЛН не став розглядати таке невиконання як окреме порушення від первісно заявлених порушень [27, п. 10; 28]. Цей прецедент демонструє, що, хоча обов'язковість тимчасових заходів була чітко підтверджена АСПЛН і жодна держава під її юрисдикцією не висловила

відкритого протесту проти такої позиції, захисна функція тимчасових заходів підривається неоднозначною позицією держав щодо виконання таких.

Також пропонуємо розглянути питання в контексті практики Міжамериканського суду з прав людини, що був утворений задля контролю за виконанням зобов'язань державами-членами Організації американських держав, взятих за Американською конвенцією з прав людини 1969 року та іншими договорами Міжамериканської системи захисту прав людини.

Насамперед зазначимо, що в рамках Міжамериканської системи захисту прав людини питання, пов'язані з тимчасовими заходами, регламентовані Американською конвенцією з прав людини, а також Регламентом МАСПЛ. Отже, згідно зі ст. 53 Американської конвенції з прав людини МАСПЛ застосовує тимчасові заходи у тих випадках, коли вбачає існування надзвичайної небезпеки та необхідність уникнення заподіяння непоправної шкоди особі. Незважаючи на те, що статутні акти Міжамериканського суду з прав людини не включають положення, яке б визначало юридичну силу рішень щодо тимчасових заходів, закріплення можливості застосування таких Міжамериканським судом з прав людини вже передбачає обов'язковість таких. На підтвердження, також звернемо увагу на судову практику МАСПЛ, а саме на рішення 1998 року у *James et al. Case (Trinidad and Tobago)*, в якому у п. 8 йдеться, що держави-члени Конвенції мають дотримуватись повністю, а також добросовісно усіх положень Конвенції, включаючи ті, що стосуються функціонування двох наглядових органів.

Також Міжамериканський суд з прав людини має повноваження контролювати виконання застосованих тимчасових заходів. Відтак, згідно статті 27 Регламенту Міжамериканського суду з прав людини контроль за виконанням стороною або сторонами застосованих тимчасових або термінових заходів має місце у вигляді розгляду доповідей держав та шляхом надання відповідних зауважень до таких, що вносяться особою або особами, на захист яких спрямовані заходи або їхніми представниками. Також особливістю процедури моніторингу МАСПЛ є вивчення різноманітної

дотичної інформації, яка додатково дозволяє оцінити надзвичайність ситуації, а також ефективність вказаних заходів.

Отже, з вищенаведеного бачимо, що обов'язковість рішень про застосування тимчасових заходів керівними документами МАСПІ не закріплена. У свою чергу, судова практика Міжамериканського суду з прав людини свідчить, що обов'язковість рішень стосовно тимчасових заходів випливає з обов'язковості положень Американської конвенції з прав людини.

Відтак, дослідження юридичної сили тимчасових заходів у практиці міжнародних судових установ дозволяє дійти наступних висновків. Концепція тимчасових заходів у міжнародному правосудді має сенс лише при добросовісному виконанні таких заходів. Отже, міжнародні органи та установи зі свого боку передбачають, що накази/ухвали/постанови про застосування тимчасових заходів мають обов'язковий характер, підтвердженням чого може слугувати чітка позиція щодо обов'язковості, висловлена в рішеннях по суті справи таких органів та установ. У таких рішеннях, органи та установи міжнародного правосуддя, зокрема, вказують на тісний зв'язок між обов'язковістю наказів/ухвал/постанов про застосування тимчасових заходів та обов'язковістю рішень по суті справи. Крім того, позиція також обґрунтовується тим, що необов'язкова сила руйнує мету застосування тимчасових заходів.

У свою чергу держави схильні «маніпулювати» позицією щодо обов'язковості рішень стосовно застосування тимчасових заходів та у разі відсутності волі не виконувати такі, що обґрунтовується відсутністю закріпленої на нормативному рівні юридичної сили таких наказів/ухвал/постанов. У той же час, рішення, які не суттєво впливають на державний інтерес, можуть виконуватись такими державами. Відсутність відповідних положень в установчих актах може бути пояснена тим, що цей правозахисний інструмент є практичною необхідністю діяльності самої судової установи, яку вона самотійно закріплює у своєму функціоналі через відповідні положення в Регламенті. В той час як Регламенти, як правило, не

містять положень, які б підкреслювали обов'язкову силу рішень, оскільки така передбачається міжнародно-правовими актами, якими створюється орган міжнародного правосуддя. Зазначимо, що ігнорування сторонами час від часу рішень щодо тимчасових заходів призводить до руйнування суті такого правозахисного інструменту, а також у якійсь мірі підриває авторитетність органів міжнародного правосуддя.

Відтак, на нашу думку, обов'язковий характер рішень (наказів/ухвал/постанов) щодо тимчасових заходів є стержневою основою самої природи тимчасових заходів. А причиною дискусій є відсутність чіткої позиції держав щодо виконання тимчасових заходів, оскільки такі можуть суперечити волі та інтересам держави в тому чи іншому випадку.

Висновки до Розділу 1

Результатом дослідження теоретико-правових засад застосування тимчасових заходів задля захисту прав людини є наступні висновки.

На сьогодні немає ані в міжнародних договорах, ані в статутних документах та регламентах міжнародних судових органів та моніторингових установ, ані в міжнародно-правовій доктрині єдиного терміну, який би позначав заходи, що застосовуються міжнародними установами у разі існування неминучого ризику заподіяння непоправної шкоди правам *pendente lite*. Унаслідок, ми маємо термінологічну неузгодженість. Вважається за доцільне використовувати термін «тимчасові заходи» (який має англomовний переклад як «provisional measures» чи «interim measures») як загальний, що спрямований на досягнення не лише відносної термінологічної узгодженості, але і на забезпечення можливості показати приналежність такого інструменту саме до системи міжнародного правосуддя в цілому та міжнародного захисту прав людини зокрема. У той же час застосування інших термінів (наприклад, негайні заходи) є прийнятним, якщо мова йде про практику конкретного міжнародного судового органу чи моніторингової установи.

Під час аналізу мети застосування тимчасових заходів було визначено, що в міжнародно-правовій доктрині існують погляди, відповідно до яких таку варто поділяти на основну та додаткову. Беручи за основу цю теорію, основну мету тимчасових заходів як інструменту захисту прав людини пропонуємо визначати наступним чином: збереження прав людини у разі існування ризику заподіяння непоправної шкоди. Додаткова мета застосування тимчасових заходів у площині міжнародного захисту прав людини на наш погляд повністю співпадає з такою у загальному розумінні: збереження *status quo* або повернення до *status quo ante*, а також недопущення загострення ситуації або спору. Окрім того, враховуючи, що обставини кожної справи є доволі індивідуальними, можливо також говорити і про таку додаткову мету як збереження доказів. Зазначена мета тимчасових заходів слугує важливому процесуальному результату – створення можливості гарантувати остаточний ефективний захист у справі.

Дослідження наукових поглядів та міжнародної судової практики стосовно умов застосування тимчасових заходів дозволило виокремити наступні: (i) наявність юрисдикції *prima facie* (загальне правило може бути сформульовано так: міжнародному судовому органу чи установі не потрібно, перш ніж застосовувати такі заходи, остаточно переконатися в тому, що він/вона має юрисдикцію по суті справи, проте він/вона не має застосовувати тимчасові заходи, якщо відсутність юрисдикції є очевидною); (ii) існування ризику заподіяння непоправної шкоди; (iii) негайна потреба у таких заходах або терміновість; (iv) правдоподібність існуючих прав (загальне правило може бути сформульовано так: міжнародний судовий орган чи установа застосовують тимчасові заходи лише в тому випадку, якщо переконані, що права, на які вказує сторона, є принаймні правдоподібними), однак ця умова не є прийнятою у справах, де тимчасові заходи застосовуються *proprio motu*.

Дослідження мети та умов застосування тимчасових заходів посприяло подальшому формулюванню наступного визначення тимчасових заходів як інструменту захисту прав людини: тимчасові заходи – це інструмент

термінового реагування, що може застосовуватися міжнародними органами чи установами на будь-якому етапі розгляду справи до ухвалення остаточного рішення по суті з метою захисту як індивідуальних, так і колективних прав у разі існування серйозного ризику заподіяння непоправної шкоди.

Концепція тимчасових заходів у міжнародному правосудді має сенс лише при добросовісному виконанні тимчасових заходів. На сьогодні, міжнародні судові органи та установи притримуються чіткої позиції щодо обов'язковості рішень (наказів, ухвал, постанов) стосовно тимчасових заходів. Рекомендаційний характер позбавлятиме тимчасові заходи першочергового значення.

Проблема ефективності тимчасових заходів полягає в тому, що держави не в усіх справах виконують такі заходи, що прямо залежить від їх волі та інтересів. У разі недотримання тимчасових заходів позиція обґрунтовується відсутністю закріпленої на нормативному рівні обов'язковості таких рішень. На нашу думку, відсутність відповідних положень в установчих актах може бути пояснена тим, що цей правозахисний інструмент є практичною необхідністю діяльності самої судової установи, яку вона самостійно закріплює у своєму функціоналі через відповідні положення в Регламенті. В той час як Регламенти, як правило, не містять положень, які б підкреслювали обов'язкову силу рішень, оскільки така передбачається міжнародно-правовими актами, якими створюється орган чи установа міжнародного правосуддя.

Констатуємо, що ігнорування сторонами час від часу рішень щодо тимчасових заходів призводить до руйнування суті такого правозахисного інструменту, а також, у якійсь мірі, підриває авторитетність органів міжнародного правосуддя, що призводить до появи дискусій в науковому просторі щодо доцільності застосування такого інструменту в випадках, коли очевидною є відсутність волі держави виконувати такі заходи задля уникнення правопорушення. Незважаючи на існування подібних думок, органи та установи міжнародного правосуддя покладають на правозахисний інструмент,

що досліджується, важливе значення, а отже на сьогодні не постає питання щодо виключення такого інструменту з функціоналу.

Розгляд теоретико-правових засад застосування тимчасових заходів задля захисту прав людини не є комплексним без дослідження їх історичного розвитку та становлення. На наш погляд, хоча на національному рівні дійсно існували певні прототипи, але вони не відображають ту правову природу тимчасових заходів, яку вони набули та мають як інструмент, що знаходиться сьогодні в «арсеналі» міжнародних судових органів та установ. Відтак, тимчасові заходи у сучасному розумінні є виключно «продуктом» міжнародного правосуддя. Також звернемо увагу, що транспозиція тимчасових заходів з міжнародного публічного права до його галузі – міжнародного права прав людини – мала місце лише з часом.

Важливо зазначити, що на сучасному етапі в науковому колі існує тенденція до розробки керівних принципів застосування тимчасових заходів. В роботі розглянуто дві останні спроби: Резолюція Інституту міжнародного права щодо керівних положень застосування тимчасових заходів та Неймегенські принципи та керівні положення щодо тимчасових заходів захисту прав людини. Хоча на сьогодні обидва документи можна вважати факультативним джерелом, все ж таки логічним вбачається розроблення таких керівних принципів, наприклад, на рівні міжнародного судового органу чи установи або міжнародної організації, що надасть таким принципам більш вагомому статусу, а також сприятиме вирішенню найбільш дискусійних питань щодо застосування тимчасових заходів. На нашу думку, подальша робота над керівними принципами щодо тимчасових заходів має ґрунтуватись, зокрема, на фундаментальному дослідженні їх історичного розвитку та становлення задля надання таким принципам об'єктивності та комплексності.

РОЗДІЛ 2. ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВИХ ЗАХОДІВ МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНАМИ ТА УСТАНОВАМИ СУДОВОГО ХАРАКТЕРУ ЗАДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

2.1. Універсальна система захисту прав людини: приклад застосування тимчасових заходів Міжнародним Судом ООН та Комітетом ООН з прав людини

2.1.1. Застосування тимчасових заходів Міжнародним Судом ООН з метою захисту прав людини

Міжнародний Суд ООН, який є головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй [11], та як влучно зазначає український професор В.Г. Буткевич «найбільш популярною у науковій та практичній сферах міжнародного судочинства судовою установою універсального рівня» [2, с. 30], розглядає справи, сторонами яких можуть бути лише держави [157], а отже тимчасові заходи МС ООН застосовує лише у контексті міждержавних спорів (з 1947 року по 2023 рік до загального списку МС ООН було внесено 192 справи). Зазначимо, що всі члени Організації Об'єднаних Націй є *ipso facto* учасниками Статуту Міжнародного Суду ООН (ст. 93 Статуту ООН) [157].

Хоча МС ООН має загальну предметну юрисдикцію та не розглядає справи за індивідуальними заявами, його практика налічує десятки прикладів застосування тимчасових заходів з метою захисту прав людини, а саме: у разі збройного конфлікту між державами (наприклад, Демократична Республіка Конго проти Уганди (Case concerning armed activities on the territory of the Congo)); з метою захисту осіб під час прикордонних конфліктів (наприклад, Frontier Dispute, Камерун проти Нігерії (Land and maritime boundary)); з метою захисту громадян від страти в іншій державі (наприклад, справи Німеччина проти США (LaGrand), Мексика проти США (Avena), Парагвай проти США

(Angel Breard));) та ін. І якщо в практиці спеціалізованих міжнародних органів та установ судового характеру у сфері захисту прав людини, що певною мірою під час створення надихались практикою Міжнародного Суду, відбулась повна гуманізація тимчасових заходів, то в практиці МС ООН ми можемо говорити про часткову. Відтак, подальше застосування МС ООН у разі існування ризику заподіяння непоправної шкоди правам людини тимчасових заходів становить інтерес з концептуальних міркувань.

Застосування тимчасових заходів регламентовано, насамперед, у Статуті МС ООН. Так, відповідно до п. 1 ст. 41 Статуту, МС ООН може вказати на будь-які тимчасові заходи, що на думку Суду є необхідними задля забезпечення прав кожної із сторін спору [157]. Відповідно до Регламенту існує два способи ініціювання розгляду питання про застосування тимчасових заходів: (1) за письмовим проханням сторони, в якому вказуються причини звернення, можливі наслідки відхилення такого прохання, а також заходи, що вбачаються необхідними (ст. 73 Регламенту МС ООН); (2) *proprio motu*, тобто за власною ініціативою Суду (ст. 75 Регламенту МС ООН).

Зазначимо, що положення, що міститься у ст. 75(1) Регламенту, стосовно застосування тимчасових заходів МС ООН у будь який час *proprio motu*, коли вбачається нагальна потреба у таких, а запиту стороною/сторонами не було подано, тривалий час залишалось дискусійним. Можна виокремити дві причини, які становлять інтерес: (1) зазначене положення вважається виключенням з правила *non ultra petita* (неможливості присудження судом більше, ніж просить заявник); (2) не відбувається заслуховування позиції сторін. Однак, як показує практика МС ООН, Суд майже не вдавався та не вдається до застосування тимчасових заходів *proprio motu*.

Натомість застосування тимчасових заходів на прохання сторони є найпоширенішим способом ініціювання розгляду питання. Так, відповідно до п. 1 ст. 73 Регламенту МС ООН, у будь-який момент розгляду спору сторона [держава] може звернутись з письмовим проханням про застосування тимчасових заходів [136]. Хоча не існує юридично визначених часових меж

для звернення з проханням про застосування тимчасових заходів, можуть існувати часові обмеження для вмотивованого запиту, зумовлені фактичними обставинами справи [202]. Однак, враховуючи строк розгляду справ в Міжнародному Суді ООН, це не означає, що запит(и) про застосування тимчасових заходів можуть надходити сторонами виключно відразу після звернення до Суду. Так, для наочного прикладу, у справі Демократична Республіка Конго проти Уганди, ми можемо побачити, що запит про застосування тимчасових заходів було подано майже через рік після звернення ДРК до МС ООН. У запиті уряд Конго зазначив, що незважаючи на усі обіцянки, Республіка Уганда продовжила політику агресії, жорстоких збройних нападів, насильства та пограбування, що супроводжувались масовими та грубими порушеннями прав людини [140, п. 10].

Після отримання запиту від однієї зі сторін, Секретар обов'язково повідомляє про це суддів, іншу сторону у справі, а також інші держави через Генерального Секретаря ООН, а також випускається відповідний прес-реліз.

У практиці Міжнародного Суду ООН запити про застосування тимчасових заходів посідають пріоритетне місце через терміновість розгляду, на яку такі потребують. Так, відповідно до п. 2 ст. 74 Регламенту МС ООН, надходження запиту від сторони спору відносно застосування тимчасових заходів у період, коли Суд не засідає, призводить до негайного скликання Головою Суду з метою прийняття рішення. Варто звернути увагу, що раніше ст. 57 Регламенту Постійної палати міжнародного правосуддя 1922 року передбачала можливість застосування тимчасових заходів самостійно Головою, коли Палата не засідала, без подальшого затвердження останньою [173]. У Коментарі до ст. 41 Статуту МС ООН зазначається, що положення було спрямовано на задоволення терміновості у розгляді запиту, однак не відповідало ст. 41 Статуту Постійної палати міжнародного правосуддя [202], яка покладала такі обов'язки на Палату, а не на Президента одноособово.

Під час слухання щодо тимчасових заходів сторони мають можливість представити свою позицію стосовно (не)доцільності застосування таких.

Враховуючи, що запити розглядаються у порядку терміновості, часто сторони можуть об'єктивно не мати часу на письмову підготовку зауважень, тому саме слухання дозволяють сторонам представити свої аргументи. Наприклад, у справі LaGrand, де час йшов на години у зв'язку з смертним вироком щодо особи, заступник Голови Суду прийняв представників Сторін з метою отримання від них інформації щодо подальшого ходу розгляду справи [139, п. 12].

Оскільки тимчасові заходи передбачають терміновість у розгляді, надалі пропонується проаналізувати часові рамки від отримання прохання до ухвалення наказу МС ООН про застосування тимчасових заходів саме з метою захисту прав людини.

Таблиця 2.1

Строки застосування МС ООН тимчасових заходів

Справа МС ООН	Дата отримання запиту	Дата ухвалення наказу про застосування тимчасових заходів	Термін розгляду
Qatar v. United Arab Emirates	11 червня 2018	23 липня 2018	43 дні
Jadhav case (India v. Pakistan)	8 травня 2017	18 травня 2017	10 днів
Certain activities carried out by Nicaragua in the Border area (Costa Rica v. Nicaragua)	18 листопада 2010	8 березня 2011	111 днів
Avena and other Mexican nationals	9 січня 2003	5 лютого 2003	28 днів
Democratic Republic of the Congo v. Uganda	19 червня 2000	1 липня 2000	13 днів
LaGrand case (Germany v. USA)	2 березня 1999	3 березня 1999	1 день
Paraguay v. United States of America	3 квітня 1998	9 квітня 1998	6 днів

Джерело: [розроблено автором]

Таким чином, можемо побачити, що терміни достатньо суттєво варіюються в залежності від справи: від одного дня до кількох місяців. Постає

логічне питання щодо причин такої різниці у часових рамках. Якщо взяти справу *LaGrand*, то прохання Німеччини про застосування тимчасових заходів було надіслано 2 березня, а страта Уолтера ЛаГранда була назначена на 3 березня 1999 року, тому розгляд днем пізніше не мав би жодного змістовного значення у силу страти особи. У справі *Certain activities carried out by Nicaragua in the Border area (Costa Rica v. Nicaragua)* МС ООН зазначив, що дата слухання має бути призначена таким чином, щоб надати сторонам можливість бути представленими на ньому. Отже, після консультацій Сторони були поінформовані про те, що дата відкриття усного провадження була призначена на 11 січня 2011 року (майже два місяці з дати надходження прохання до МС ООН про тимчасові заходи) та тривала кілька днів, а потім ще майже два місяці мали місце письмові відповіді та коментарі [146, с. 14]. Отже, на нашу думку, термін застосування тимчасових заходів залежить насамперед від ступеня ризику та існуючих фактичних обставин, а також від наявності у Суду розуміння останніх. З'ясування фактичних обставин, у свою чергу, залежить від готовності Сторін своєчасно представити свою позицію, у тому числі щодо доцільності застосування тимчасових заходів.

Зазначимо також, що у випадку, коли Суд дійшов висновку не застосовувати тимчасові заходи, то відповідно до п. 3 ст. 75 Регламенту, це не позбавляє сторони можливості надіслати нове прохання щодо застосування тимчасових заходів у тій ж самій справі, однак вже ґрунтуючись на нових фактах. Неменше важливим є зазначений у п. 22 Наказу від 13 вересня 1993 року у *(Bosnian) Genocide case* аспект, що у випадку, коли сторона справи звертається із проханням щодо застосування додаткових тимчасових заходів до вже існуючих, то у такому разі запит також має ґрунтуватись на нових фактах [138], що вказують на продовження правопорушення.

Окрім того, у випадку зміни обставин тимчасові заходи може бути змінено або скасовано Судом у будь який час до ухвалення остаточного рішення по суті справи (п. 1 ст. 76. Регламенту МС ООН). У жовтні 2019 року положення п. 1 ст. 76 зазнало змін, а саме було чітко зазначено, що МС ООН

має право скасовувати або змінювати тимчасові заходи не лише за запитом сторони, але і *proprio motu* [152, с. 1]. У той же час, до прийняття будь-якого рішення щодо зміни або скасування заходів Суд має надати можливість сторонам представити свої спостереження (п. 3 ст. 76 Регламенту МС ООН).

Розглядаючи практичні аспекти застосування тимчасових заходів також особливо важливо звернути увагу, що ані Статут Міжнародного Суду ООН, ані Регламент МС ООН не містять конкретного переліку тимчасових заходів, які можуть застосовуватись Судом. Отже, на власний розсуд Міжнародний Суд ООН, враховуючи всі обставини справи, вирішує, які саме тимчасові заходи доцільно вжити. Так, відповідно до п. 2 ст. 75 Регламенту МС ООН, у разі надходження запиту щодо тимчасових заходів Суд може вказати на необхідність застосування заходів які повністю або частково відрізняються від тих, що вказані у відповідному проханні сторони, чи може вказати, що такі заходи також мають бути вжити стороною, яка ініціювала такий запит [136]. На наш погляд, таке формулювання повністю відповідає концепції застосування Судом тимчасових заходів *proprio motu*.

Отже, надалі розглянемо, які саме тимчасові заходи застосовує МС ООН у міждержавних справах з метою захисту прав людини. Так, класичною справою щодо застосування тимчасових заходів можна назвати вже згадану справу братів ЛаГранд, в якій Німеччина посилалась на порушення Віденської конвенції про консульські зносини Сполученими Штатами Америки. У результаті несвоєчасного повідомлення, Німеччина не мала можливості належним чином захистити своїх громадян. Відтак, наслідком неповідомлення стала страта Карла ЛаГранда. Німеччина, напередодні страти іншого брата, прийняла рішення задля захисту права на життя Уолтера ЛаГранда звернутись до Міжнародного Суду ООН. Суд вказав на необхідність у наступних тимчасових заходах: «Сполучені Штати Америки мають вжити всіх залежних від них заходів для забезпечення того, щоб Уолтер ЛаГранд не був страчений до ухвалення остаточного рішення у цій справі, а також поінформувати Суд про всі заходи, які було вжито на виконання цього наказу» [139, с. 11].

Незважаючи на Наказ Суду, Уолтер Лагранд був страчений, а США у свою чергу зазначали, що наказ МС ООН відносно тимчасових заходів не є обов'язковим. Застосований Судом тимчасовий захід можемо віднести до такого, що був спрямований насамперед на захист невід'ємного права людини – права на життя, а також громадянського права – права на справедливий суд.

Схожими на справу ЛаГранд можна також вважати справу *Jadhav (India v. Pakistan)*, справу *Avena and Other Mexican Nationals*, справу *Vienna Convention on Consular Relations (Paraguay v. USA)*, які також стосувались порушення положень Віденської конвенції про консульські зносини та затримання громадян інших держав, ухвалення смертного вироку без своєчасного попередження про це державу, громадянами якої були затримані особи. У якості тимчасових заходів Міжнародний Суд ООН вказував вжити всіх можливих заходів, необхідних для забезпечення того, щоб осіб не було страчено [144, с. 24-25; 147, с. 19]. У зазначених справах мова йшла про захист прав конкретних осіб, тому і тимчасові заходи були «персоналізованими», а також доволі конкретними за своїм змістом.

Іншим прикладом можемо навести справу МС ООН, що стосується порушень за Міжнародною конвенцією ООН щодо ліквідації всіх форм расової дискримінації. Так, у 2018 році Катар порушив справу проти Об'єднаних Арабських Еміратів щодо ймовірних порушень КЛРД та стверджував, що 5 червня 2017 року ОАЕ прийняли та застосували низку дискримінаційних заходів, спрямованих проти громадян Катару на підставі їхнього національного походження. Заява супроводжувалася проханням вказати тимчасові заходи. У якості тимчасових заходів МС ООН застосував наступні: «ОАЕ мають забезпечити, щоб (i) сім'ї, в яких є катарці, розлучені заходами, вжитими ОАЕ 5 червня 2017 року, були возз'єднані; (ii) катарські студенти, які постраждали від заходів, вжитих ОАЕ, отримали можливість завершити свою освіту в ОАЕ або отримати документи про освіту, якщо вони бажають продовжити навчання в іншому місці; та (iii) катарцям, які постраждали від заходів, вжитих ОАЕ 5 червня 2017 року, надається доступ

до судів та інших судових органів ОАЕ. Сторони мають утримуватись від дій, що фактично можуть погіршити або продовжити спір, який перебуває на розгляді Суду, або ж ускладнити його врегулювання» [151, с. 31-32]. У цьому випадку ми бачимо застосування тимчасових заходів стосовно конкретної групи осіб – громадян Катару, на яких поширювався законодавчий акт ОАЕ від 5 червня 2017 року, відповідно до якого ОАЕ вислали всіх громадян Катару зі своєї території, надавши їм лише 14 днів на виїзд, а також діяла заборона на в'їзд до ОАЕ громадянам Катару. Ми бачимо, що за відсутності «персоналізації», тимчасові заходи все одно можуть зберігати певний рівень конкретики.

У той же час, наприклад, у справі Грузія проти Росії, що також стосувалась порушення положень Міжнародної конвенції ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, МС ООН застосував тимчасові заходи, в яких зазначалось, що обидві Сторони в межах Південної Осетії та Абхазії і прилеглих до них районів Грузії мають (1) утримуватися від актів расової дискримінації стосовно осіб, груп осіб або установ; (2) утримуватися від спонсорування, виправдання або підтримки расової дискримінації будь-якими особами або організаціями; (3) робити все, що в їхніх силах, коли і де це можливо, для забезпечення, без розрізнення національного або етнічного походження (i) безпеки людей, (ii) права осіб на свободу пересування і вибору місця проживання, (iii) права осіб на свободу пересування і проживання в межах державного кордону, (iv) захист майна переміщених осіб та осіб, які шукають притулку; (4) робити все від них залежне для забезпечення того, щоб органи державної влади та державні установи, які перебувають під їхнім контролем або впливом, не вчиняли актів расової дискримінації проти осіб, груп осіб або установ. Обидві Сторони сприятимуть та утримуватимуться від створення перешкод у питанні надання гуманітарної допомоги на підтримку прав, на які місцеве населення має право згідно Міжнародної конвенції щодо ліквідації всіх форм расової дискримінації. Кожна Сторона має утримуватися від дій, що можуть фактично завдати шкоди правам іншої Сторони відносно

будь-якого рішення, що може ухвалити Суд у справі, або ж які можуть призвести до загострення, продовження спору, що знаходиться на розгляді Суду, або ускладнити вирішення такого [143]. Отже, ми бачимо, що в цій справі тимчасові заходи набувають доволі загальних рис та намагаються охопити якомога ширшу групу осіб, що перебуває у стані ризику, та якомога ширше коло порушень, яких потрібно уникнути. Таку загальність можемо пояснити наявністю збройного конфлікту, де кожна Сторона намагається досягнути бажаного або прийняттого результату, тому конкретизація тимчасових заходів не є доречною з практичної точки зору.

Для наступного прикладу візьмемо справу про бойові дії на території Конго, що була ініційована за заявою ДРК в результаті збройної агресії Уганди та порушення останньою суверенітету та територіальної цілісності ДРК, а також міжнародного гуманітарного права та масових порушень прав людини. У той самий час уряд Уганди просив Суд відхилити прохання про застосування тимчасових заходів, щоб надати змогу Сторонам сконцентруватись на виконанні Резолюції Ради Безпеки ООН 1304 (2000) стосовно ситуації в ДРК. Заслухавши Сторони, Суд одноголосно дійшов висновку про необхідність застосування тимчасових заходів, оскільки «існував серйозний ризик настання подій, які можуть погіршити або продовжити спір або ускладнити його вирішення» [140, п. 44]. Так, обидві Сторони мали негайно: (1) запобігти та утриматися від будь-яких дій, зокрема збройного характеру, які могли б завдати шкоди правам іншої Сторони у разі будь-якого рішення, яке Суд може ухвалити у справі, або які можуть погіршити чи продовжити спір, або ускладнити врегулювання такого; (2) вжити всіх заходів, необхідних для виконання зобов'язань за міжнародним правом, зокрема, за Статутом ООН та Статутом Організації Африканської Єдності, а також за Резолюцією РБ ООН 1304 (2000) від 16 червня 2000 року; (3) вжити всіх заходів, необхідних для забезпечення повного дотримання в зоні конфлікту основоположних прав людини і відповідних положень гуманітарного права. Отже, у цій справі ми можемо побачити наскільки

загально було сформульовано МС ООН в наказі положення про захист прав людини у якості тимчасового заходу. Звернемо увагу, що такий підхід є загальнозживаним у справах, що стосуються збройного конфлікту, які розглядаються і іншими міжнародними судовими установами, наприклад, ЄСПЛ.

Отже, відсутність конкретного переліку тимчасових заходів, які можуть застосовуватись Міжнародним Судом ООН в рамках міждержавного спору, є достатньо обґрунтованою, як показують вищезазначені справи. На нашу думку, відсутність такого переліку можна вважати перевагою, яка дозволяє Суду бути гнучким та визначати такий захід, який буде релевантним з урахуванням конкретних обставин справи та часових вимог.

Аналіз практичних аспектів дозволяє нам сформулювати уявлення про тимчасові заходи у практиці Міжнародного Суду ООН як про повноцінну окрему фазу розгляду міждержавної справи, результатом якої є ухвалення наказу про (не)застосування тимчасових заходів. Найпоширенішим є ініціювання такого розгляду Стороною – заявником або відповідачем, що можливо зробити на будь-якому етапі до ухвалення рішення по суті справи. Розгляд питання про застосування тимчасових заходів посідає пріоритетне місце через терміновість розгляду, однак часове поле такої терміновості варіюється у кожному випадку в залежності від ступеня ризику та існуючих фактичних обставин, а також від наявності у Суду розуміння останніх. З'ясування фактичних обставин та вивчення позицій та аргументів сторін (у тому числі під час усних слухань) є важливим, однак на цьому етапі розгляду лише в об'ємі, що є необхідним суто в контексті тимчасових заходів.

Розгляд справ, за якими застосовувались МС ООН тимчасові заходи з метою захисту прав людини, дозволяє нам виокремити наступні види тимчасових заходів за колом осіб, на яких такі поширюються: «персоналізовані», що стосуються конкретно визначеної особи/осіб; відносно «персоналізовані» (стосуються осіб, які відносяться до певної групи) та загальні. Загальні тимчасові заходи, на нашу думку, застосовуються у справах,

які більше пов'язані з ситуаціями, що виникли через зіткнення інтересів держав-членів (наприклад, збройний конфлікт), та наміром таких є охоплення якомога ширшого кола осіб, які перебувають у стані ризику, та якомога ширшого кола порушень, яких потрібно уникнути.

Застосування тимчасових заходів Міжнародним Судом ООН на основі існуючих фактичних обставин дозволяє визначати релевантні та найбільш ефективні на погляд Суду кроки у кожному окремому випадку. Таким чином, відсутність конкретного переліку тимчасових заходів, які можуть бути застосовані МС ООН, є логічною, насамперед, з практичної точки зору, як і те, що Суд бере до уваги заходи, які запитуються Стороною/Сторонами, але не визначає такі як встановлену рамку для себе. У той же час, незастосування тимчасових заходів не перешкоджає за появи нових обставин знов звернутись до Суду задля розгляду питання про застосування тимчасових заходів, як і застосування тимчасових заходів не означає, що такі не можуть бути переглянуті або скасовані внаслідок зміни фактичних обставин у справі.

2.1.2. Тимчасові заходи у практиці Комітету ООН з прав людини

Комітет ООН з прав людини, договірний орган ООН, було створено на підставі ст. 28 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, відповідно до наділених повноважень має можливість розглядати повідомлення держав щодо порушення положень МПГПП іншою державою, яка також визнала таку компетенцію КПЛ ООН, а також розглядати індивідуальні повідомлення (Перший факультативний Протокол до МПГПП). На відміну від міждержавного механізму, передбаченого статтями 41 і 42 МПГПП, який встановлює процедуру примирення, система індивідуальних повідомлень Протоколу нагадує квазі-судовий механізм вирішення спорів. Відповідає вона всім критеріям квазі-судової системи чи ні, мабуть, менш важливо, ніж те, що Комітет все більше структурує цей засіб правового захисту у квазі-судовому ключі, що стосується процедур розгляду

індивідуальних повідомлень і форми, в якій готуються рішення Комітету [45, с. 367]. Якщо подивитись на актуальну практику КПЛ ООН, очевидним є висновок, що розгляд міждержавних повідомлень не набув практичного інтересу, а от розгляд індивідуальних повідомлень КПЛ ООН є доволі поширеним в практиці установи, як і застосування тимчасових заходів в рамках такого (Рис. 2.1).

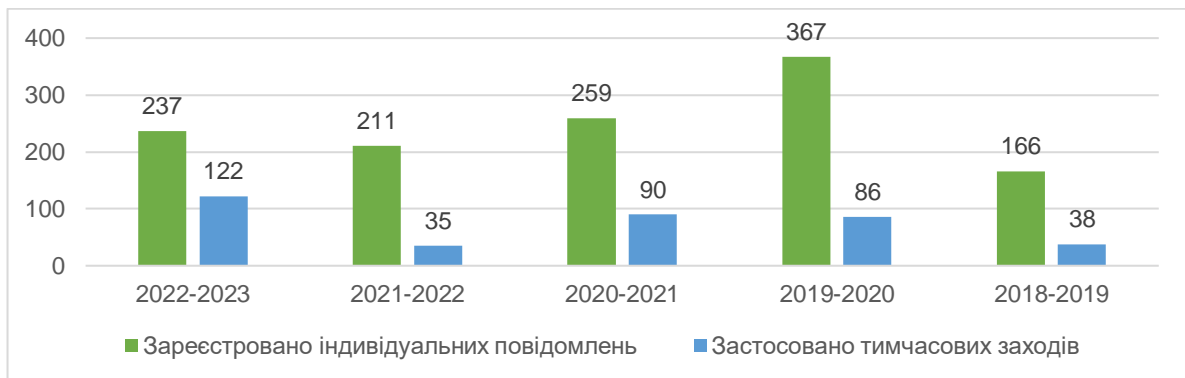

Рис. 2.1. Тимчасові заходи у практиці Комітету ООН з прав людини 2018-2023 рр.

Джерело: [розроблено автором]

Звернемо увагу, що на Рис. 2.1 відображено кількість застосованих тимчасових заходів, однак варто брати до уваги, що також існує певна доля запитів, що надходили до Комітету, але не відповідали необхідним критеріям для застосування таких (офіційна статистика щодо загальної кількості отриманих КПЛ ООН запитів про застосування тимчасових заходів відсутня у відкритому доступі).

Відтак, динамічна практика КПЛ ООН щодо тимчасових заходів призводить до модифікації процедури розгляду питань, пов'язаних з тимчасовими заходами, і відповідно до нормативних змін. Насамперед відмітимо, що тимчасові заходи, як правозахисний інструмент КПЛ ООН, не згадуються ані в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, ані в Факультативному протоколі. Можливість застосування таких заходів передбачена лише в Регламенті Комітету і формулювання положення наразі є набагато ширшим, ніж в попередніх редакціях. Відтак, відповідно до Правила

94(1), у будь-який час після реєстрації повідомлення і до формулювання остаточної думки по суті КПЛ ООН може звернутися до відповідної держави-учасниці з проханням терміново вжити таких тимчасових заходів, які Комітет вважає необхідними, щоб уникнути можливих дій, які можуть мати непоправні наслідки для прав, на які посилається заявник [195, с. 17]. Отже, процитоване положення ми можемо розглядати як своєрідний «якір» існування такого інструменту у практиці КПЛ ООН.

Розглядаючи практичні аспекти КПЛ ООН щодо тимчасових заходів, насамперед варто звернути увагу на структурну особливість. Оскільки Комітет з прав людини є сесійним органом, а застосування тимчасових заходів потребує на терміновість у розгляді, у 1989 році КПЛ ООН запровадив важливі структурні зміни: було створено посаду Спеціального доповідача з розгляду нових повідомлень та запитів про тимчасові заходи. Згодом, у 2013 році Комітет ООН з прав людини запровадив ще одне структурне нововведення – започаткував посаду заступника Спеціального доповідача з розгляду нових повідомлень та запитів про тимчасові заходи, який по суті займається терміновими питаннями під час відсутності Спеціального доповідача або коли останній не може брати участь у розгляді повідомлення [194, с. 1]. Як Спеціальний доповідач, так і заступник Спеціального доповідача призначаються з числа членів КПЛ ООН.

У той же час, не можемо не відмітити, що перед тим, як повідомлення надійде до Спеціального доповідача, таке насамперед розглядається Секретаріатом КПЛ ООН і саме Секретаріат можна вважати так званим «фільтром», який може повернути повідомлення, якщо таке не відповідає критеріям [194, с. 2]. У разі якщо Секретаріат вважатиме, що *prima facie* індивідуальне повідомлення відповідає критеріям прийнятності та є достатньо обґрунтованим, то у такому випадку складається резюме обставин справи і надсилається Спеціальному доповідачу КПЛ ООН з розгляду нових повідомлень та запитів про тимчасові заходи і вже Спеціальний доповідач приймає рішення про (не)реєстрацію такого повідомлення [194, с. 2]. Роль

Секретаріату важливо було відмітити саме тому, що за правилами роботи Комітету ООН, поки не буде зареєстровано індивідуальне повідомлення, а отже не надійде таке до Спеціального доповідача, питання тимчасових заходів не може бути розглянуто. Так, питання тимчасових заходів може розглядатись саме від моменту реєстрації індивідуального повідомлення, в рамках якого постає питання про застосування таких, і до моменту, поки КПЛ ООН не надасть остаточну думку по суті. Якщо повернутись до питання регламентації, то наразі Правило 94(1) Регламенту КПЛ ООН стає більш зрозумілим.

У той же час, повноваження розглядати питання, що пов'язані з тимчасовими заходами, Спеціальний доповідач має до моменту розгляду Робочою групою з повідомлень питання про (не)прийнятність індивідуального повідомлення, в рамках якого постало відповідне питання. Після зазначеного розгляду, в міжсесійний період ці повноваження здійснюються Головою [194, с. 3]. Таким чином, Спеціальний доповідач з розгляду нових повідомлень та запитів про тимчасові заходи та його/її заступник може приймати рішення щодо тимчасових заходів до розгляду питання про прийнятність індивідуального повідомлення, після цього питання розглядається або Головою Комітету, або на засіданні Комітету.

Рішення про прийнятність не є попередньою вимогою для застосування тимчасових заходів [167, с. 447]. Так, терміновість, з одного боку, та контекстуальний елемент, з іншого боку, дозволяють застосувати тимчасові заходи або до, або після визначення питання про (не)прийнятність надісланого індивідуального повідомлення. У той же час, відповідно до Правил 94(2), коли Комітет звертається до держави щодо застосування певних тимчасових заходів, він вказує, що цей крок не передбачає прийняття рішення щодо прийнятності або суті повідомлення, але незастосування таких заходів є несумісним із зобов'язанням добросовісно дотримуватися процедури розгляду індивідуальних повідомлень, що встановлена відповідно до Факультативного протоколу [195, с. 17-18].

Враховуючи, що питання стосовно тимчасових заходів може поставати

та вирішуватись на будь-якому етапі розгляду повідомлення з моменту реєстрації, то важливо звернути увагу на критерії застосування таких заходів. Як зазначається в інструкції Комітету ООН з прав людини щодо подання індивідуального повідомлення до договірних органів, тимчасові заходи можуть бути прийняті в невідкладних випадках, щоб просити від відповідної держави вжити заходів для запобігання заподіяння непоправної шкоди передбачуваній жертві, поки справа все ще перебуває на розгляді в Комітеті. «Непоправна шкода» означає шкоду, яка в силу свого характеру не може бути відшкодована. Заявник має довести, що ризик є реальним і що, у разі його реалізації, шкода буде непоправною. Заявник також має продемонструвати, що ризик є персоналізованим (а не просто заснованим на загальному контексті) [198].

Вказані вище критерії є типовими критеріями для застосування тимчасових заходів з метою захисту прав людини і їх важливо розуміти, оскільки КПЛ ООН може також застосовувати заходи захисту (protection measures). Як зазначається в інструкції Комітету ООН з прав людини щодо подання індивідуального повідомлення до договірних органів, метою заходів захисту є не запобігання непоправній шкоді, що впливає на сам об'єкт повідомлення, а просто захист тих, хто може зазнати несприятливих наслідків через подання повідомлення, або повернення уваги держави-учасниці до їхньої ситуації, що погіршується у зв'язку з ймовірними порушеннями їхніх прав. Заявник також може на будь-якій стадії процесу просити про вжиття заходів захисту, щоб захистити від репресій осіб, які мають відношення до повідомлення, включаючи адвокатів, свідків і членів сім'ї. Ризик має бути пов'язаний з подачею такого повідомлення [194, с. 3]. Виокремлення на практиці тимчасових заходів та заходів захисту в якості різних інструментів можна вважати своєрідною особливістю КПЛ ООН, оскільки зазвичай останні охоплюються ті підпадають під поняття тимчасових заходів.

Наступною особливістю можна вважати застосування «умовних» тимчасових заходів. Відповідно до документу КПЛ ООН щодо мандату

Спеціального доповідача з розгляду нових повідомлень та запитів про тимчасові заходи, такі заходи приймаються Спеціальним доповідачем або його/її заступником, якщо є сумніви щодо неминучості, достовірності або непоправності шкоди. У таких ситуаціях держава-учасниця інформується про те, що рішення Спеціального доповідача про вжиття тимчасових заходів може бути переглянуте у світлі інформації, наданої державою-учасницею в будь-який момент розгляду справи. Інформація, надана державою-учасницею у зв'язку з цим, як правило, передається заявнику для коментарів протягом короткого терміну. Після отримання цих коментарів або якщо заявник не подає їх у встановлений термін, Спеціальний доповідач приймає рішення про відкликання запиту [194, с. 3]. На нашу думку, застосування КПЛ ООН на практиці поняття «умовні» тимчасові заходи можна вважати своєрідною «робочою» термінологією, що пов'язана у тому числі і зі структурною особливістю Комітету, оскільки, по-перше, таке не закріплюється Регламентом, по-друге, тимчасові заходи вже за своєю природою є гнучкими: їх завжди можна переглянути або скасувати, якщо зникне потреба в таких. Відтак, відповідно до Правила 94(3) на будь-якій стадії провадження Комітет розглядає будь-які аргументи, представлені відповідною державою у зв'язку з проханням про вжиття тимчасових заходів, включаючи причини, які могли б виправдати скасування заходів. А також відповідно до Правила 94(4), Комітет може відкликати запит щодо тимчасових заходів на підставі інформації, наданої державою-учасницею та заявником(ами) [195, с. 18]. Наприклад, у справі А.В. та В.Д. проти Польщі, держава звернулася до Комітету з проханням скасувати тимчасові заходи щодо невислання з території держави та прийняття заяви про міжнародний захист, у зв'язку з тим, що заявники більше не перебувають на території держави, що і було зроблено згодом КПЛ ООН [196, с. 2].

Варто звернути також увагу на процес інформування держави, щодо якої було застосовано тимчасові заходи. Питання полягає в тому, як вчасно повідомити відповідний державний орган про заходи, які потрібно вжити,

здля уникнення непоправної шкоди, якщо в ООН функціонує усталена дипломатична практика: звертатися до дипломатичних місій держав, які базуються в Женеві, а не безпосередньо до урядів. Так, до того часу, як тимчасовий захід дійде до відповідних органів влади, може бути завдано непоправної шкоди. Тому КПЛ ООН має практику щодо інформування безпосередньо міністра закордонних справ, а також віце-прем'єр-міністра. В інших випадках КПЛ також може поінформувати про тимчасовий захід Генерального прокурора держави [177, с. 116-117]. Зазначимо, що хоча така практика Комітету, а саме своєрідний відступ від протокольних правил задля своєчасного повідомлення, може розглядатися як показник виключної природи такого інструменту, а також відображати роботу Комітету задля досягнення реального результату – запобігання порушенню прав, гарантованих Пактом про громадянські та політичні права, однак, вбачається важливим звернути увагу на наступне. Так, наприклад, у справі Ідієва проти Таджикистану, 13 квітня 2004 року КПЛ ООН звернувся до держави-учасниці з проханням не страчувати сина заявниці, щоб дати можливість Комітету розглянути його справу. Це прохання було повторно надіслане Комітетом 26 квітня 2004 року. Нотою від 11 травня 2004 року держава-учасниця поінформувала Комітет, що Урядова комісія з питань забезпечення дотримання міжнародних зобов'язань у сфері прав людини звернулася до Верховного Суду, Генеральної прокуратури та Міністерства юстиції з проханням розглянути кримінальну справу пана Ідієва та надати Комітету зауваження держави-учасниці у встановлений строк. 20 травня 2004 року держава-учасниця повідомила Комітет, що смертний вирок пану Ідієву було приведено у виконання у невстановлену дату, оскільки прохання Комітету надійшло надто пізно. 28 травня 2004 року заявниця надала копію свідоцтва про смерть свого сина, в якому зазначалося, що пана Ідієва було страчено 24 квітня 2004 року, тобто через 11 днів після того, як прохання Комітету не приводити смертний вирок у виконання було належним чином адресовано державі-учасниці. 3 червня 2004 року Комітет, діючи через свого

Спеціального доповідача з нових повідомлень і тимчасових заходів, звернувся до держави-учасниці з проханням надати йому детальну інформацію про час і обставини страти пана Ідієва. Відповіді на цей запит від держави-учасниці не було отримано [193, с. 4]. Подібні обставини мали місце також, наприклад, у справі Роза Утєєва проти Узбекистану [191], пані Шевхіє Туляганова проти Узбекистану [192] та ін. На нашу думку, хоча КПЛ ООН і намагається зробити такий інструмент правового захисту більш ефективним, зі сторони держав підстава «несвоєчасного» повідомлення може використовуватись задля обґрунтування невиконання тимчасових заходів.

Практика КПЛ ООН щодо тимчасових заходів показує, що такі заходи застосовуються здебільшого для призупинення виконання смертних вироків, для з'ясування стану здоров'я затриманих, запобігання висланню і тілесним покаранням, розшуку зниклих безвісти осіб і забезпечення доступу до адвоката. Крім того, Комітет використовував їх у справах, пов'язаних з культурою корінних народів (наприклад, коли компанії було дозволено вирубувати дерева на традиційній пасовищній території), у справах, пов'язаних з сімейним життям, у справах, пов'язаних з погрозами вбивством, і у справах, пов'язаних зі свободою вираження поглядів [177, с. 103-104]. Отже, можемо дійти висновку, що тимчасові заходи застосовуються, зокрема, щодо порушень статті 6 МПГПП (право на життя), статті 7 (заборона катування), статті 9 (право на свободу та особисту недоторканність), статті 10 (право на гуманне поводження і повагу гідності), статті 14 (право на справедливий судовий розгляд та рівність перед судом), статті 17 (право на захист від втручання у особисте і сімейне життя), статті 18 (право на свободу думки, совісті і релігії) та ін.

Звернемо увагу, що не завжди КПЛ ООН застосовує ті заходи, які запрошуються сторонами. Часто заявники подають скарги від руки, без допомоги адвоката, іноді з камери смертників. Вони можуть посилатися на будь-яку конкретну статтю Пакту. Однак КПЛ може визначити відповідні права, виходячи з фактів справи, навіть якщо заявник на них конкретно не

посилається [177, с. 120].

Оскільки в рамках Комітету не передбачено проведення слухань щодо тимчасових заходів, уся процедура відбувається у письмову вигляді. Прохання про застосування тимчасових заходів зазвичай міститься в останньому абзаці вербальної ноти, що надсилається Комітетом державі-учасниці. Таке прохання не мотивується, а вербальні ноти не публікуються [177, с. 123]. В щорічних доповідях або в остаточних міркуваннях Комітету по суті справи ми можемо знайти лише згадки або інформацію в загальному вигляді про застосовані тимчасові заходи. У результаті дослідити формулювання та зміст заходів, що застосовує КПЛ ООН, не є можливим з відкритих офіційних джерел.

Таким чином, розглянуті практичні аспекти, що пов'язані з діяльністю Комітету ООН з прав людини стосовно тимчасових заходів, дозволяють дійти наступних висновків. Поява серед повноважень установи можливості розглядати питання щодо тимчасових заходів та застосовувати такі заходи є результатом процесуальної необхідності. Також результатом процесуальної необхідності, як наслідок доволі широкої поширеності у роботі КПЛ ООН таких заходів, є модифікація час від часу на практиці пов'язаних процесуальних аспектів, що спрямовано як на посилення ефективності такого правозахисного інструменту, так і на зміцнення механізму розгляду індивідуальних повідомлень в рамках Комітету в цілому. Незважаючи на сесійну роботу Комітету ООН з прав людини, терміновість, з одного боку, та контекстуальний елемент, з іншого боку, дозволяють застосовувати такі заходи на будь-якому етапі розгляду повідомлення: починаючи з реєстрації індивідуального повідомлення (не пов'язано з рішенням про прийнятність) до прийняття остаточної думки по суті справи, тобто рішення про прийнятність основного повідомлення як таке не є відправною точкою для тимчасових заходів. Аналіз дозволяє дійти висновку, що КПЛ ООН зі свого боку намагається зробити якомога більше для ефективності застосованих тимчасових заходів, але ефективність таких заходів все ж таки в значній мірі залежить від волі держав.

2.2. Тимчасові заходи в практиці Європейського суду з прав людини

Європейський суд з прав людини – один із найпотужніших механізмів захисту прав людини у сучасному міжнародному правосудді. Під час своєї діяльності щодо забезпечення дотримання державами зобов'язань, взятих за Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року та відповідними Протоколами до неї, ЄСПЛ може застосовувати Правило 39, яким передбачені тимчасові заходи. Як зазначає заступник Секретаря ЄСПЛ Клаудіуш Рингелевич (Klaudiusz Ryngielewicz), Правило 39 дозволяє «натиснути на кнопку «пауза». Така пауза надає можливість Суду взяти час, необхідний для прийняття рішення за запитом однієї зі сторін справи, щоб переконатися, чи може рішення або захід, вжитий державою-відповідачем, спричинити ризик завдання непоправної шкоди стороні, яка просить про застосування тимчасового заходу» [93]. Продовжуючи думку експерта додамо, що така «пауза» є результатом процесуальної необхідності та спрямована на уникнення або своєчасне припинення грубого правопорушення до ухвалення Судом рішення по суті справи.

Офіційна статистика Європейського суду з прав людини за 2019-2023 роки дозволяє говорити про формування тенденції збільшення кількості запитів щодо тимчасових заходів щороку (Рис. 2.2) [105].

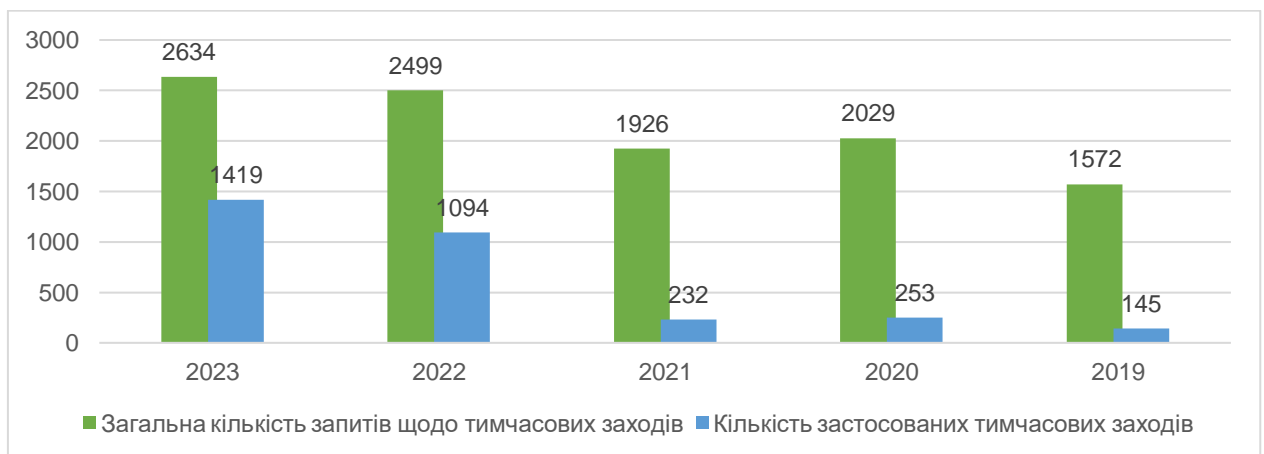

Рис. 2.2. Тимчасові заходи у практиці Європейського суду з прав людини 2019-2023 рр.

Джерело: [105]

Зазначимо також, що запити щодо тимчасових заходів за міждержавними заявами є поодинокими випадками у порівнянні з запитами за індивідуальними заявами.

У 2023 році найбільшу кількість тимчасових заходів було застосовано стосовно Бельгії (1297 тимчасових заходів у зв'язку з ненаданням шукачам притулку житла в пунктах прийому) [89]. В історії ЄСПЛ ця ситуація є першим випадком застосування такої кількості тимчасових заходів за рік, більш того стосовно однієї країни. Однак, для Бельгії це вже другий рік поспіль, коли стосовно держави застосовано ЄСПЛ найбільшу кількість тимчасових заходів. Звернемо увагу, що в травні 2023 року ЄСПЛ скасував 1350 ухвал за 2022-2023 роки щодо тимчасових заходів стосовно Бельгії, у зв'язку з тим, що формуляри заяв не були подані у встановлений термін. Так, деякі особи зазначили, що не бажають продовжувати розгляд, оскільки їм було надано житло, а інші перестали контактувати зі своїми представниками [92].

Враховуючи, що неодноразово Європейський суд з прав людини підкреслював позицію стосовного того, що застосовуються тимчасові заходи у виключних випадках, тенденція останніх років на нашу думку є, з одного боку, результатом викликів сьогодення (зокрема, мова йде про міграційну кризу), а з іншого боку є свідченням широкого поширення на національному рівні інформації про застосування ЄСПЛ тимчасових заходів як інструменту ефективного реагування на порушення прав та свобод людини. Останнє твердження корелюється з неправильним сприйняттям ЄСПЛ як «суду останньої інстанції».

Зазначимо, що тимчасові заходи в практиці ЄСПЛ не є конвенційним інструментом, оскільки застосування таких передбачено виключно Регламентом Суду. Так, відповідно до Правила 39 Регламенту Суду, «Палата або, коли це доцільно, Голова секції, або відповідний суддя – призначений Віце-голова секції, може – на прохання сторони чи будь-якої іншої заінтересованої особи, або з власної ініціативи – вказати сторонам, який

тимчасовий захід, на її/його думку, слід застосувати в інтересах сторін або в інтересах належного провадження у справі» [110].

Відтак, постраждала особа незалежно від її/його громадянства, але яка знаходиться під юрисдикцією держави-члена Ради Європи, може звернутися до ЄСПЛ, у тому числі щодо застосування Правила 39 Регламенту Суду. Окрім того, до Суду може також звернутися дитина, незалежно від наявності у неї законного представника. Коли існує ризик заподіяння неминучої та непоправної шкоди щодо групі осіб, у такому випадку може подаватися спільне клопотання щодо тимчасових заходів або кожною особою індивідуально. Якщо клопотання подано спільне, то в такому разі, ЄСПЛ надалі на свій розсуд вирішує як розглядати питання – чи потрібно щодо кожної особи окремо, чи залишити як одне клопотання. У разі неможливості подання запиту про застосування тимчасових заходів особою або групою осіб, які стверджують про порушення їхніх прав та свобод, гарантованих ЄКПЛ та відповідними Протоколами до неї, запит та відповідні матеріали можуть подаватися до ЄСПЛ також уповноваженим представником. Представником особи, яка звертається відповідно до Правила 39 Регламенту Суду, може бути член родини, адвокат, неурядова громадська організація, уповноважена на таке звернення, або будь-яка інша особа, яку письмово уповноважено представником [190].

Звернемо увагу, що у певних категоріях справ не завжди після ухвалення остаточного рішення національним судом у представника існує можливість отримати від заявника уповноваження на подання запиту до ЄСПЛ відносно застосування Правила 39 Регламенту, оскільки, наприклад, заявник може бути одразу поміщений під варту. У таких випадках Суд дозволяє надіслати підтвердження від заявника протягом наступних кількох днів. Окрім того, відповідно до усталеної адвокатської практики, запит на застосування тимчасових заходів у справах про вислання готується заздалегідь задля вчасного отримання відповідних згод від потенційного заявника до ЄСПЛ.

Як зазначається у практичному довіднику ЄСПЛ, будь-яке клопотання

щодо тимчасових заходів, що подається до Суду, має бути обґрунтованим. Заявник має, зокрема, детально вказати підстави, на яких ґрунтуються його побоювання, характер передбачуваних ризиків та положення Конвенції, які, як стверджується, були порушені. Важливо, щоб клопотання супроводжувалися всіма необхідними підтверджуючими документами, наприклад, рішеннями національних судів у справі, трибуналів або інших органів, а також будь-якими іншими матеріалами, які, на думку заявника, обґрунтовують його твердження. Клопотання, які не містять інформації, необхідної для прийняття рішення, зазвичай не передаються судді. Суд не обов'язково зв'язуватиметься із заявниками, чії клопотання про застосування тимчасових заходів є неповними [110, с. 59]. Варто зазначити, що особисті побоювання та особиста думка особи, які не можуть бути документально підтвержені, не приймаються Судом до уваги як такі [190].

Звернемо увагу, що клопотання готується однією із офіційних мов держав-членів Ради Європи. Однак, відповідно до адвокатської практики, клопотання, що підготовлені двома робочими мовами ЄСПЛ – англійською та французькою мовами – розглядаються швидше та підвищують ймовірність правильного розуміння Судом всіх обставин справи шляхом виключення мовного бар'єру.

Клопотання щодо застосування тимчасових заходів має надсилатися до Суду як можна скоріше, бажано, одразу після оголошення національною судовою інстанцією остаточного рішення у справі. Оскільки процедура отримання остаточного рішення національного суду у справі займає певний проміжок часу, то практикою Суду дозволено надсилати клопотання без остаточного рішення, однак надати стислий зміст рішення та чітко вказати дату отримання офіційного повного рішення у справі [190].

Після отримання Європейським судом з прав людини клопотання щодо застосування тимчасових заходів Палата або, коли це доцільно, Голова секції, або відповідний суддя – призначений Віце-голова секції розглядають отримані матеріали. У разі відмови у тимчасових заходах, таке рішення ЄСПЛ не

підлягає оскарженню. ЄСПЛ не надає обґрунтування щодо прийняття позитивного чи негативного рішення стосовно застосування Правила 39 Регламенту [190]. Крім того, варто зазначити, що самі ухвали про тимчасові заходи не публікуються у відкритому доступі, лише може бути доступною інформація у вигляді прес-релізу і лише у поодиноких випадках. Однак, за особою, яка вважає, що існує ризик заподіяння їй/йому непоправної та неминучої шкоди, що порушуватиме гарантовані ЄКПЛ та відповідними Протоколами до неї права та свободи, зберігається право на подання нового клопотання щодо застосування Правила 39 у разі виникнення нових обставин. Так, наприклад, якщо особу, якій було відмовлено в застосуванні тимчасових заходів, вислали в іншу державу, яка є членом Ради Європи, така особа має право подати нове клопотання щодо тимчасових заходів стосовно держави перебування або подати індивідуальну заяву відповідно до ст. 34 Європейської конвенції з прав людини.

У разі, якщо ЄСПЛ приймає позитивне рішення щодо застосування тимчасових заходів, то заявник або відповідний представник невідкладно повідомляється. Окрім того, Суд повідомляє про своє рішення державу, яка має виконати тимчасові заходи.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини дозволяє нам дійти висновку, що тимчасові заходи за тривалістю можуть застосовуватись: (i) на визначений строк – після проходження такого строку Суд вирішує питання про доцільність продовження тимчасових заходів; (ii) до настання певних обставин, які лишають тимчасові заходи сенсу; (iii) на час розгляду справи Європейським судом з прав людини та до ухвалення остаточного рішення у справі. У разі необхідності ЄСПЛ може в будь-який час скасувати ухвалу щодо тимчасових заходів.

Варто вказати, що застосований Судом тимчасовий захід виконує функцію захисного механізму та не впливає на розгляд справи по суті. Так, у п. 355 рішення у *M.S.S. v. Belgium and Greece* (case M.S.S. v. Belgium and Greece, 2011) зазначається, що коли Суд застосовує тимчасовий захід, то він не

розглядає справу по суті. Окрім того, у більшості випадків у Суду на етапі визначення тимчасових заходів навіть немає достатньої інформації для проведення детального аналізу справи [62].

Важливим вбачається звернути увагу на те, що у листопаді 2023 року Європейський суд з прав людини оприлюднив інформацію про те, що готуються процедурні зміни стосовно розгляду питань, пов'язаних з тимчасовими заходами. Зокрема, розглядається необхідність розкриття інформації про суддів, які приймають рішення за клопотаннями щодо тимчасових заходів; продовження практики надання обґрунтувань ухвал за Правилom 39 на індивідуальній основі та підготовка заяв для преси, якщо цього вимагають обставини справи; ухвалення офіційних судових рішень, які надсилаються сторонам; збереження усталеної практики перенесення розгляду запитів щодо тимчасових заходів та звернення до сторін з проханням надати інформацію в тих випадках, коли ситуація не є надзвичайно терміновою і коли інформації, яку заявники надали Суду, недостатньо для того, щоб Суд міг розглянути клопотання [90]. Наразі інформації щодо остаточних змін та набуття ними чинності нема. Однак, ми бачимо в цьому підтвердження того, що ЄСПЛ намагається пристосувати тимчасові заходи до практичних потреб та розширює Правило 39 Регламенту, оскільки тимчасові заходи також є «живим» та гнучким правозахисним інструментом.

В контексті дослідження надалі доцільним вбачається розглянути справи, за якими ЄСПЛ застосовував тимчасові заходи, задля розуміння їх змісту та формування бачення, чи існує необхідність у закріпленні чіткого переліку таких заходів. Згідно практики Європейського суду з прав людини більшість рішень стосовно застосування Правилa 39 Регламенту ухвалюється у справах щодо біженців, зокрема, вислання до країни походження [95]. Особи звертаються до механізму тимчасових заходів у разі наявності реального ризику їх життю в країні походження. Такий ризик може виникнути з політичних, релігійних, етнічних та інших питань. Так, наприклад, у справі М.А. проти Швейцарії (М.А. v. Switzerland, 2014), ЄСПЛ ухвалив рішення про

застосування Правила 39 Регламенту Суду та вказав, що заявник не має бути висланий з території Швейцарії, поки справа перебуває на розгляді ЄСПЛ. У запиті щодо застосування Правила 39 заявник, громадянин Ірану, вказував, що брав участь у демонстраціях проти іранського режиму та розповсюджував листівки з інформацією проти уряду в 2009-2011 роках. У зв'язку із зазначеним, заявника переслідували на території Ірану, а у 2013 році він був засуджений *in absentia* до 7 років ув'язнення, а також повинен був сплатити штраф за участь у демонстраціях. ЄСПЛ в рішенні зазначив, що вислання заявника до Ірану буде вважатися порушенням статті 3 ЄКПЛ [68]. Отже, повернення заявника до Ірану призвело б до переслідування особи за політичними мотивами та порушувало б його права та свободи.

У справі В. Г. проти Швеції (W.H. v. Sweden, 2015) особа не могла повернутися до країни-походження у зв'язку з існуванням ризику переслідування за релігійною ознакою. Так, заявниця була послідовницею мандеїзму, а в Іраку представники зазначеної релігійної меншини зазнають переслідування та різних форм насилля. Жінок та дітей примушують шляхом насилля прийняти іслам. В Швеції жінці відмовили в наданні статусу біженця, в наслідок чого заявницю мали вислати до Іраку. В 2010 році було прийнято позитивне рішення щодо застосування Правила 39 Регламенту Суду - не вислання особи з Швеції, а у 2014 році Швеція надала жінці дозвіл на постійне проживання на території держави. Європейський суд з прав людини, у зв'язку з розв'язанням ситуації на національному рівні, прийняв рішення про закриття справи [71].

Також у наступних справах щодо біженців, а також зокрема їх вислання до країни походження ЄСПЛ застосовував Правило 39 Регламенту: І.А. проти Франції (I.A. v. France, 2023) [91], М.Є. проти Швеції (M.E. v. Sweden, 2015) [72], Бабар Ахмад та інші проти Великої Британії (Babar Ahmad and Others v. UK, 2012) [66], Алі Абдоллахі проти Туреччини (Ali Abdollahi v. Turkey, 2009) [101], Амролахі проти Данії (Amrollahi v. Denmark, 2002) [59] та ін.

В контексті справ біженців, їх вислання до країни походження та

застосування Правила 39 Регламенту ЄСПЛ варто також зазначити про принцип *non-refoulement*. Принцип *non-refoulement*, закріплений у статті 33 Конвенції про статус біженців [12]. Хоча Європейська конвенція з прав людини та відповідні Протоколи до неї прямо не закріплюють принцип *non-refoulement*, практика ЄСПЛ пов'язує зазначений принцип зі ст. 3 Європейської конвенції з прав людини (заборона катувань). Так, у справі Ф. Г. проти Швеції (F.H. v. Sweden, 2014) ЄСПЛ вказав на те, що держави мають право контролю щодо перетину їх кордонів, проживання на їх території та вислання біженців. Однак, таке вислання не має заподіяти шкоди особі та не має порушуватиме права, гарантовані ст. 3 Європейської конвенції з прав людини. У таких випадках, ст. 3 Конвенції чітко встановлює зобов'язання не висилати особу в державу, де порушуватимуться її права за ст. 3 Конвенції [61].

Значна кількість позитивних рішень відносно застосування Правила 39 Регламенту ЄСПЛ ухвалюється у справах, що стосуються осіб, які перебувають в умовах несвободи. Насамперед такі особи стикаються з проблемами щодо умов тримання, доступу до належного медичного лікування, перешкоджання спілкуванню з адвокатом, родичами та ін. В таких випадках особи звертаються до ЄСПЛ з запитом щодо застосування тимчасових заходів як особисто, так і через належного представника.

У справі Котсафтис проти Греції (Kotsaftis v. Greece, 2008) Європейський суд з прав людини ухвалив позитивне рішення стосовно застосування Правила 39 Регламенту Суду у зв'язку з неналежними умовами тримання заявника в місцях позбавлення волі та ненаданням належної медичної допомоги. За запитом заявника, який страждав на гепатит В, у якості тимчасових заходів було призначено переведення його до спеціалізованого медичного центру и залишення заявника в лікарні до прийняття лікарем рішення про переведення заявника в місце позбавлення волі [108].

У справі Бамухаммад проти Бельгії (Bamouhammad v. Belgium, 2016) Європейський суд з прав людини ухвалив позитивне рішення відносно

застосування Правила 39 у зв'язку з погіршенням психологічного стану здоров'я особи, яка перебувала в умовах несвободи. Заявник, коли знаходився під вартою, захворів на синдром Ганзера, у зв'язку з жорсткими умовами тримання під вартою та постійним переміщенням до різних в'язниць. У якості тимчасових заходів 26 листопада 2014 року ЄСПЛ закликав уряд Бельгії забезпечити заявнику належне лікування. 29 листопада 2014 року заявника було поміщено до відповідної спеціалізованої лікарні [96].

У справі Златко Прежець проти Хорватії (*Zlatko Prežec v. Croatia*) Європейський суд з прав людини застосував механізм тимчасових заходів щодо заявника та закликав уряд Хорватії провести перевірку психічного стану заявника. За результатами перевірки було встановлено, що заявник страждає на психічний розлад, в результаті його було поміщено до лікарні де заявник проходив курс лікування весь час до закінчення терміну перебування під вартою [103].

У своїй практиці Європейський суд з прав людини розглядає справи щодо порушення основних прав та свобод людини, які стосуються різноманітних сфер життя та відрізняються варіативністю обставин справи. Оскільки Правило 39 Регламенту Європейського суду з прав людини виконує функцію запобігання порушенню прав та свобод, то в залежності від ситуації, тимчасові заходи можуть поширюватись на різні сфери життя, а за змістом відповідати умовам необхідності у кожному конкретному випадку. У більшості справ, де призначаються тимчасові заходи, окрім вищерозглянутих двох основних груп, йдеться про порушення чотирьох статей Європейської конвенції з прав людини – право на життя (ст. 2 Конвенції), заборона катування (ст. 3 Конвенції), право на справедливий суд (ст. 6 Конвенції), право на повагу до приватного та сімейного життя (ст. 8 Конвенції). Хоча справи можливо об'єднати за порушеними зобов'язаннями за Європейською Конвенцією з прав людини, тимчасові заходи у таких справах за своїм характером є різноманітними, що можна проілюструвати на прикладах наступних справ.

Європейський суд з прав людини у справі Йорданова та ін. v. Болгарія (case *Yordanova and Others v. Bulgaria*, 2012) ухвалив рішення відносно застосування тимчасових заходів. Так, заявники – представники ромської національної меншини – зазначали, що місцева влада міста Софія заборонила їх родинам проживати на території біля міста та не надала іншої території для переселення. Суд зазначив, що відповідно до прийнятого рішення про застосування Правила 39 Регламенту ЄСПЛ, заявників не може бути переселено, доки уряд не забезпечить місцем проживання дітей, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та інших уразливих представників ромської національної меншини [67]. В остаточному рішенні у справі ЄСПЛ вказав, що примусове переміщення представників ромської національної меншини порушувало статтю 8 ЄКПЛ.

У справі А.М.Б. та інші проти Іспанії (*A.M.B. and Others v. Spain*, 2014) Європейський суд з прав людини у якості тимчасових заходів вказав на заборону висилати заявницю з будинку, де вона мешкала зі своїми неповнолітніми дітьми. У свою чергу, уряд Іспанії стверджував, що заявниця незаконно мешкає у будинку, що належить Мадридському Інституту житлового будівництва. Отримав додаткову інформацію від уряду Іспанії, ЄСПЛ скасував ухвалу щодо тимчасових заходів та визнав заяву неприйнятною через розгляд справи в національному суді Іспанії [69].

У справі Окалан проти Туреччини (*Öcalan v. Turkey*, 2005) Європейський суд з прав людини вказав у якості тимчасових заходів уряду Туреччини забезпечити виконання ст. 6 ЄКПЛ та дозволити заявнику скористатись правом на індивідуальну заяву до ЄСПЛ за допомогою юриста на вибір заявника [107].

Відомою є справа Еванс проти Сполученого Королівства (*Evans v. the United Kingdom*, 2007), що стосується «четвертого покоління прав людини» – репродуктивних прав. У справі заявниця зазначала, що національне законодавство дозволяло її колишньому чоловіку розірвати згоду на зберігання та використання спільного ембріону, у разі чого жінка не могла б

стати матір'ю через проблеми зі здоров'ям. Європейський суд з прав людини у якості тимчасових заходів вказав, що уряд Сполученого Королівства має утриматись на час розгляду Судом справи по суті від дій, що призведуть до знищення ембріону [109].

У справі Ламберт та ін. v. Франція (case Lambert and Others v. France, 2015) Європейський суд з прав людини у якості тимчасових заходів визначив призупинення виконання рішення Державної Ради Франції щодо відключення близького родича заявників від апарату штучного дихання та вентиляції легенів до прийняття рішення по суті справи. Заявниками у справі виступали батьки Вінсента Ламберта, який у 2008 році потрапив у дорожню аварію та 6 років був підключений до апарату штучного дихання. У 2014 році Державна рада прийняла позитивне рішення щодо рекомендації лікаря відключити Вінсента Ламбарта від апарату штучного дихання. ЄСПЛ у остаточному рішенні визнав, що виконання рішення Державної ради Франції не буде вважатися порушенням ст. 2 Європейської конвенції з прав людини [73].

Таким чином, у якості тимчасових заходів Європейський суд з прав людини може призначити як виконання стороною або сторонами необхідних дій, що спрямовані на припинення правопорушення (наприклад, забезпечити заявника умовами для використання права звернення до ЄСПЛ), так і утримання від певних дій, що на розсуд ЄСПЛ загрожують заподіянням непоправної шкоди (наприклад, утримання на час розгляду Судом справи по суті від дій, що призведуть до знищення ембріону; заборона примусового переміщення представників національних меншин; заборона висилати особу з будинку; призупинення виконання рішення державного органу щодо відключення особи від апарату штучного дихання та вентиляції легенів та ін.).

Вищезазначене показує, що неможливо передбачити заздалегідь весь спектр тимчасових заходів, які були б універсальними та підходили для усіх справ, які подаються на розгляд Європейського суду з прав людини. Неможливість визначення конкретного переліку пояснюється тим, що ЄСПЛ приймає справи до розгляду, які і надто різноманітні за предметом спору.

Отже, як показує практика, визначення типу необхідного тимчасового заходу є виключно питанням кожної окремо взятої справи.

Варто також звернути увагу, що відповідно до статті 33 ЄКПЛ, будь-яка держава, яка є Стороною Конвенції, може передати на розгляд ЄСПЛ питання стосовно порушення норм Конвенції та Протоколів до неї, що, на її думку, було допущене іншою Договірною державою [15]. Держави використовують механізм міждержавних заяв у виключних випадках та лише тоді, коли існує масове та систематичне порушення основних прав та свобод людини. Міждержавні заяви направляються до Європейського суду з прав людини лише у критичних ситуаціях, наприклад, якщо держави знаходяться у стані збройного конфлікту одна з одною. Оскільки розгляд заяви та прийняття остаточного рішення у справі займає значний проміжок часу, держави також звертаються до інструменту тимчасових заходів задля припинення порушення прав та свобод людини.

Тимчасові заходи, що застосовувались ЄСПЛ у міждержавних справах є досить різними за своєю природою. Так, наприклад, перше клопотання у міждержавних справах щодо необхідності застосування тимчасових заходів було подано у 1957 році у справі Греція проти Великої Британії (*Greece v. United-Kingdom (I)*). Греція звернулась з запитом до ЄСПЛ відносно вжиття тимчасових заходів Великою Британією стосовно особи, яку було захоплено владою Сполученого Королівства та засуджено до смертного покарання. Так, Н. Семпсон під час державного перевороту на Кіпрі, який входив до британських колоній, захопив владу, однак з часом був полонений англійськими військами та засуджений до смертної кари. ЄСПЛ зазначив, що Велика Британія має утриматись від дій, що призведуть до порушення прав та свобод людини [55].

У міждержавних справах застосовуються тимчасові заходи ЄСПЛ переважно стосовно ситуацій, що пов'язані зі збройним конфліктом, коли вкрай важко уникнути масового порушення основоположних прав та свобод людини. Наприклад, 27 вересня 2020 року Вірменія звернулась до

Європейського суду з прав людини з запитом щодо застосування тимчасових заходів щодо Азербайджану в рамках поданої міждержавної заяви *Armenia v. Azerbaijan* (№42521/20) [79]. У запиті від 27 вересня 2020 року Вірменія просила ЄСПЛ встановити наступні невідкладні заходи в рамках Правила 39 Регламенту Суду щодо Азербайджану: припинити напади збройного характеру на населені пункти, що розташовані по всій лінії зіткнення; припинити невибіркові напади; припинити напади, ціллю яких є цивільне населення, цивільні об'єкти та населені пункти [77]. Європейський суд з прав людини ухвалив рішення застосувати тимчасові заходи та закликав Азербайджан та Вірменію утриматись від будь-яких дій, у тому числі від дій воєнного характеру, що можуть призвести до порушень прав цивільного населення, закріплених у Європейській конвенції з прав людини, включаючи заподіяння ризику життю та здоров'ю, а також перешкоджатимуть виконанню зобов'язань сторін за Конвенцією, зокрема стосовно ст.2 (право на життя) та ст.3 (заборона катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження) Конвенції [79]. Таким чином, Європейський суд з прав людини сформував тимчасові заходи в рамках Правила 39 Регламенту Суду більш загально та не виходив виключно з формулювань, запропонованих Вірменією в відповідному запиті. Варто зазначити, що відсутність чіткого закріпленого переліку тимчасових заходів дозволяє ЄСПЛ діяти на власний розсуд, враховуючи обставини кожної окремої ситуації, з метою забезпечення прав та основних свобод людини [19].

Таким чином, аналіз теоретичних та практичних аспектів застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини дозволяє дійти наступних висновків. Останнім часом Європейський суд з прав людини стикається з ситуацією значного збільшення щороку клопотань щодо застосування Правила 39 Регламенту. Однак і сама практика Суду щодо тимчасових заходів не стоїть на місці, отже ЄСПЛ, як «живий механізм», працює над вдосконаленням такої.

Зазначимо, що практика ЄСПЛ щодо тимчасових заходів, враховуючи,

що такі застосовуються як за індивідуальними, так і міждержавними заявами, доводить, що відсутність чіткого закріпленого переліку тимчасових заходів є перевагою, оскільки дозволяє ЄСПЛ діяти відповідно до вимог окремо взятої справи. На нашу думку, будь-який перелік тимчасових заходів руйнуватиме концепцію ЄСПЛ як «живого механізму».

Варто зауважити, що ЄСПЛ який сформував своєю практикою репутацію доволі ефективного механізму захисту прав людини у сучасному міжнародному правосудді, переймається питаннями, у тому числі, ефективності тимчасових заходів. І якщо раніше питання більш підіймалось в науковій площині, то наразі ЄСПЛ сам відкрито констатує таке, а також наголошує на обов'язковій силі ухвал щодо тимчасових заходів.

Враховуючи формат діалогу трьох міжнародних регіональних установ у сфері захисту прав людини (ЄСПЛ, АСПЛН, МАСПЛ), а також той факт, що тимчасові заходи є широко застосованим інструментом в практиці усіх трьох, на нашу думку, в майбутньому вбачається можливим та доволі доречною з практичної точки зору розробка керівних принципів застосування тимчасових заходів задля захисту прав людини в рамках такої площадки.

2.3. Тимчасові заходи в Міжамериканській системі захисту прав людини – процедурні та практичні аспекти

2.3.1. Запобіжні заходи у практиці Міжамериканської комісії з прав людини

Міжамериканську комісію з прав людини створено 1959 р.¹ і достатньо тривалий час діяльність її ґрунтувалась на положеннях Американської декларації прав та обов'язків людини 1948 року, а у 1978 р. з прийняттям та набранням чинності Американською конвенцією з прав людини МАКПЛ

¹ Створення Міжамериканської комісії з прав людини передбачалось ще Статутом Організації американських держав 1948 року, що набув чинності у 1951 році. Однак лише у 1959 році в місті Сантьяго (Чилі) відбулась V нарада міністрів закордонних справ держав-членів ОАД, під час якої, зокрема, було прийнято Резолюцію «Права людини», що передбачала створення Міжамериканської комісії з прав людини.

почала керуватись її положеннями щодо тих держав, які ратифікували Конвенцію, водночас щодо держав, які є членами ОАД, однак так і не ратифікували Конвенцію, Комісія продовжує застосовувати Декларацію [9, с. 90].

В контексті МАКПЛ щодо тимчасових заходів ми застосовуватимемо термін запобіжні заходи (precautionary measures), який вважаємо рівнозначним терміну тимчасові заходи.

Відповідно до офіційної статистики [128], запити на застосування запобіжних заходів є доволі поширеною практикою в рамках роботи МАКПЛ, у той час як застосовуються такі у виключних випадках. Причина збільшення кількості запобіжних і тимчасових заходів в останнє десятиліття полягає не в тому, що в минулому в них не було необхідності. У 1970-х і 1980-х роках лише деякі держави півкулі мали навіть обрані уряди і доказів грубих порушень прав людини в той період є безліч. Вбачається, що зміни полягають в інституційному розвитку цього інструменту [177, с. 151]. Відтак, статистика, наведена нижче (Рис. 2.3), демонструє, що приблизно лише за 4%-18% запитів застосовуються МАКПЛ запобіжні заходи.

Рис. 2.3. Тимчасові заходи у практиці Міжамериканської комісії з прав людини 2010-2022 рр.

Джерело: [розроблено автором]

Можемо припустити, що велика кількість запитів щодо тимчасових

заходів фіксується також через доволі широке коло категорій осіб, які можуть звертатись до Комісії. У Резолюції 3/2018 МАКПЛ від 10 травня 2018 року щодо посилення процесу розгляду запитів про застосування запобіжних заходів зазначається, що серед тих, стосовно кого застосовуються запобіжні заходи: правозахисники, журналісти та представники профспілок, вразливі групи населення, такі як жінки, діти та підлітки, громади африканського походження, корінні народи, переміщені особи, члени спільноти ЛГБТІ, особи, позбавлені волі, мігранти, люди похилого віку та люди з інвалідністю. Крім того, запобіжні заходи МАКПЛ захищають свідків та працівників системи правосуддя, які перебувають у ситуації ризику [119, с. 1]. Зазначимо, що умовно ми можемо говорити про дві групи, які можуть звертатись до МАКПЛ стосовно застосування тимчасових заходів: (1) особи/групи осіб, які особисто перебувають в ситуації, що має високий ризик заподіяння непоправної шкоди правам людини; (2) представники таких осіб. У той же час, заявник(и) та особи/групи осіб, які потребують на захист в результаті застосування запобіжних заходів, можуть співпадати.

Застосування запобіжних заходів Міжамериканською комісією з прав людини можливо стосовно всіх держав-членів ОАД, однак, така процедура передбачена лише статтею 25 Регламенту Комісії. Те, що запобіжні заходи Комісії прямо не згадуються в тексті Міжамериканської конвенції з прав людини або Статуту МАКПЛ, викликає питання з боку деяких країн щодо повноважень застосовувати такі заходи [180, с.14]. У свою чергу, якщо ми звернемось до Регламенту МАКПЛ, то побачимо, що наявність такого інструменту обґрунтовано положеннями статті 106 Статуту ОАД, статтею 41(b) Американської конвенції з прав людини, статтею 18(b) Статуту МАКПЛ, яка замістом повторює статтю 41(b) Американської конвенції з прав людини, а також статтею XIII Міжамериканської конвенції про насильницьке зникнення осіб. Усі перелічені положення є доволі загальними. Як зазначає німецька науковиця Інес Гіллїх (Ines Gillich) «повноваження Комісії застосовувати такі заходи можуть ґрунтуватися на загальному мандаті Комісії

сприяти дотриманню та захисту прав людини, діяти у зв'язку з поданими на розгляд заявами та іншими повідомленнями, а також надавати рекомендації державам-членам ОАД з метою зміцнення належної поваги до прав людини ... Відповідно, запобіжні заходи служать для захисту *status quo* на момент розгляду індивідуальної заяви. Вони захищають процесуальний мандат Комісії щодо розгляду та винесення рішення за індивідуальною заявою» [113, с. 174-175]. Зі свого боку зазначимо, що доцільним вбачається провести аналогію з практикою роботи Європейської комісії з прав людини (1954-1998 рр.), яка застосовувала тимчасові заходи з 1957 року, хоча такі не регламентувались жодним нормативно-правовим актом, і лише в 1974 році прийняла відповідне Правило 36 до свого Регламенту. Отже, можемо дійти висновку, що застосування таких заходів є практичною необхідністю діяльності МАКПЛ.

Для подальшого розгляду практичних особливостей застосування запобіжних заходів Міжамериканською комісією з прав людини пропонуємо взяти за основу 4 процесуальні етапи, що виокремлюються самою Комісією [126, с. 21]. Відтак, перший етап – запит на застосування запобіжних заходів. Зазначимо, що відповідно до статті 25(1) Регламенту, МАКПЛ може застосовувати запобіжні заходи не лише за запитом сторони, однак і за власною ініціативою, наприклад, в рамках вже поданої на розгляд індивідуальної заяви (*petition*). У той же час сама сторона – заявник може подати запит на застосування запобіжних заходів як в рамках вже поданої заяви, так і може бути таке, що процедура застосування запобіжних заходів і подання заяви можуть здійснюватися незалежно одна від одної [171, п. 47]. Враховуючи велику кількість запитів на застосування запобіжних заходів МАКПЛ не лише у пояснювальних документах, але навіть у самому Регламенті приділяє значну увагу саме структурі таких запитів. Так, можемо виділити 5 основних блоків: (1) особиста інформація; (2) фактичні обставини справи (детальний і хронологічний опис фактів, які свідчать про наявність серйозної та невідкладної ситуації та непоправної шкоди); (3) інформація

щодо скарг до органів державної влади; (4) інформація про заходи, застосування яких запитується заявником/заявниками; (5) інформація про те, чи особа вже подавала заяву або чи є справа на розгляді Комісії, в рамках якої подається запит, і якщо так, то інформація про таку справу (дата подання запиту та реєстраційний номер) [171, п. 55]. Наведена структура запиту показує, що він не є складним, однак суттєву роль відіграє саме змістовно правильне його заповнення.

Другим етапом Міжамериканська комісія з прав людини вважає первинний розгляд запиту. Зазначимо, що на цьому етапі важливу роль відіграє не лише МАКПЛ, але і Виконавчий секретаріат, а саме секція запобіжних та тимчасових заходів юридичного департаменту Секретаріату, яку можна розглядати як своєрідний «фільтр» усіх запитів та заяв. Відтак, юристи, за результатами розгляду запиту, можуть дійти висновку, що запит не містить певної інформації, яка має привнести ясність, та запросити заявника надати додаткову інформацію. У разі відсутності відповіді від заявника на додатковий інформаційний запит Виконавчого секретаріату МАКПЛ, запит щодо застосування запобіжних заходів може бути відхилений. Якщо Виконавчий секретаріат констатує, що справа є серйозною та терміною, то у такому випадку членів Міжамериканської комісії повідомляють про надходження такого запиту/заяви негайно.

Після отримання запиту про застосування запобіжних заходів або індивідуальної заяви, яка містить факти ризику заподіяння непоправної шкоди правам людини, Комісія просить відповідну державу якомога швидше надати інформацію щодо запиту/заяви. Відповідь та зауваження держава має надати протягом розумного строку, який визначається Комісією відповідно до обставин кожної окремої справи (зазвичай від 7 до 15 днів в залежності від терміновості справи або інформації, яку потрібно надати) [127, с. 3]. У той же час, відповідно до статті 25(5) Регламенту МАКПЛ, коли безпосередність загрози шкоди не допускає зволікання, Комісія може не запитувати додаткову інформацію та застосовувати запобіжні заходи на власний розсуд.

Третій етап – прийняття постанови (resolution) про (не)застосування запобіжних заходів. Рішення про те, чи задовольнити запит про застосування запобіжних заходів, залишається виключно за МАКПЛ. Відповідно до статті 25(2) Регламенту МАКПЛ Міжамериканська комісія приймає позитивне рішення щодо застосування запобіжних заходів у випадках, коли бачить, що ситуація відповідає наступним критеріям: (a) є серйозною (означає серйозний вплив, який дія або бездіяльність може мати на право або на остаточне рішення у справі або за заявою, що перебуває на розгляді в органах міжамериканської системи); (b) є надзвичайною (означає ризик або загрозу, яка є неминучою і може матеріалізуватися, що вимагає негайних превентивних або захисних дій); і (c) існує ризик непоправної шкоди (шкода правам, яка через свою природу не підлягає відшкодуванню, відновленню або адекватній компенсації).

Якщо повернутись до наведеної на початку статистики (Рис. 2.2), ми можемо побачити, що Комісія застосовує запобіжні заходи у виключних випадках, однак, кількість запитів щодо застосування таких останнім часом зростає. Отже, вбачається за важливе також звернути увагу на запити, за якими Комісія не застосовує тимчасові заходи, та про які вона наголошує у Інформаційному буклеті, а також в вищезгаданій Резолюції МАКПЛ 3/2018, можемо припустити саме через те, що отримує такі запити у значній кількості. Отже, серед таких: (i) питання, що стосуються відсутності належної правової процедури та правового захисту в рамках кримінального або цивільного судочинства; (ii) питання щодо відповідності нормативно-правового акту Американській конвенції з прав людини або іншим договорам ОАД; (iii) виплата грошових компенсацій в рамках цивільних, господарських проваджень, а також питання, пов'язані з виплатою пенсій; (iv) ймовірно необґрунтовані звільнення працівників приватних або державних компаній, які не були обрані всенародним голосуванням, питання щодо виплати заробітної плати, рішення про просування по службі та надання відпусток; (v) накладення арешту на майно та виселення, які не становлять жодних

додаткових ситуацій ризику, окрім впливу на право приватної власності; (vi) запити на отримання допомоги або фінансової підтримки; (vii) суто адміністративні питання, включаючи видачу довідок, прискорення розгляду справи та декларативні рішення [126, с. 6].

Останнім етапом є нагляд МАКПЛ за виконанням державою запобіжних заходів, що були застосовані. На практиці четвертий етап можна представити наступним чином: МАКПЛ здійснює нагляд за виконанням запобіжних заходів і може прийняти рішення про зміну, продовження або скасування таких. Якщо з рішеннями про продовження або скасування запобіжних заходів ситуація є зрозумілою, то варто звернути увагу на те, в чому може полягати зміна запобіжних заходів. Так, наприклад, запобіжний захід може бути поширений на нових осіб або групу осіб, якщо такі стикаються з ризиком, що призвів до застосування запобіжного заходу. Крім того, зміни можуть, зокрема, полягати у включенні додаткових або навпаки виключенні прав, на захист яких спрямовані запобіжні заходи. Важливим на цьому етапі є постійне оновлення інформації щодо поточної ситуації.

Однак МАКПЛ в рамках моніторингу виконання запобіжних заходів може також вживати інших кроків: визначати строки виконання таких заходів, призначати слухання, робочі зустрічі, двосторонні зустрічі та візити з метою подальших дій і перегляду. Саме на цьому етапі Міжамериканська комісія з прав людини може звернутись до МАСПЛ стосовно застосування тимчасових заходів у випадках, коли відповідна держава не виконала запобіжних заходів, застосованих Комісією; коли запобіжні заходи виявились неефективними; коли існує запобіжний захід, пов'язаний зі справою, що передана на розгляд Суду; або коли Комісія вважає, що це має значення для ефективності запитуваних заходів, що вона має обґрунтувати належним чином (див. статтю 76(2) Регламенту Міжамериканської комісії з прав людини) [129]. Під час інтерв'ю у 2001 році американський професор, член МАКПЛ у 2000-2003 роках Хуан Мендес (Juan Mendez) зазначив дві переваги застосування спочатку запобіжних заходів Міжамериканською комісією з прав людини і

лише потім Міжамериканським судом з прав людини тимчасових заходів. По-перше, якщо Комісія не звертається одразу до Суду, вона має більше варіантів щодо можливих заходів. Інша перевага полягає в тому, що Комісія через Виконавчий секретаріат може застосувати запобіжні заходи за одну годину, тоді як у випадках, коли Комісія звертається до Суду, вона має підготувати заяву, як і Суд. Коли Суд не працює (МАСПЛ працює сесійно, кількість таких сесій на рік може варіюватись), Секретаріат зв'язується з Головою Суду. Хоча Секретаріат Суду, як правило, швидко реагує на звернення, він все одно робить ще кілька кроків. Професор Х. Мендес зазначив, що якщо справа дуже термінова, Комісія, ймовірно, просить Суд вжити тимчасових заходів і одночасно вживає власних запобіжних заходів, не чекаючи на реакцію Суду. За його словами, перевага системи полягає в тому, що вона настільки гнучка, що її можна адаптувати до ступеня надзвичайної ситуації [177, с. 151].

В практиці Міжамериканської комісії з прав людини запобіжні заходи є найпоширенішими у ситуаціях, що пов'язані із загрозою праву на життя та особисту недоторканність, праву на здоров'я, депортацією, екстрадицією, ймовірним застосуванням смертної кари, зникненням, умовами тримання під вартою та іншими подібними питаннями. Особлива увага приділяється тому, чи може ризик непоправної шкоди матеріалізуватися найближчим часом або в найближчому майбутньому [126, с.10]. Оскільки не існує конкретного переліку запобіжних заходів, що може застосовувати МАКПЛ, вбачається доцільним розглянути приклади з практики Комісії.

Відтак, щодо умов тримання під вартою можемо розглянути запобіжні заходи у справі Кевін Еміліо Кастілло Прадо та інші стосовно Нікарагуа (*Kevin Emilio Castillo Prado et al. regarding Nicaragua*). Запит щодо запобіжних заходів було подано 18 листопада 2023 року щодо захисту 8 осіб, які були позбавлені волі у зв'язку з критикою уряду Нікарагуа та переслідуванням останнім своїх опонентів, а також щодо утримання заявників в нелюдських умовах ув'язнення без доступу до медичної допомоги. Відповідно до постанови № 89/2023 МАКПЛ 30 грудня 2023 року вказав Нікарагуа на необхідність: (i) вжити

заходів для захисту права на життя, особисту недоторканність та права на здоров'я 8 осіб, які визначені у запиті; (ii) вжити необхідних заходів для забезпечення відповідності умов тримання заявників під вартою міжнародним стандартам, зокрема: (1) гарантувати, що вони не будуть піддаватися погрозам, залякуванням, переслідуванням або агресії у в'язниці; (2) гарантувати доступ до адекватної та спеціалізованої медичної допомоги та негайно провести спеціалізовану медичну оцінку стану їхнього здоров'я; (3) забезпечити необхідне лікування та медикаментами для лікування проблем зі здоров'ям; (4) гарантувати регулярні контакти членами сім'ї та адвокатами; (5) оцінити можливість застосування заходів, альтернативних позбавленню волі, з огляду на неможливість захисту їхніх прав у зв'язку з поточними умовами тримання під вартою; (iii) консультуватись та узгоджувати з заявниками та їхніми представниками заходи, які необхідно вжити; (iv) звітувати про заходи, вжиті з метою розслідування подій, щоб запобігти їхньому повторенню [125, с.18-19]. Для прикладу схожі запобіжні заходи були застосовані у справі Фредді Антоніо Кесада стосовно Нікарагуа (Resolution № 82/2023) [123], Абдул Монтойя Вівас з родиною стосовно Нікарагуа (Resolution № 81/2023) [122] та ін. Звернемо увагу, що запобіжні заходи сформульовані виключно в рамках гарантованих прав, тобто МАКПЛ не втручається во внутрішню компетенцію держави, а виключно залишається в рамках тих зобов'язань, які взяла на себе держава за Американською конвенцією з прав людини. Окрім того, під час розгляду запиту щодо запобіжних заходів МАКПЛ брала до уваги також факти, що зафіксувала під час свого візиту у 2018 році до Нікарагуа, а саме численні свідчення про порушення прав людини, що мали місце на фоні протестів. Більш того, враховувались результати моніторингу ситуації з правами людини в Нікарагуа, що фіксувались Міжамериканською комісією з прав людини та Офісом Комісара ООН з прав людини.

Наступний приклад стосується ситуації щодо 9 колумбійських журналістів, які зазнавали погроз і переслідувань з боку озброєних груп. Так, 27 грудня 2023 року МАКПЛ застосувала за постановою №88/2023 наступні

запобіжні заходи стосовно Колумбії, оскільки державні органи не були ефективними в розслідуванні ситуації: (i) вжити заходів для захисту права на життя та права на особисту недоторканність заявників; (ii) вжити заходів для того, щоб заявники могли здійснювати свою діяльність як журналісти, не піддаючись погрозам, переслідуванням або іншим актам насильства при виконанні своєї роботи (реалізація належним чином права на свободу вираження поглядів); (iii) консультуватися та узгоджувати заходи, які необхідно вжити, з тими, на захист кого спрямовані запобіжні заходи, та їхніми представниками; (iv) звітувати про дії, вжиті для розслідування фактів, що стали підставою для застосування цього запобіжного заходу, з метою запобігання їх повторенню [124]. З розглянутого, можемо відміти особливість запобіжних заходів Комісії: звертає увагу держави на необхідність імплементації запобіжних заходів, дотримуючись принципу консультацій з заявниками, а також нагадує про необхідність інформування щодо заходів, які застосовуються задля запобігання повторенню подібних ситуацій у майбутньому.

Частину справ, що розглядає МАКПЛ, складають справи, що стосуються захисту прав корінних народів. Наприклад, відповідно до постанови №35/2021 від 23 квітня 2021 року щодо застосування запобіжних заходів стосовно сімей корінного народу Цоціль (Tsotsil), які зазнавали нападів озброєних груп, а заходи, що вживались державними органами були неефективними, МАКПЛ вказала уряду Мексики на необхідність: (i) вжити заходів безпеки для захисту життя та особистої недоторканності представників сімей корінного народу Цоціль в їхніх громадах і під час їхнього переміщення, щоб запобігти погрозам, переслідуванням, залякуванням або актам збройного насильства проти них з боку третіх осіб; (ii) узгоджувати заходи, які необхідно вжити, з заявниками та їхніми представниками; (iii) звітувати про дії, вжиті для розслідування фактів, що стали підставою для застосування цього запобіжного заходу, з метою запобігання їх повторенню [121]. У якості наступного прикладу можна розглянути постанову МАКПЛ №32/2021 від 16 квітня 2021

року щодо застосування запобіжних заходів стосовно Аргентини у зв'язку з ситуацією, яка стосувалась 7 жінок з числа корінних народів, які, за повідомленнями, переховувались в місті Ель-Потрільйо під час вагітності через страх перед владою провінції Формоза в Аргентині. Як наслідок, жінки не мали можливості отримати доступ до медичної допомоги, необхідної під час вагітності, і тому стикались з серйозним ризиком непоправної шкоди їхнім правам. Так, МАКПЛ застосувала наступні тимчасові заходи: (i) вжиття необхідних заходів для захисту права на життя, особисту недоторканність та здоров'я заявниць. Зокрема, Аргентина мала вжити негайних заходів для полегшення доступу до адекватної медичної допомоги; (ii) узгоджувати заходи, які необхідно вжити, з заявниками та їхніми представниками; (iii) Комісія також просила заявниць якнайшвидше надати будь-яку додаткову інформацію та співпрацювати з державою щодо реалізації запобіжних заходів [120]. Цікаво, що Міжамериканська комісія з прав людини вказує не лише державі на необхідність виконання певних заходів, але також і заявник(и) мають співпрацювати для належної реалізації їх прав та виправлення ситуації, яка призводила до грубого порушення та ризику заподіяння непоправної шкоди.

Таким чином, аналіз практичних аспектів застосування запобіжних заходів Міжамериканською комісією з прав людини дозволяє дійти наступних висновків. Практика Міжамериканської комісії з прав людини дозволяє говорити про поетапну процедуру застосування запобіжних заходів: (i) отримання запиту щодо застосування запобіжних заходів; (ii) первинний розгляд; (iii) прийняття постанови про (не)застосування запобіжних заходів; (iv) нагляд за виконанням тимчасових заходів, у разі застосування таких (зміна, продовження або скасування запобіжних заходів, а також можливість звернення до Міжамериканського суду з прав людини). В основі такої процедури лежить найбільш прийнятний підхід – гнучкість – стосовно питань, що пов'язані з запобіжними заходами, тобто Комісія, в кращих інтересах, може відступати від загальноприйнятої практики.

У разі застосування запобіжних заходів, формулюються такі виключно в рамках гарантованих прав, тобто МАКПЛ не втручається во внутрішню компетенцію держави, а виключно залишається в рамках тих зобов'язань, які взяла на себе держава за міжнародним нормативно-правовим документом, розробленим в рамках міжамериканської системи захисту прав людини. Крім того, Комісія очікує на співпрацю у реалізації таких заходів як від відповідної держави - необхідність імплементації запобіжних заходів, дотримуючись принципу консультацій з заявниками, а також інформування щодо заходів, які застосовуються, задля запобігання повторенню подібних ситуацій у майбутньому; так і від заявників – мають співпрацювати з державою для належної реалізації їх прав та виправлення ситуації, яка призводила до грубого порушення та ризику заподіяння непоправної шкоди.

2.3.2. Тимчасові заходи у практиці Міжамериканського суду з прав людини

Міжамериканський суд з прав людини – автономний судовий орган ОАД, мета якого полягає у тлумаченні та застосуванні Американської конвенції з прав людини та інших договорів щодо захисту прав людини, прийнятих в рамках ОАД.

Рис. 2.4. Тимчасові заходи у практиці Міжамериканського суду з прав людини 2013-2022 рр.

Джерело: [розроблено автором]

Зазначимо, що на відміну від Міжамериканської комісії з прав людини тимчасові заходи не є поширеними у практиці МАСПЛ. Так, Рис. 2.4 вище, що був побудований відповідно до офіційної статистики МАСПЛ [132], показує кількість ухвалених протягом 2013-2022 років наказів (order) щодо тимчасових заходів (як щодо (не)застосування нових, так і перегляду вже діючих тимчасових заходів) та кількість застосованих тимчасових заходів протягом кожного року.

На відмінну від МАКПЛ до Міжамериканського суду з прав людини можуть звертатись або держави-члени ОАД, які визнали судову юрисдикцію МАСПЛ (станом на 2023 рік – 20 держав) або Міжамериканська комісія з прав людини, у тому числі щодо справ, які розглядались нею за індивідуальними заявами (як виключення, в рамках таких справ особи, які опинились у ситуації ризику заподіяння непоправної шкоди, або їх представники можуть звернутись до МАСПЛ з запитом про застосування тимчасових заходів самостійно). Отже, на нашу думку, кількість застосованих тимчасових заходів є низкою, зокрема, через те, що міждержавні заяви самі по собі не є поширеними в рамках міжамериканської системи захисту прав людини, а МАКПЛ сперш сама розглядає заяву та відповідно може сама спочатку застосувати запобіжні заходи.

Якщо МАКПЛ самостійно запровадила у свою практику застосування запобіжних заходів, тимчасові заходи у практиці МАСПЛ регламентуються статтею 63(2) Американської конвенції з прав людини, відповідно до якої «у випадках надзвичайної серйозності та терміновості, а також для уникнення заподіяння непоправної шкоди особам, Суд вживає такі тимчасові заходи, які він вважає доречними у справах, що перебувають на його розгляді. Щодо справи, яка ще не була передана на розгляд Суду, він може діяти на прохання Комісії» [170]. І вже більш детально процедура застосування тимчасових заходів врегульована статтею 27 Регламенту Міжамериканського суду з прав людини.

Зазначимо, що Міжамериканський суд з прав людини не є постійно діючим органом, робота Суду відбувається сесійно. Так, у випадку, коли Міжамериканський суд не засідає, Голова Суду після консультацій з Постійно діючою Комісією та, у разі можливості, з іншими судьями, приймає рішення щодо застосування термінових заходів (*urgent measures*), які є необхідними для забезпечення ефективності тимчасових заходів, що можуть бути призначені Судом під час наступної сесії. Отже, у зв'язку із сесійною роботою Міжамериканського суду з прав людини можуть призначатися як термінові (до прийняття рішення про застосування тимчасових заходів), так і тимчасові заходи, що є особливістю МАСПЛ. Для прикладу можемо навести постанову від 11 липня 2022 року про застосування термінових заходів у так званій справі «Військовий часопис» щодо Гватемалу (*Diario Militar vs. Guatemala*), яка була ухвалена Головою МАСПЛ, та пізніше ратифікована на сесії Суду Наказом від 22 листопада 2022 року [46]. Відтак термінові заходи після ратифікації таких МАСПЛ стали розглядатись як тимчасові заходи.

Звернемо увагу, що в постанові про застосування тимчасових заходів за заявою Еррера-Улоа проти Коста-Ріки (*Herrera-Ulloa v. Costa Rica*), МАСПЛ підкреслив, що тимчасові заходи, по суті, є не тільки запобіжними в сенсі збереження правової ситуації; а й захисними, оскільки вони захищають права людини. За умови дотримання основних вимог щодо надзвичайної серйозності та невідкладності, а також запобігання заподіяння непоправної шкоди особам, запобіжні заходи стають справжньою юрисдикційною гарантією превентивного характеру [130, с. 7].

Згідно статті 27(5) під час розгляду запиту щодо застосування тимчасових заходів Міжамериканським судом з прав людини Суд або Голова Суду (якщо Суд не засідає) до ухвалення постанови щодо застосування тимчасових заходів можуть у разі необхідності запросити додаткову інформацію щодо обставин справи у держави-члена, Комісії або напряду у осіб, які потребують на застосування до них таких заходів [131].

Міжамериканський суд з прав людини тримає на постійному контролі

виконання рішень щодо застосування тимчасових заходів. Так, відповідно до статті 27 Регламенту МАСПЛ контроль виконання застосованих тимчасових або термінових заходів відбувається шляхом вивчення та аналізу доповідей держав, а також відповідних зауважень до цих доповідей, що подаються особами, стосовно яких спрямовані такі заходи або їх представниками. Окрім того, особливістю процедури моніторингу зі сторони МАСПЛ є вивчення інформації, а також наявних статистичних даних, що, у свою чергу, також дозволяють оцінити надзвичайність та серйозність ситуації, а також результативність застосованих МАСПЛ заходів. Окрім того, Міжамериканський суд може також звертатися до експертів за для отримання експертної думки. Також відповідно до статті 27(9) Регламенту МАСПЛ, Міжамериканський суд з прав людини або його Президія, якщо Суд не засідає, може скликати Комісію, осіб, щодо яких направлені такі заходи, або їхніх представників, а також державу на відкрите або закрите слухання щодо тимчасових заходів.

Варто також зазначити, що Міжамериканський суд з прав людини готує щорічну доповідь, де зазначає про призначені протягом року тимчасові заходи. Якщо тимчасові заходи не були належним чином виконанні, Суд надає відповідні рекомендації щодо виконання таких.

Практика МАСПЛ щодо тимчасових заходів побудована на справах, що подаються МАКПЛ в контексті індивідуальних заяв. Як зазначає американська професорка Лі Шавер (Lea Shaver), «якщо для Європейського суду з прав людини характерним є призначення значної кількості тимчасових заходів у справах щодо вислання, оскільки основна проблема полягає в міграції, то для Міжамериканського суду з прав людини притаманно призначення тимчасових заходів з метою недопущення страти особи або задля недопущення нанесення особі інших тілесних пошкоджень» [185, с. 649]. Відтак, надалі пропонується розглянути тимчасові заходи, що застосовуються МАСПЛ, задля розуміння контексту та особливостей формулювання таких на практиці.

Так, наприклад, 7 вересня 2022 року МАКПЛ звернулась до МАСПЛ у справі щодо Нікарагуа стосовно 45 осіб, позбавлених волі у 8 місяцях несвободи. У постанові від 4 жовтня 2022 року про застосування тимчасових заходів Суд зазначив, що 45 осіб, яких стосувалася ця справа, перебували у складній та небезпечній ситуації через умови тримання під вартою, які порушували їхню особисту недоторканність та гідність. Крім того, оскільки ті особи, стосовно яких запитувались тимчасові заходи, були ідентифіковані як члени опозиції, вони стали об'єктом погроз з боку інших ув'язнених та тюремної адміністрації. Суд зазначив, що держава не надала інформації щодо вжиття заходів для вирішення зазначеної ситуації, незважаючи на відповідні запити з боку МАСПЛ. У результаті МАСПЛ дійшов висновку, що існувало достатньо доказів для констатування ситуації надзвичайної серйозності. У якості тимчасових заходів Міжамериканський суд з прав людини вказав наступне: (i) забезпечити негайне звільнення 45 осіб з під варті; (ii) вжити необхідних заходів для ефективного захисту життя, недоторканності та особистої свободи 45 осіб та членів їх сімей; (iii) поки здійснюються необхідні адміністративні процедури для негайного звільнення 45 осіб, сприяти їхнім регулярним контактам з членами сімей та адвокатами, а також гарантувати таким особам негайний доступ до медичних послуг та ліків; (iv) поки здійснюються необхідні адміністративні процедури для негайного звільнення 45 осіб, припинити практику обшуків, що впливає на приватне життя та гідність людей похилого віку та неповнолітніх відвідувачів осіб, на яких поширюються тимчасові заходи; (v) запросити уряд Нікарагуа, представників осіб, щодо яких застосовані тимчасові заходи, та Міжамериканську комісію з прав людини на спільне публічне слухання щодо тимчасових заходів; (vi) держава протягом 15 днів мала повідомити МАСПЛ про заходи, вжиті на виконання наказу; (vii) представники осіб, щодо кого застосовані тимчасові заходи, та МАКПЛ мали подати свої зауваження протягом одного та двох тижнів, відповідно, з моменту отримання інформації від держави щодо виконання постанови [47, с.50-52]. Отже, ми бачимо, що застосовані тимчасові

заходи є доволі деталізованими порівняно з тими, що застосовуються МАКПЛ.

Іншим прикладом пропонуємо розглянути застосування тимчасових заходів у контексті питання корінних народів яномамі, еквана та мундуруку щодо Бразилії. Так, 17 травня 2022 року МАКПЛ подала до МАСПЛ запит про застосування тимчасових заходів. У постанові від 1 липня 2022 року Суд зазначив, що представники корінних народів яномамі, еквана та мундуруку зазнали експлуатації в результаті незаконної гірничодобувної діяльності на землях корінних народів третіми особами, які не мали дозволу на вхід на їхню територію, що, серед іншого, призвело до (i) вбивства дорослих і дітей з числа корінних народів, а також смертей, пов'язаних з видобутком корисних копалин; (ii) сексуального насильства щодо жінок і дівчат з числа корінних народів; (iii) погроз на адресу лідерів корінних народів; (iv) примусового переміщення деяких громад корінних народів; (v) поширення захворювань серед населення, особливо Covid-19, враховуючи особливу імунологічну вразливість, та (vi) забруднення річок, які сприяють виживанню корінних народів, особливо ртуттю в результаті видобутку золота та вирубки лісів, що серйозно вплинуло на здоров'я та продовольчу безпеку осіб, щодо яких запитувались тимчасові заходи. Суд також взяв до уваги повідомлення про те, що погрози, переслідування, вбивства та випадки згвалтування жінок і дівчат з числа корінних народів продовжувалися і, можливо, посилювалися під час дії запобіжних заходів МАКПЛ.

Суд зазначив про серйозність ситуації та вказав на необхідність застосування заходів для забезпечення ефективного захисту життя, особистої недоторканності, здоров'я та доступу до їжі і питної води представників корінних народів яномамі, еквана та мундуруку з урахуванням культурних особливостей, а також вікових та гендерних аспектів. МАСПЛ також зобов'язав державу вжити необхідних заходів для запобігання сексуальній експлуатації та насильству щодо жінок і дівчат корінних народів, а також вжити культурно прийнятних заходів для запобігання поширенню та пом'якшення наслідків захворювань, особливо Covid-19, надаючи особам, на

яких поширюються тимчасові заходи, адекватну медичну допомогу. Суд також зобов'язав державу вжити необхідних заходів для захисту життя та особистої недоторканності лідерів корінних народів, а також вказав на необхідність негайно координувати планування та реалізацію вищезазначених заходів з представниками осіб, на яких поширюються тимчасові заходи, та інформувати їх про будь-який прогрес у виконанні таких заходів [132, с. 123-124]. У цьому випадку, який не має настільки персоналізованого характеру, як попередньо розглянута справа, ми бачимо більш загальні тимчасові заходи. У той же час, такі заходи не вказують лише на виконання зобов'язань державою, взятих на себе згідно Американської конвенції про права людини, застосовані заходи все ж таки надають певну деталізацію в контексті тієї інформації, що була доступна МАСПЛ, щодо фактичних обставин справи.

Таким чином, аналіз практичних аспектів застосування тимчасових заходів Міжамериканським судом з прав людини дозволяє дійти наступних висновків. Хоча до МАСПЛ можуть звертатись лише держави або МАКПЛ, практика Суду наразі дозволяє розглядати запити про застосування тимчасових заходів від осіб або їх представників, якщо такі подаються в контексті справ, які Міжамериканська комісія з прав людини передала на розгляд Міжамериканського суду з прав людини. Зазначимо, що така можливість виникла саме на практиці.

На нашу думку, практика МАСПЛ показує як періодичність роботи міжнародного судового органу впливає на процесуальні аспекти, зокрема, на застосування тимчасових заходів. Так, у зв'язку із сесійною роботою Міжамериканського суду з прав людини можуть призначатися як термінові (до прийняття рішення про застосування тимчасових заходів), так і тимчасові заходи. І якщо Голова Суду застосовує такі термінові заходи, то під час сесії вони мають бути ратифіковані та після цього розглядатись як тимчасові заходи. Отже, процес застосування тимчасових заходів має додатковий етап через сесійну роботу Міжамериканського суду з прав людини.

Враховуючи, що МАСПЛ не стикається з великою кількістю запитів

щодо застосування тимчасових заходів, процедура не є детально врегульованою та має лише встановлені загальні правові рамки, тобто прогалини у регламентації можуть заповнюватись гнучкими підходами та рішеннями.

Важливим в роботі Міжамериканського суду з прав людини є моніторинг виконання застосованих тимчасових заходів задля досягнення їх ефективності та недопущення триваючого порушення прав людини.

2.4. Африканська система захисту прав людини: особливості розгляду питань, пов'язаних з тимчасовими заходами

2.4.1. Практика Африканської комісії з прав людини та народів щодо тимчасових заходів

Африканська комісія з прав людини та народів, яка фактично є квазі-судовою установою та створена з метою просування прав людини та народів, а також задля забезпечення таких в Африці, реагує на термінові ситуації, що пов'язані з ризиком заподіяння шкоди, у два способи в залежності від того, як було отримано інформацію про відповідні правопорушення: в рамках процедури повідомлень або в рамках загального правозахисного мандату Комісії. Так, якщо АКПЛН дізнається про виникнення надзвичайних обставин, що пов'язані з низкою порушень або масовими порушеннями прав людини та існуванням ризику заподіяння непоправної шкоди або необхідністю у термінових заходах для запобігання заподіянню непоправної шкоди, поза процедурою розгляду повідомлень, у такому випадку Комісія, відповідно до Правил 84 та 85 Регламенту, звертає увагу Голови Асамблеї глав держав та урядів Африканського Союзу, Ради миру та безпеки, інформує Виконавчу раду та Голову Комісії АС, а також робить відповідний заклик до негайних дій (*urgent appeals*) [24]. Крім того, Африканська хартія з прав людини та народів закріплює за АКПЛН право розглядати міждержавні

повідомлення про порушення прав та свобод, закріплених Хартією, тією чи іншою державою-учасницею (ст. 47-54), так і індивідуальні повідомлення (від осіб чи групи осіб, компанії чи неурядової організації), що стосуються прав людини та народів (ст. 55-59) [23]. У рамках повідомлень, що розглядаються АКПЛН, Комісія як на власний розсуд, так і на запит сторони повідомлення може застосувати тимчасові заходи відповідно до Правила 100(1) власного Регламенту [24].

Маємо зазначити, що тимчасові заходи не є поширеним інструментом в роботі Комісії. Крім того, АКПЛН не оприлюднює ані рішення щодо тимчасових заходів, ані відповіді держав щодо застосування таких. У 2020 році Amnesty International підготувала доповідь «Стан Африканських регіональних органів та механізмів захисту прав людини», де зазначалось, що з 2019 по 2020 рік [43] АКПЛН застосувала тимчасові заходи за трьома новими повідомленнями (всього за цей період Комісія визнала прийнятними 17 повідомлень), у той час як за 2018-2019 рр. тимчасові заходи застосовувались за п'ятьма повідомленнями (дані було отримано на запит організації). З цього приводу звернемо увагу на думку нігерійського професора Соломона Т. Ебобра, який зазначив, що «Комісія відмовляє собі в можливості зробити внесок у світову судову практику щодо тимчасових заходів. Як незабаром стане зрозуміло, практика Суду [Африканського суду з прав людини та народів] є дещо складнішою, ніж практика Комісії» [54, с. 99].

Оскільки Комісія має лише чотири сесійних періоди на рік, тривалість яких визначає самостійно, може постати необхідність у тимчасових заходах і в поза сесійний період. У такому випадку, відповідно до Правила 100(3) Регламенту АКПЛН Голова консультиється з Робочою групою з питань повідомлень, приймає рішення від імені Комісії та інформує інших членів Комісії про своє рішення [24]. Відтак, у практиці АКПЛН рішення щодо тимчасових заходів може бути ухвалено як колегіально, так і одноособово Головою Комісії.

Варто звернути увагу, що відповідно до Регламенту Комісії, АКПЛН

розглядає запит про застосування тимчасових заходів лише якщо Секретаріат переконується, що надана вся необхідна інформація (Правило 115 (5) Регламенту АКПЛН). У разі застосування тимчасових заходів, Комісія наголошує, що такі не впливатимуть на рішення по суті справи.

Крім того, відповідно до Регламенту АКПЛН, сторони повідомлення мають бути поінформовані про будь-які застосовані тимчасові заходи, а відповідна держава має прозвітувати про виконання тимчасових заходів протягом п'ятнадцяти днів. Однак, звернемо увагу, що у Стратегічному плані на 2021-2025 рр. Африканська комісія з прав людини та народів вказала, що обмежена політична воля держав-учасниць до виконання рекомендацій Комісії, включаючи тимчасові заходи, перешкоджає ефективному просуванню та захисту прав людини [25, с. 17]. Вищенаведене дозволяє припустити, що через відсутність достатньої комунікації між АКПЛН та державами-членами, зокрема у питанні тимчасових заходів, такі є неефективними у системі Комісії та вона мінімізує їх застосування останнім часом.

Для розуміння, які тимчасові заходи може застосовувати Африканська комісія з прав людини та народів, розглянемо приклади, що містяться у доповідях правозахисних організацій. Так, у листопаді 2020 року розпочалось збройне протистояння між урядом Ефіопії та повстанцями з регіону Тиграй, що призвело до масового насильства, у тому числі сексуального характеру, жорстокої різанини, голоду, а також масового переміщення цивільного населення [162]. У лютому 2022 року від імені тиграйських постраждалих осіб незалежна організація юристів-правозахисників Legal Action Worldwide, форум юристів Африки Pan-African Lawyers Union та юридична фірма Debevoise & Plimpton LLP звернулись до АКПЛН. 14 жовтня 2022 року АКПЛН оголосила про своє рішення від 28 вересня 2022 року відкрити справу проти Ефіопії за серйозні та масові порушення прав людини – цивільних осіб, що проживають на території Тиграя в Ефіопії, – у результаті громадянської війни та застосувала тимчасові заходи з метою запобігання непоправній шкоді. Так, Африканська Комісія вказала Ефіопії на необхідність вжиття всіх

необхідних заходів, щоб гарантувати припинення дій, які призвели б до втрати життя або приниження людської гідності, фізичної та психологічної цілісності цивільних осіб, що перебувають в регіоні Тиграї; [та] всіх необхідних заходів для забезпечення доступу гуманітарної допомоги до регіону Тиграї та гарантування захисту працівників гуманітарних місій. На початку листопада 2022 року за посередництвом Африканського Союзу було підписано Преторійські мирні угоди про негайне припинення бойових дій, що поставили крапку у громадянській війні, яка забрала життя більш ніж 400 000 осіб [6].

Іншим прикладом є справа International Pen, Constitutional Rights Project, Interights від імені Ken Saro-Wiwa Jr та Civil Liberties Organisation проти Нігерії. У жовтні 1995 року низку осіб було засуджено до смертної кари в Нігерії. Зважаючи на те, що на розгляді Комісії були відповідні повідомлення, АКПЛН застосувала тимчасові заходи, вимагаючи призупинити виконання смертних вироків, доки Комісія не обговорить цю справу з нігерійським режимом. На жаль, Комісія була проігнорована, і осіб було страчено в листопаді 1995 року [54].

Таким чином, насамперед зазначимо, що через відсутність у відкритому доступі документів та інформації щодо застосованих Африканською комісією з прав людини та народів тимчасових заходів дослідження цього інструменту правового захисту значно ускладнюється. За результатами аналізу можемо дійти висновку, що через відсутність злагодженої комунікації між АКПЛН та державами щодо питань, пов'язаних з тимчасовими заходами, такі є непоширеним та недостатньо ефективним інструментом правового захисту в рамках роботи Комісії, що суттєво відрізняється від практики Африканського суду з прав людини та народів.

2.4.2. Тимчасові заходи у практиці Африканського суду з прав людини та народів

У 2011 році Африканський суд з прав людини та народів перший раз у

своїй практиці застосував тимчасові заходи. В рамках цього дослідження АСПЛН має наймолодшу практику щодо тимчасових заходів і зазначимо, що, відповідно до офіційної статистики [40], кількість розглянутих запитів щодо таких заходів значно різняться рік від року, що свідчить про відсутність чіткої тенденції до збільшення або зменшення таких на практиці.

З 2011 по 2023 рік включно Африканський суд з прав людини та народів 84 рази розглядав можливість застосування тимчасових заходів [40], у тому числі в деяких справах кілька разів (наприклад, у справі *Ajavon v Benin* (027/2020)). Найчастіше АСПЛН розглядав можливість застосування тимчасових заходів щодо Республіки Бенін та Танзанії. Зазначимо, що практика АСПЛН містить приклади розгляду питання про застосування тимчасових заходів стосовно кількох держав одночасно (див., наприклад, справу *Elie Sandwidi and the Burkinabe Movement for Human and Peoples' Rights* (Consolidated Applications Nos. 014/2020 and No. 017/2020)) [30].

Можливість застосування АСПЛН тимчасових заходів не передбачається Африканською хартією прав людини і народів, однак такий інструмент опосередковано згадується в статті 27(2) Протоколу до Африканської хартії прав людини і народів про створення Африканського суду з прав людини і народів, а також більш детально врегульований Регламентом Суду. Відтак, відповідно до Правила 59 (1) Регламенту, «Суд може за клопотанням сторони або ж за власною ініціативою у випадку надзвичайної серйозності та терміновості, а також з метою уникнення непоправної шкоди особам, вжити таких тимчасових заходів, які він вважає за необхідне, до ухвалення рішення за основною заявою» [29]. Зазначимо, що у справі Африканська комісія з прав людини та народів проти Лівії (App. №004/2011), яка є першою справою, де АСПЛН застосовував тимчасові заходи, такі було застосовано саме *proprio motu*, оскільки АКПЛН не просила про вжиття такого інструменту [26].

Для подальшого розгляду питання важливо зазначити, що запити щодо застосування тимчасових заходів можуть розглядатись АСПЛН як за

міждержавними заявами (на практиці ще не було такого випадку), так і за індивідуальними заявами (є найпоширенішим способом). Крім того, Африканська комісія з прав людини та народів може звернутись з таким запитом і як зазначає нігерійський професор Соломон Т. Ебобра, справи, порушені Комісією, зазвичай виникають з повідомлень, раніше поданих до Комісії окремими особами або неурядовими організаціями [54, с. 99].

У практичному довіднику АСПЛН ми можемо знайти інформацію щодо змістовної складової клопотання про застосування тимчасових заходів. Відтак, будь-яке таке клопотання має містити обґрунтування надзвичайної серйозності та невідкладності справи, непоправної шкоди, яка може бути завдана, а також засобів правового захисту, що запитуються. Запит має супроводжуватися всіма необхідними підтверджуючими документами, зокрема, за наявності, відповідними рішеннями національних судів або інших органів, а також будь-якими іншими матеріалами, що можуть підтверджувати позицію заявника [39, п. 48-52]. Важливість якомога детального та змістовно обґрунтованого клопотання можемо пояснити тим, що, по-перше, такі заходи застосовуються у виключних випадках і Суд має отримати розуміння про критичну загрозу фактичних обставин для прав людини, а по-друге, після отримання АСПЛН таке клопотання надсилається відповідній державі, яка протягом 15 днів після отримання має надати свої коментарі та сформулювати свою позицію, про що Суд зазначав, зокрема, в п. 13 ухвали про застосування тимчасових заходів за заявою *Misozi Charles Chanthunya v. Republic of Malawi* (Application No. 001/2022) [37]. Крім того, у деяких випадках Африканський суд з прав людини та народів може запросити у заявника додаткову інформацію або коментар на відповідь держави. Отже, АСПЛН надає можливість як державі, так і заявниками висловити свою позицію та «бути почутими».

Перед тим як проаналізувати особливості розгляду АСПЛН клопотань про застосування тимчасових заходів, важливо звернути увагу на те, що Африканський суд з прав людини та народів працює сесійно (чотири 15-

денних сесій на рік). Однак, відповідно до Правила 59(2) Регламенту Суду у випадку надзвичайної терміновості, Голова має усіма належними засобами отримати думки Суддів. Окрім того, Голова Суду може скликати позачергову сесію, у тому числі, задля розгляду клопотання щодо застосування тимчасових заходів та прийняття відповідного рішення. Практика Африканського суду з прав людини та народів дозволяє дійти висновку, що рішення щодо тимчасових заходів приймаються колегією суддів, тобто не передбачено процедури одноособового розгляду Головою або Віце-головою АСПЛН.

Надалі вбачається важливим звернути увагу на критерії застосування тимчасових заходів АСПЛН. Відтак, стаття 27(2) Протоколу до АХПЛН встановлює три критерії, необхідні для прийняття Африканським судом з прав людини та народів рішення про застосування тимчасових заходів: (i) існування надзвичайної небезпеки для особи; (ii) існування крайньої необхідності (терміновість); (iii) необхідність уникнення непоправної шкоди для особи. Ці критерії було значно розширено на практиці. Наприклад, у п. 34 ухвали від 28 серпня 2023 року про тимчасові заходи за заявою Moadh Kheriji Ghannouchi and Others v. Republic of Tunisia ситуація крайньої необхідності, яка є невід'ємною від існування надзвичайної небезпеки, означає «реальну і неминучу ймовірність того, що буде завдано непоправної шкоди до того, як АСПЛН ухвалить своє остаточне рішення». Суд підкреслює, що ризик, про який йдеться, має бути реальним, що виключає суто гіпотетичний ризик і пояснює необхідність його негайного усунення. Що стосується непоправної шкоди, Суд вважає, що має існувати «розумна ймовірність її настання» з урахуванням контексту та особистих обставин заявника. Крім того, у п. 35 вищезазначеної ухвали АСПЛН зазначив, що Суд підкреслює, що вимоги крайньої необхідності або надзвичайної небезпеки та непоправної шкоди є кумулятивними, тому за відсутності однієї з них запитувані тимчасові заходи не можуть бути застосовані [34]. Звернемо увагу, що процитоване формулювання потенційно може створювати поле для дискусії, оскільки відповідно до статті 27(2) Протоколу до Африканської хартії прав людини і

народів про створення Африканського суду з прав людини і народів, а також відповідно до Регламенту АСПЛН всі три критерії є необхідними для застосування тимчасових заходів, у той час як в п. 35 ухвали сполучник «або» приводить до того, що необхідним є або критерій існування надзвичайної небезпеки, або крайньої необхідності у поєднанні з ризиком заподіяння непоправної шкоди. Однак, на нашу думку, ситуація надзвичайної небезпеки сама по собі створює ситуацію крайньої необхідності, що через взаємозалежність двох критеріїв не руйнуватиме концепцію кумулятивності.

Звернемо увагу, що відповідно до Правила 59(3) Регламенту АСПЛН, Суд має належним чином повідомити сторони у справі, Асамблею, Виконавчу раду та Комісію АС про застосовані тимчасові заходи [29]. Крім того, АСПЛН відповідно до статті 31 Протоколу до АХПЛН готує щорічні доповіді, де висвітлює рішення прийняті за час звітного року. Відтак, у такому звіті міститься як інформація про тимчасові заходи, у тому числі застосовані протягом звітного періоду, так і у разі не виконання рішення стосовно тимчасових заходів, АСПЛН може надати у щорічній доповіді рекомендації, які вважає доцільними для виконання сторонами.

Вищенаведене дозволяє дійти висновку, що регламентація процесуальних аспектів розгляду та вирішення питань, що пов'язані з тимчасовими заходами, значно була розвинута та наразі продовжує набувати більшої визначеності саме в ухвалах АСПЛН.

Зазначимо, що лівова частина тимчасових заходів застосовується Африканським судом з прав людини у справах щодо осіб, яких має бути страчено. У таких справах АСПЛН часто застосовує тимчасові заходи *proprio motu*. Так, у справі *Armand Guéhi v Tanzania* (App. № 001/2015) заявник, що знаходився у в'язниці, був засуджений до смертної страти за вбивство. Сам заявник вказував, що його було позбавлено права на справедливий судовий розгляд, а деякі з його прав були порушені під час судового процесу. У якості тимчасових заходів Африканський суд з прав людини вказав на необхідність утриматися від виконання смертного вироку щодо заявника до ухвалення

АСПЛН остаточного рішення [41].

У справі *Ghati Mwita v. United Republic of Tanzania* (App. № 012/2019) заявниця стверджувала, що Об'єднана Республіка Танзанія порушила її право на життя (ст. 4 Африканської хартії з прав людини та народів), право на справедливий суд (ст. 7 Африканської хартії), право на свободу поглядів (ст. 20 Африканської хартії). Заявниця, яку було визнано винною у вбивстві та засуджено до смертної кари, 29 жовтня 2019 року звернулась до Африканського суду з прав людини та народів через свого адвоката із запитом про застосування тимчасових заходів, а саме заявниця просила АСПЛН вказати на необхідність призупинення виконання встановленого покарання на час розгляду справи АСПЛН. Заявниця у своєму клопотанні вказувала, що під час очікування на виконання смертного вироку вона перебуває у стані надзвичайної небезпеки. Окрім того, заявниця вказувала, що хоча держава-відповідач й ввела мораторій на смертну кару, нічого не перешкоджає її страті у разі відміни мораторію. АСПЛН вказав на необхідність призупинити виконання смертного вироку до ухвалення Судом рішення по суті справи; а також протягом 60 днів повідомити Суд про виконання вказаного тимчасового заходу [31].

Також справами, де тимчасові заходи пов'язані з призупиненням виконання смертного вироку, наприклад, є справи *Ally Rajabu and Others v Tanzania* (App. № 007/2015), *John Lazaro v The United Republic of Tanzania* (App. № 003/2016), *Evodius Rutechura v Tanzania* (App. № 004/2016), *Dexter Eddie Johnson v. Republic of Ghana* (App. № 016/2017) та інші.

Іншою групою справ, за якою застосовуються Африканським судом з прав людини та народів тимчасові заходи, є справи щодо осіб, які перебувають в умовах несвободи. Так, наприклад, у справі *Prof. Léon Mugesera v Republic of Rwanda* (App. № 012/2017) заявник стверджував, що під час розгляду його справи національними судами з 2012 по 2016 рік він тримався під вартою в жахливих умовах, зазнав усіх форм катувань. Окрім того, не було забезпечено право на справедливий судовий розгляд, зокрема, було відмовлено викликати

своїх свідків та інших експертів для надання свідчень, відмовлено у перекладі на французьку мову – одну з офіційних мов країни – і весь судовий розгляд проводився лише мовою кіньяруанда, яку не розумів адвокат заявника. Отже, заявник вказував на порушення статті 7 АХПЛН. АСПЛН прийняв позитивне рішення щодо застосування тимчасових заходів та вказав, що Республіка Руанда мала забезпечити зустріч заявника з його захисниками, дозволити зустрітись заявнику із членами його родини, надати заявнику необхідну медичну допомогу та уникати будь-яких дій, що можуть здійснити негативний вплив на психологічний стан заявника та на його здоров'я, а також протягом п'ятнадцяти днів повідомити АСПЛН про вжиті заходи [42].

У справі *African Commission on Human and Peoples' Rights v. Libya* (App. № 002/2013) АКПЛН звернулася до АСПЛН в інтересах Саїфа Ал-Іслам Гадафі, який перебував в ізоляторі та якому не дозволяли зустрічі із членами родини та адвокатами, у той час як не було повідомлено про жодні звинувачення. Африканська комісія з прав людини та народів посилалась на можливе порушення статті 7 АХПЛН та застосовувала, у свою чергу, тимчасові заходи, на які Лівія не відреагувала жодним чином. У якості тимчасових заходів Африканський суд з прав людини та народів вказав, що Лівія мала утримуватися від будь-яких судових розглядів, розслідувань або тримання під вартою, які можуть завдати непоправної шкоди затриманій особі та які порушуватимуть права, гарантовані АХПЛН або будь-якими іншими міжнародними документами, стороною яких є Лівія. Більш того, АСПЛН вказав, що Саїфу Ал-Іслам Гадафі повинні забезпечити зустріч із адвокатом, якого він обере, а також дозволити зустрічі з членами родинами. Окрім того, Африканський суд з прав людини та народів вказав на необхідність утримуватись від будь-яких дій, що можуть спричинити шкоду здоров'ю та психологічному стану заявника [27, с. 20].

Окрім вищезазначених двох значних груп тимчасові заходи також призначаються і в інших категоріях справ, наприклад, щодо порушення права на свободу вираження поглядів. Наприклад, у справі *African Commission on*

Human and Peoples' Rights v. Great Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya (App. № 004/2011) зазначалось про серйозні та масові порушення прав людини, гарантованих Африканською хартією з прав людини та народів, Великою Соціалістичною Народною Лівійською Джамахірією. Зокрема, після затримання 16 лютого 2011 року опозиційного юриста у східному лівійському місті Бенгазі відбулися мирні демонстрації, які було продовжено 19 лютого у Бенгазі, Аль-Байді, Аждабії, Заїві та Дерні. Зазначені демонстрації були жорстоко придушені силами безпеки, що відкрили вогонь по демонстрантах, використовуючи важку зброю та кулемети проти населення, включаючи повітряне бомбардування, в результаті чого багато людей загинуло і було поранено. Африканська комісія з прав людини та народів дійшла висновку, що такі дії влади є, зокрема, серйозним та широкомасштабним порушенням наступних прав, закріплених в АХПЛН: ст. 4 (право на життя), ст. 5 (право на повагу гідності, визнання правосуб'єктності особи й заборона всіх форм експлуатації й гноблення людини, зокрема рабства, работоргівлі, тортур, нелюдської або принижуючих гідність видів поводження й покарання), ст. 9 (право на доступ до інформації, на вираження й поширення своїх поглядів), ст. 11 (право на об'єднання), ст. 12 (право на свободу пересування та вибор місця проживання, на пошук захисту в інших державах), ст. 13 (право на участь в управлінні своєю державою безпосередньо або через вільно обраних представників, доступ до державної служби й державної власності). Африканський суд з прав людини та народів вказав, що із заяви випливає, що існує ситуація надзвичайної серйозності та невідкладності, а також ризик заподіяння непоправної шкоди особам, та у якості тимчасових заходів вказав, що Велика Соціалістична Народна Лівійська Джамахірія повинна утриматись від будь-яких дій, які можуть призводити до загибелі людей або до травм та пошкоджень, а також які порушуватимуть права людини, гарантовані Африканською хартією з прав людини та народів [26].

Прикладом справи, де застосовано тимчасові заходи АСПЛН задля захисту прав національної меншини є справа African Commission on Human and

Peoples' Rights v. Republic of Kenya (App. № 006/2012). Справа стосувалась національної меншини Огуек, яка складалась із приблизно 20 000 осіб, близько 15 000 з яких мешкали на території лісництва Мау. Територія лісу традиційно була місцем проживання меншини та місцем, пов'язаним з сакральною ідентичністю народу. Уряд Кенії у 2009 році видав наказ про виселення всіх меншин, які проживали на територію лісу протягом 30 днів. Африканський суд з прав людини та народів у якості тимчасових заходів вказав, що Кенія має переглянути наказ, а також утримуватись від дій, які можуть фактично призвести до непоправної шкоди [38].

Отже, з вищенаведених справ можемо дійти висновку, що Африканський суд з прав людини та народів застосовує тимчасові заходи у справах, що стосуються, зокрема, захисту права на повагу до життя і особисту недоторканість, права на рівний захист законом, права на справедливий судовий захист, права на повагу гідності, права на свободу і особисту недоторканість, права виражати та поширювати свою думку та ін.

Таким чином, дослідження практичних аспектів застосування тимчасових заходів Африканським судом з прав людини та народів дозволяє говорити про наступне. Тимчасові заходи у практиці АСПЛН лише починають своє становлення. Однак, враховуючи те, що процесуальні особливості в контексті питань тимчасових заходів є доволі схожими на ті, що вже існують у практиці інших регіональних судових та квазі-судових установ, вбачається, що АСПЛН працює з урахуванням найкращого досвіду та пристосовує такий до своїх реалій.

Незважаючи на те, що Регламент АСПЛН та практичний довідник не дають повного розуміння щодо процесуальних особливостей розгляду питань, що пов'язані з тимчасовими заходами, практика Суду є буквально «скарбницею», оскільки поступово вносить ясність та визначеність. Тому, надалі вбачається за доцільне продовжувати досліджувати практику, а саме ухвали Африканського суду з прав людини та народів, окремі думки суддів, задля більшого розуміння особливостей цього засобу правового захисту.

Висновки до Розділу 2

Результатом дослідження застосування тимчасових заходів міжнародними судовими органами та установами з метою захисту прав людини є наступні висновки.

Тимчасові заходи – результат практичної необхідності в рамках діяльності міжнародних судових органів, що доповнюють процесуальний мандат таких.

Офіційні статистичні дані міжнародних судових органів та установ в цілому свідчать про тенденцію останніх років щодо збільшення запитів та відповідно кількості застосованих тимчасових заходів. Однак, враховуючи, що абсолютно усі міжнародні судові органи та установи наголошують на застосуванні тимчасових заходів у виключних випадках, тенденція останніх років на нашу думку є, з одного боку, результатом викликів сьогодення (зокрема, мова йде про міграційну кризу), а з іншого боку є свідченням інституційного розвитку цього інструменту.

Як правило, тимчасові заходи не є конвенційним інструментом. У той час як на нормативному рівні, зокрема в Регламентах органів та установ міжнародного правосуддя, закріплена як правило загальна рамка щодо тимчасових заходів, судова практика та практичні довідники деталізують процесуальні аспекти розгляду пов'язаних питань. Тому, надалі вбачається за доцільне продовжувати досліджувати судову практику, а саме ухвали/постанови/накази щодо тимчасових заходів, а також рішення по суті справ та відповідно окремі думки суддів задля більшого розуміння особливостей та подальшого становлення цього інструменту правового захисту.

Аналіз показав, що питання, пов'язані з тимчасовими заходами, складають повноцінну окрему фазу розгляду справи, особливості якої варіюються та залежать саме від роботи міжнародного органу чи установи

судового характеру та його/її структурних особливостей. Якщо узагальнити етапи розгляду питань, що стосуються тимчасових заходів, то можемо говорити про наступні. У разі надходження запиту щодо застосування тимчасових заходів (найпоширеніший спосіб ініціювання розгляду питання) першим етапом буде отримання клопотання; другий етап – первинний розгляд такого запиту. Однак, у разі застосування тимчасових заходів *proprio motu* (як правило, поодинокі випадки) перший етап – виникнення бачення у органу чи установи міжнародного правосуддя про необхідність застосування тимчасових заходів. Надалі, «спільним» етапом буде прийняття міжнародним органом чи установою судового характеру наказу/постанови/ухвали про (не)застосування тимчасових заходів. У разі застосування тимчасових заходів останнім етапом буде нагляд за виконанням, що може передбачати зміну, продовження або скасування тимчасових заходів, а також можливість звернення до іншого органу в рамках одного механізму у разі неефективності застосованих тимчасових заходів.

На нашу думку, особливою рисою тимчасових заходів є гнучкість. Дослідження практичних аспектів застосування тимчасових заходів показало, що як тимчасові заходи за своєю природою є гнучкими (їх завжди можна переглянути або скасувати, якщо зникне потреба в таких), так і в основі самої процедури лежить відносна гнучкість.

Крім того, важливим результатом дослідження є висновок щодо схожості критеріїв застосування тимчасових заходів. Відтак, ситуація має відповідати наступним критеріям: (i) є серйозною/терміновою або такою, що потребує негайну реакцію (означає серйозний вплив, який дія або бездіяльність може мати на право або на остаточне рішення у справі або за заявою, що перебуває на розгляді); (ii) є надзвичайною (означає ризик або загрозу, яка є неминучою і може матеріалізуватися, що вимагає негайних превентивних або захисних дій); і (iii) необхідність уникнення непоправної шкоди для особи/осіб (існує ризик заподіяння шкоди правам, яка через свою природу не підлягає відшкодуванню, відновленню або адекватній

компенсації). Зазначимо, що усі три вимоги є кумулятивними, тому за відсутності однієї з них запитувані тимчасові заходи не можуть бути застосовані.

Крім того, аналіз тимчасових заходів у практиці міжнародних органів та установ судового характеру показав, що жодний з них не має переліку тимчасових заходів. Зазначений підхід, на наш погляд, є цілком обґрунтованим – неможливо виокремити універсальні тимчасові заходи, які б підходили до варіативних обставин справ. Більш того, як показує практика, фактичної потреби та необхідності у такому переліку не існує. На нашу думку, відсутність такого переліку можна вважати перевагою, яка дозволяє Суду бути гнучким та визначати такий захід, який буде релевантним з урахуванням конкретних обставин справи та часових вимог. Так, враховуючи можливість діяти на власний розсуд та відходити від застосування тих заходів, що зазначаються в клопотанні, орган чи установа може застосувати заходи, які значно відрізняються від тих, що запитуються, або може вказати на необхідність вжиття тимчасових заходів всіма сторонами спору.

Надалі ми надамо своє бачення типології тимчасових заходів:

1) Тимчасові заходи, що застосовані (i) за клопотанням особи або групи осіб; (ii) за клопотанням держав(и); (iii) міжнародним судом *proprio motu*. Відтак, якщо запит подається за індивідуальними заявами, то ми можемо виокремити дві групи осіб, які можуть звертатись: (1) особи/групи осіб, які особисто перебувають в ситуації, що має високий ризик заподіяння непоправної шкоди правам людини; (2) представники таких осіб.

2) Тимчасові заходи, що застосовані (i) на визначений строк - після проходження такого строку вирішується питання про доцільність продовження тимчасових заходів; (ii) до настання певних обставин, які лишають тимчасові заходи сенсу; (iii) на невизначений строк.

3) Тимчасові заходи, що застосовані (i) стосовно відповідача; (ii) стосовно заявника та відповідача одночасно.

4) Тимчасові заходи (i) «персоналізовані», що стосуються конкретно

визначеної особи/осіб; (ii) відносно «персоналізовані» (стосуються осіб, які відносяться до певної групи) та (iii) загальні. Загальні тимчасові заходи, на нашу думку, застосовуються у справах, які більше пов'язані з ситуаціями, що виникли через зіткнення інтересів держав-членів (наприклад, збройний конфлікт), та наміром таких є охоплення якомога ширшого кола осіб, які перебувають у стані ризику, та якомога ширшого кола порушень, яких потрібно уникнути.

Проведений аналіз дозволяє припустити, що міжнародні судові органи схильні переймати найкращі практики щодо тимчасових заходів, про що свідчить відносна схожість процедурних особливостей застосування тимчасових заходів та розгляду питань, що пов'язані з тимчасовими заходами. У зв'язку з чим, враховуючи формат діалогу трьох міжнародних регіональних установ у сфері захисту прав людини (ЄСПЛ, АСПЛН, МАСПЛ), а також той факт, що тимчасові заходи є широко застосованим інструментом в практиці усіх трьох, на нашу думку, в майбутньому вбачається можливим та доволі доречною з практичної точки зору розробка керівних принципів застосування тимчасових заходів задля захисту прав людини в рамках такої площадки.

РОЗДІЛ 3. ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВИХ ЗАХОДІВ ЗАДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЩОДО УКРАЇНИ

3.1. Застосування тимчасових заходів Міжнародним Судом ООН за міждержавними заявами України

20 лютого 2014 року Росія розпочала збройну агресію проти України, що супроводжується грубими порушеннями міжнародно-правових зобов'язань, які набули довготривалого, а з 24 лютого 2022 року повномасштабного характеру. Відомий український професор міжнародного права О.В. Задорожній підкреслював, що окрім порушень РФ «усіх положень Статуту ООН, які закріплюють основні принципи міжнародного права ... Російською Федерацією було порушено і норми, які закріплюють основні принципи міжнародного права, передбачені Гельсінським заключним актом НБСЄ 1975 р. ... Найбільш болісними є грубі порушення Росією принципу поваги до прав людини і основних свобод» [5, с. 17-18].

З метою відновлення порушених прав, Україна звернулася «до різних міжнародних судових та арбітражних установ у межах, у яких згода Російської Федерації на відповідний розгляд впливає із раніше укладених нею міжнародних договорів» [10, с. 385]. Відтак, однією з провідних міжнародних судових установ універсального рівня, де Україна відстоює свої права та відновлення справедливості, є Міжнародний Суд ООН.

Нагадаємо, що станом на початок 2024 року за участю України в МС ООН розглядається одна справа, що пов'язана з військовим вторгненням Росії на територію суверенної та незалежної держави Україна, а також одна справа стосовно авіакатастрофи 8 січня 2020 року (Канада, Швеція, Україна та Сполучене Королівство проти Ісламської Республіки Іран). Крім того, за двома справами за участю України МС ООН вже ухвалив рішення. Так, МС ООН 31 січня 2024 року оголосив рішення у справі Україна проти Росії, так звана

«Велика справа»². Звернемо увагу на коментар українського науковця, агента України в Міжнародному Суді ООН А.О. Кориневича, який вказує на особливості та важливість справи: це перша справа, за якою Міжнародний Суд ООН розглядав порушення норм МКБФТ. Також це перша справа, де порушення за КЛРД пройшли юрисдикційний етап, а також були розглянуті на етапі розгляду справи по суті. І, насамкінець, це перша справа з моменту заснування МС ООН, в якій визнана Росія порушницею міжнародного права [7].

Зазначимо, що у справах за участю України тимчасові заходи МС ООН застосовувались саме в контексті двох міждержавних заяв щодо порушень, які мали та мають місце в результаті збройної агресії Росії проти України.

Відтак, 16 січня 2017 року Україна звернулась до МС ООН з міждержавною заявою проти Росії щодо порушень положень Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 року. Зверненню до МС ООН передувало майже три роки дипломатичної роботи Міністерства закордонних справ України у напрямку вирішення спору шляхом переговорів, що передбачено двома зазначеними Конвенціями. Представники України в МС ООН А.О. Кориневич, О.В. Золотарьова, А.М. Пасічник зазначають, що «загалом протягом 2014-2016 років МЗС надіслало Росії понад 80 дипломатичних нот, провели сім раундів переговорів лише для того, щоб переконатися (і переконати Суд), що Росія не має жодного наміру вирішувати спір шляхом переговорів» [8].

16 січня 2017 року разом з заявою проти Росії Україна одночасно подала до МС ООН клопотання про застосування тимчасових заходів стосовно держави-агресора, що було цілком обґрунтованим кроком, оскільки триваючий на той час майже три роки збройний конфлікт з кожним днем все

² За поясненням А.О. Кориневича, перша справа Україна проти Російської Федерації є «Великою справою», оскільки, по-перше, порушена за двома конвенціями одночасно (а не за однією, як кілька інших справ проти РФ), по-друге, з огляду на кількість залучених людей, і, по-третє, з огляду на обсяг документів та доказів, поданих до Суду, і ще більший обсяг інформації, зібраної в ході роботи [8].

більше загострював ситуацію та призводив до численних порушень норм міжнародного права. Так, Україна у заяві та клопотанні посилалась на, а МС ООН, у свою чергу, брав до уваги свідчення серйозних порушень, у тому числі прав людини, зафіксованих та відображених в документах міжнародних організацій (наприклад, робочі документи та доповіді Офісу Управління Верховного комісару ООН з прав людини, Міжнародного Комітету Червоного Хреста, Бюро з демократичних інститутів і прав людини Організації з безпеки та співробітництва в Європі та ін.). Отже, ми бачимо, що з самого початку права людини та їх порушення були невід'ємною частиною справи.

Наказ про тимчасові заходи МС ООН видав 19 квітня 2017 року, тобто через 95 днів після подання Україною відповідного клопотання. На перший погляд, така тривалість розгляду питання тимчасових заходів здається занадто довгою, якщо порівняти навіть з класичною справою *LaGrand*, де заходи було застосовано протягом одного дня. У той же час, якщо розглянути інші справи, пов'язані саме зі збройними конфліктами, то можемо дійти висновку, що цей строк є звичайним для таких справ. Наприклад, тривалість розгляду питання щодо тимчасових заходів у справі відносно застосування Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (Грузія проти Російської Федерації) становила 63 дні (14 серпня 2008 року Грузія подала запит, а наказ був виданий МС ООН лише 15 жовтня 2008 року) [143]. У справі стосовно застосування Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (Азербайджан проти Вірменії) перший запит про застосування тимчасових заходів було подано 23 вересня 2021 року разом з міждержавною заявою, а наказ про застосування тимчасових заходів МС ООН видав 7 грудня 2021 року - через 76 днів [154].

Тривалість у розгляді питання щодо тимчасових заходів також пояснюється тим, що відкриті слухання у справі було назначено на 6-9 березня 2017 року, аби надати Сторонам час підготувати свої аргументи та коментарі. Як зазначала дослідниця Копенгагенського університету Ірина Марчук, «процес розгляду клопотання про застосування тимчасових заходів не лише

продемонстрував розбіжності між Сторонами щодо основних пунктів спору, але й виявив, що обидві сторони використовували «альтернативні факти», що іноді ускладнювало розуміння того, чи дійсно вони мали на увазі один і той самий спір» [164]. Так, у той час як Україна запитувала про застосування тимчасових заходів в контексті порушень МКБФТ та КЛРД, позиція Росії полягала у повному відхиленні усіх запитуваних Україною тимчасових заходів (п. 15 наказу МС ООН від 17 квітня 2017 року).

Зазначимо, що після публічних слухань, МС ООН ще деякий час розглядав викладену Сторонами позицію, про що свідчать також посилення у наказі МС ООН на протоколи слухань (див., наприклад, п. 29 наказу від 17 квітня 2017 року). Цікавий факт, що МС ООН публічно оголосив наказ про тимчасові заходи, що у практиці Суду є символічним кроком, спрямованим на привернення додаткової уваги міжнародного співтовариства до ситуації та порушень, що мають місце. Так, Міжнародний Суд ООН, на нашу думку, 19 квітня 2017 року направив чіткий публічний сигнал Росії щодо необхідності термінового припинення правопорушень, зокрема тих, що визначені наказом, та тих, що суттєво погіршують ситуацію, у тому числі з правами людини, на Сході України та в Криму.

Розглянувши питання, МС ООН вказав на необхідність застосування тимчасових заходів, але такі значно відрізнялись від тих, на які вказувала Україна у клопотанні. Україна просила застосувати чотири тимчасових заходів в контексті МКБФТ стосовно Росії, а саме: (а) утримання від дій, що, у свою чергу, можуть призвести до продовження або погіршення спору за МКБФТ, або ускладнити його вирішення; (b) контролювання належним чином кордону задля запобігання актам фінансування тероризму, включаючи поставку зброї з Росії на територію України; (c) припинення і запобігання будь-якій передачі грошей, зброї, транспорту, обладнання, а також підготовці та тренуванню незаконних збройних угруповань, які здійснювали акти тероризму проти цивільного населення в Україні або які, як відомо Росії, можуть у майбутньому здійснювати акти тероризму проти цивільного населення в Україні; (d) вжиття

Росією всіх наявних у її розпорядженні заходів для забезпечення того, щоб будь-які діючі в Україні групи, які раніше отримували з території Росії грошові кошти, зброю, транспортні засоби, обладнання, підготовку або персонал, утримувалися від здійснення терористичних актів проти цивільного населення в Україні [149, с. 6-7]. Також п'ять тимчасових заходів запитувалось Україною стосовно Росії в контексті КЛРД, а саме: (а) утримання від дій, що можуть призвести до погіршення або продовження спору за КЛРД, що перебуває на розгляді Суду, або ускладнити вирішення спору; (b) утримання від актів расової дискримінації стосовно осіб, груп осіб або установ на території, що перебуває під ефективним контролем Росії, включаючи Крим; (c) припинення і утримання від актів політичного та культурного пригноблення кримськотатарського народу, включаючи призупинення дії указу про заборону Меджлісу кримськотатарського народу і утримання від виконання цього указу і будь-яких подібних заходів; (d) вжиття всіх необхідних заходів, задля недопущення та оперативного розслідування випадків зникнення кримських татар; (e) припинення та утримання від політичного та культурного пригноблення представників етнічного українського народу в Криму, включаючи ліквідування обмежень на україномовну освіту та повагу до мовних та освітніх прав етнічних українців. Відтак, якщо тимчасові заходи, що запитувала Україна за МКБФТ, стосувались територіально Сходу України, то тимчасові заходи за КЛРД - Криму.

Незважаючи на широкий перелік тимчасових заходів, які запитувала Україна, МС ООН дійшов висновку застосувати лише два за КЛРД стосовно Росії, а саме: (а) утримання від збереження вже існуючих або запровадження нових обмежень щодо здатності кримськотатарської громади зберігати свої представницькі інституції, включаючи Меджліс; (b) забезпечення доступу до освіти українською мовою. У той час як перші два застосовані тимчасові заходи напряму пов'язані з захистом прав людини, третій захід є загальним та відповідає меті тимчасових заходів. МС ООН закликав обидві сторони спору утриматись від дій, що можуть призвести до погіршення або продовження

спору, або ускладнити вирішення такого [148, с. 40-41]. Зазначимо, що застосування останнього тимчасового заходу стосовно всіх Сторін (як держав(и)-заявника(ів), так і держав(и)-відповідача(ів)) є звичайною практикою МС ООН, якщо фактичні обставини справи дійсно можуть призводити до загострення поточної ситуації. Для прикладу можемо навести наказ про застосування тимчасових заходів від 8 квітня 1993 року у справі Боснія і Герцеговина проти Югославії (Сербія та Чорногорія), наказ про застосування тимчасових заходів від 8 березня 2011 року у справі деякі заходи, що здійснюються Нікарагуа у прикордонній зоні (Коста-Ріка проти Нікарагуа) та ін.

З вищенаведеного ми бачимо, що тимчасові заходи, які просила застосувати Україна та які застосував МС ООН, значно відрізняються за об'ємом. Пояснення зазначеного полягає саме в так званому «тесті на правдоподібність», що отримав розвитку у наказі МС ООН про тимчасові заходи у «Великій справі». Тест, який МС ООН застосував у справі Україна проти Росії, вийшов за рамки попередньої практики [186, с. 13]. Розглядаючи клопотання про застосування тимчасових заходів, Суд відійшов від критерію правдоподібності прав до критерію правдоподібності позовних вимог [161]. Отже, в чому полягає так званий «новий» тест на правдоподібність, який МС ООН запровадив під час розгляду тимчасових заходів у «Великій справі»?

Нагадаємо, що вперше вимога правдоподібності була сформульована МС ООН у п.57 наказу про тимчасові заходи у справі *Belgium v. Senegal* від 28 травня 2009 року, де йшлося, що повноваження Суду вказувати тимчасові заходи лише у тому разі має виконуватись, якщо Суд є впевненим в тому, що права, про які зазначає сторона, є хоча б правдоподібними [145, с. 16]. Однак, Міжнародний Суд ООН і досі не надав у своїй практиці чіткого розуміння, якому порогу має відповідати така правдоподібність. Крім того, «формула», використана у справі *Belgium v. Senegal*, з'являлася в кожному наступному наказі Міжнародного Суду ООН про тимчасові заходи, як правило, без уточнень.

У «Великій справі», як зазначають науковці Том Спаркс та Марк Сомос, МС ООН вперше визнав право, на порушення якого вказувала Сторона, а саме Україна, «неправдоподібним», і зробив це насамперед на тій підставі, що не були дотримані фактичні умови для застосування положення статті 2(1)(b) МКБФТ. Це положення стосується надання коштів, якщо відомо, що вони будуть використані для заподіяння смерті або серйозних тілесних ушкоджень цивільним особам з наміром залякування населення або примусу органів влади до певних дій. Зокрема, саме цей комбінований елемент знання та умислу не був доведений Україною на думку Суду значною мірою тому, що Україна не надала жодних конкретних доказів з цього приводу [186, с. 12]. Відтак, саме під час усних слухань Росія використала концепцію правдоподібності, як аргумент для незастосування тимчасових заходів стосовно неї як за КЛРД, так і за МКБФТ. Пан Вордсворт, який представляв позицію Росії під час усних слухань щодо тимчасових заходів вказував, що «Міжнародний Суд ООН має переконатися, що аргументи, наведені Україною, є достатньо серйозними по суті справи, а тим більше у випадку, коли звинувачення є особливо тяжкими» [150, с. 12].

Міжнародний Суд ООН, згодом, у п. 75 Наказу про тимчасові заходи вказав, що «для того, щоб визначити, чи є права, на захист яких вказує Україна, принаймні правдоподібними, необхідно встановити, чи є достатньо підстав вважати, що інші елементи, викладені в статті 2(1) МКБФТ, такі як елементи наміру або обізнаності, та елемент мети, зазначений у статті 2(1)(b), є наявними. На цій стадії провадження Україна не надала Суду доказів, які дають підстави вважати, що ці елементи наявні» [148]. У Наказі також зазначалося, що крім того, що заявник повинен був довести, що права, які він хотів захистити, правдоподібно існують з правової точки зору, він також повинен був показати, що вони були порушені саме відповідачем.

Отже, Міжнародний Суд ООН застосував в наказі не юридичну правдоподібність, як це було раніше закріплено практикою Суду, а фактичну правдоподібність, яка встановлює значно вищий поріг доведення. Крім того,

якщо права, на порушення яких посилається заявник, випливають з того чи іншого договору, то поведінка відповідача має підпадати під дію цього договору. Тут варто звернути увагу на слушну думку юриста Д. Контогіанніса, який зазначив, що фактична правдоподібність передбачає проведення фактичного аналізу на стадії застосування тимчасових заходів, ретельну перевірку з точки зору доказів, що передбачають тлумачення та застосування відповідного правового джерела (договору, звичаю), з якого виникають права. Це оцінка фактів, спрямована на запобігання накладанню зобов'язань на держави, якщо їхня поведінка не буде визнана такою, що порушує міжнародні зобов'язання, які відповідають правдоподібно існуючим юридичним правам заявника [161]. Відтак, наказ МС ООН від 19 квітня 2017 року про застосування тимчасових заходів за заявою Україна проти Росії значно розширив розуміння та поріг тесту на правдоподібність. Однак саме для України важливість такого наказу вбачається в наступному.

Так звана «Велика справа» розглядалась в Міжнародному Суді ООН протягом семи років і остаточне рішення по суті було ухвалено лише 31 січня 2024 року. Протягом цього часу наказ з правової точки зору суттєво підсилював звернення України до міжнародного співтовариства з метою привернення уваги до триваючих порушень міжнародного права з боку Росії, у тому числі до порушень прав людини. Зазначимо, що тимчасові заходи було застосовано МС ООН на невизначений строк і звичайно у будь-який момент, у разі суттєвих змін в обставинах справи, Суд міг їх переглянути, але такого не сталося.

У свою чергу, остаточне рішення по суті МС ООН від 31 січня 2024 року у «Великій справі» вказало на наступну важливість наказу МС ООН про тимчасові заходи. Так, склалось чітке розуміння, що наказ МС ООН стосовно тимчасових заходів є невід'ємною частиною справи, порушення і невиконання якого знайшло відображення в остаточному рішенні, більш того в резолютивній його частині. І хоча МС ООН в наказах про тимчасові заходи завжди зазначає, що такі не вирішують жодних питань, що пов'язані з

наявністю у Суду юрисдикції розглядати справу, а також з рішенням по суті, ми бачимо, що порушення самого наказу може впливати на та бути відображено в рішенні по суті справи.

Хоча наказ МС ООН від 19 квітня 2017 року про застосування тимчасових заходів був повністю проігнорований Росією, держава-агресор вказувала, що не згодна з позицією України щодо недотримання наказу про застосування тимчасових заходів. Наприклад, Росія стверджувала перед Міжнародним Судом ООН, «що, незважаючи на низький попит на навчання українською мовою, Російська Федерація ніколи не обмежувала цю можливість і не перешкоджала бажанням навчатися українською мовою. Російська Федерація стверджує, що в такому доступі не відмовляють тим, хто бажає його отримати, і що українська мова може бути мовою навчання за бажанням» [156, с. 109]. У той час як Україна стверджувала, що «відколи Російська Федерація взяла під контроль Крим, кількість студентів, які отримують україномовну освіту, скоротилася майже на 100 відсотків» [156, с. 107]. Так, Міжнародний Суд ООН дійшов висновку, що порушення вимоги щодо забезпечення доступу до освіти українською мовою є порушенням саме за Міжнародною конвенцією про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Але також серед іншого у своєму рішенні МС ООН зазначив, що Російська Федерація порушила свої зобов'язання, які передбачені саме наказом від 19 квітня 2017 року стосовно тимчасових заходів: (і) зберігаючи обмеження щодо Меджлісу; (іі) щодо утримання від дій, що можуть призвести до погіршення або продовження спору між Сторонами, або ускладнити його врегулювання [156, с. 112-113].

Таким чином, на нашу думку, хоча тимчасові заходи через пряму відсутність волі Росії не були виконані і не досягли в часі закладеної в них мети, яка стосувалась, у тому числі, відновлення порушених прав людини, що може з першого погляду свідчити про їх абсолютну неефективність, з правової точки зору такі заходи були вкрай необхідними як на період розгляду справи, так і для самого остаточного рішення, оскільки дозволили вказати на ті

порушення, які фактично стали не лише наслідком недотримання положень Конвенцій, а також і наслідком невиконання Росією наказу МС ООН від 17 квітня 2017 року.

Також тимчасові заходи було застосовано Міжнародним Судом ООН у зв'язку з повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 року Росією на територію України. Так, 26 лютого 2022 року Україна звернулась до МС ООН з новою заявою проти Росії, що стосувалась спору відносно тлумачення, застосування та виконання Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, а також разом з заявою подала клопотання про застосування тимчасових заходів. В усних слуханнях, що відбулись 7 березня 2023 року, російська сторона не брала участі, однак надіслала цього ж дня листа, у якому пояснювалось позицію Росії щодо відсутності юрисдикції Суду у цій справі, а відповідно і відсутності необхідності у застосуванні тимчасових заходів та розгляді заяви. 16 березня 2024 року МС ООН видав наказ про застосування тимчасових заходів, де зазначив, що «для Суду важливо знати погляди обох сторін, у якій би формі вони не були висловлені» (п. 22), тому Суд взяв до уваги документ, надісланий Російською Федерацією 7 березня 2022 року, тією мірою, якою він вважав це доречним при виконанні своїх обов'язків.

Отже, як ми бачимо, розгляд клопотання України стосовно Росії від 26 лютого 2022 року про тимчасові заходи зайняв набагато менше часу у МС ООН – 19 днів – порівняно, наприклад, з розглядом клопотання у «Великій справі». На нашу думку, відносно швидкий термін розгляду цього разу може бути пояснений тим, що повномасштабне вторгнення Росії було та залишається очевидною загрозою і не лише для України, але також і для Європи, і порушення, які мають місце, є настільки серйозними та широкомасштабними, що їх правдоподібність є наочною. Так, навіть в наказі стосовно тимчасових заходів від 16 березня 2022 р. МС ООН вказував, що на території України тривають інтенсивні бойові дії, які забрали життя багатьох людей, спричинили значне переміщення населення та призвели до

широкомасштабних руйнувань. Суд гостро усвідомлює масштаби людської трагедії, що відбувається в Україні, і глибоко стурбований триваючими людськими жертвами та стражданнями [155, п. 17].

Вбачається доцільним надалі звернути увагу на тест на правдоподібність. Так, у п. 51 наказу від 16 березня 2022 року МС ООН вказав, що на етапі розгляду питання про застосування тимчасових заходів Суд не має остаточно визначитись, чи існують права, які Україна хоче бачити захищеними; він має лише вирішити, чи є права, про які Україна заявляє по суті і для яких вона просить захисту, правдоподібними або обґрунтованими. На нашу думку, таке формулювання повертає концепцію тесту на правдоподібність до формули, запровадженої у справі Бельгія проти Сенегалу у 2009 році і знижую поріг, який був запропонований в наказі від 19 квітня 2017 року. Поясненням можуть бути фактичні обставини, що, як зазначалось вище, стосуються всієї території незалежної держави і є очевидним свідченням серйозності ситуації та грубого порушення міжнародного права, які спостерігав та продовжує спостерігати весь світ. Відтак, у п. 60 наказу стосовно тимчасових заходів від 16 березня 2022 року МС ООН зазначив: Суд вважає, що Україна має правдоподібне/обґрунтоване право (*plausible right*) не піддаватися воєнним нападам з боку Російської Федерації з метою запобігання та покарання за передбачуваний геноцид на території України. Крім того, у п. 77 наказу МС ООН зазначив, що: Суд дійшов висновку, що порушення права, яке Суд вважає правдоподібним, може завдати непоправної шкоди і що існує невідкладність – існує реальний і неминучий ризик того, що така шкода буде завдана до того, як Суд ухвалить остаточне рішення у справі. Отже, ми бачимо, що крім «позитивного» тесту на правдоподібність МС ООН також побачив і такі умови для застосування тимчасових заходів як існування терміновості та ризику заподіяння непоправної шкоди.

Останньою умовою в існуванні якої переконався Міжнародний Суд ООН є існування зв'язку між правами, захист яких запитується, та тимчасовими заходами, які запитуються. Так, у клопотанні від 26 лютого 2022

року Україна просила Міжнародний Суд ООН застосувати стосовно Росії наступні тимчасові заходи: (а) Росія повинна негайно припинити воєнний напад, розпочатий 24 лютого 2022 року, що має своєю заявленою метою та завданням запобігання та покарання за стверджуваний геноцид у Луганській та Донецькій областях України; (b) Росія повинна негайно забезпечити, щоб не було вжито жодних заходів для сприяння воєнному нападу будь-якими військовими або нерегулярними збройними формуваннями, що можуть керуватися, підтримуватися Росією, організаціями та особами, що можуть знаходитися під її контролем, керівництвом або впливом; (c) Росія має утримуватись від будь-яких дій та має запевнити, що не вчиняє жодних дій, які можуть погіршити або продовжити спір, що є предметом заяви, або зробити цей спір більш складним для врегулювання; (d) Російська Федерація повинна спочатку протягом тижня, а надалі на регулярній основі, надати Суду звіт про вжиті заходи, спрямовані на виконання наказу. Зазначимо, що два останні формулювання не є звичайними для тимчасових заходів, що запитуються самим заявником в клопотанні, але є звичайними для наказів про тимчасові заходи, оскільки Міжнародний Суд ООН на свій розсуд у більшості справ додає такі заходи.

Отже, Міжнародний Суд ООН у наказі від 16 березня 2022 року вказав на наступне. Російська Федерація повинна припинити негайно воєнні дії, що було розпочато нею 24 лютого 2022 року на території незалежної України. РФ має гарантувати, що будь-які військові або нерегулярні збройні формування, що можуть підтримуватися або керуватися нею, будь-які організації, особи, які можуть перебувати під її контролем, не вчинятимуть жодних заходів для сприяння воєнним діям, що було розпочато Росією 24 лютого 2022 року. Обидві Сторони мають утримуватися від дій, що можуть продовжити або погіршити спір, який перебуває на розгляді МС ООН, або ж ускладнити вирішення такого [155, с. 23-24]. Як зазначає англійський науковець Орі Помсон (Ori Pomson), справедливим буде також зазначити, що наказ, який вимагає призупинення повномасштабного вторгнення, не має аналогів у 100-

річній історії Міжнародного Суду ООН [176].

Отже, наказ майже повністю як змістовно, так і за кількістю відобразив усі тимчасові заходи, які запитувала Україна, що є скоріше виключенням з практики Міжнародного Суду ООН. Важливо, що у п. 84 наказу МС ООН звернув увагу на справу *LaGrand (Germany v. United States of America)* задля того, щоб підкреслити, що «накази про тимчасові заходи відповідно до статті 41 [Статуту] мають обов'язкову силу», а отже створюють міжнародно-правові зобов'язання для будь-якої сторони, до якої вони застосовуються. Однак, в нашому випадку ми вже два роки спостерігаємо відсутність наміру з боку Росії виконувати наказ МС ООН та повне ігнорування усіх основних принципів міжнародного права.

Як зазначали у своїй роботі німецькі вчені Себастьян Вушка (Sebastian Wuschka) та Елізабет Гоффбергер-Піппан (Elisabeth Hoffberger-Pippan), підсумок у цій справі: Україна отримала від Суду те, що хотіла, а саме – вказівку на тимчасові заходи з вимогою до Росії припинити бойові дії. І це суттєва відмінність від аналогічних справ, порушених відповідно до Конвенції про геноцид (наприклад, Боснійський геноцид і законність застосування сили), в яких заявник, безумовно, не отримав бажаного – все це стало можливим завдяки креативному аргументу щодо юрисдикції, зробленому Україною, і російській риториці про геноцид. Невиконання Росією наказу матиме такий самий ефект, як і її неявка – демонстрація неповаги до міжнародного права та інституцій, що завдасть їй репутаційної шкоди, водночас представляючи Україну як державу, що використовує правові методи мирного врегулювання спорів [201]. Доповнимо, що на нашу думку, Україна зробила професійний маневр, хоча справа розглядатиметься за Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, порушення наказу про тимчасові заходи розширює рамки справи, а отже остаточне судове рішення ймовірно може закріплювати порушення не лише за Конвенцією, але як і у «Великій справі» також за наказом від 16 березня 2022 року.

Таким чином, аналіз застосування тимчасових заходів Міжнародним

Судом ООН за міждержавними заявами України дозволив нам дійти наступного висновку. У результаті вторгнення Росії на територію України, що безперечно супроводжується серйозними порушеннями, у тому числі прав людини, за клопотаннями України щодо тимчасових заходів МС ООН видав два накази (наказ від 19 квітня 2017 року та наказ від 16 березня 2022 року): перший наказ стосувався тимчасових заходів, застосованих за Міжнародною конвенцією про ліквідацію всіх форм расової дискримінації та загального для двох сторін заходу – утримання від дій, що можуть бути спрямовані на продовження або погіршення спору, що перебуває на розгляді МС ООН, або ж ускладнити вирішення такого; другий наказ, що є чинним, – заходів за Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, а також вже згаданого загального заходу, що відображає мету тимчасових заходів в практиці МС ООН. Враховуючи загальну юрисдикцію Міжнародного Суду ООН, бачимо, що Суд захищає права, стосовно яких існує ризик заподіяння непоправної школи, не лише постраждалої сторони - держави, але і осіб, які зазнають правопорушень в результаті конфлікту між державами. Так, тимчасові заходи стосувались як захисту прав самої України, так і, у тому числі, захисту прав людини, що були порушені та порушуються як в результаті вторгнення та активних бойових дій з російської сторони на території України, так і в результаті тимчасової окупації Росією частини території України.

Наявність наказу МС ООН про тимчасові заходи стосовно Росії мало та має важливе значення для України з правової точки зору. Відтак, хоча Росія не виконала жодного заходу, передбаченого наказом від 19 квітня 2017 року, так і не виконує вже два роки жодного заходу за наказом від 16 березня 2022 року, що на перший погляд перетворює саме накази не неефективні кроки, насправді Росія такими вчинками порушує міжнародно-правові зобов'язання. І як можемо судити по остаточному рішенню у «Великій справі», невиконання тимчасових заходів має конкретні наслідки, що відобразатимуться у рішенні по суті справи. Отже, якщо питання ефективності тимчасових заходів може бути дискусійним, то питання їх необхідності є очевидно позитивною

відповіддю. Невиконання Росією тимчасових заходів за наказом від 16 березня 2022 року, на нашу думку, матиме також розширений перелік порушень в рішенні по суті справи.

Вважаємо, що дискусії, які сьогодні точаться навколо нової більш ефективної міжнародної системи безпеки, через те, що сучасна система переживає глибоку кризу, у значній мірі спричинену збройною агресією Росії проти України, мають у тому числі охоплювати питання щодо тимчасових заходів, які матимуть закріпленій на нормативному рівні обов'язковий характер. У той час як невиконання цих заходів, що може призвести до грубих порушень прав людини, повинно супроводжуватися відповідальністю пропорційного характеру.

3.2. Застосування ЄСПЛ Правила 39 Регламенту у справах за участю України

Практика Європейського суду з прав людини містить приклади тимчасових заходів, застосованих відповідно до Правила 39 Регламенту у справах за участю України, що розглядалися як за індивідуальними, так і міждержавними клопотаннями. Дослідження зазначеної практики крізь призму індивідуальних клопотань становить інтерес з точки зору наступних питань: які саме заходи застосовує ЄСПЛ стосовно України та з чим найчастіше пов'язаний ризик непоправної шкоди; а також, яка позиція України щодо обов'язковості ухвал ЄСПЛ про застосування тимчасових заходів. Крізь призму тимчасових заходів, що були застосовані за міждержавними заявами України проти Росії, питання становить ефективність та необхідність у таких заходах у разі порушень прав людини під час збройного конфлікту, коли держава в порушення міжнародно-правових зобов'язань не виконує жодного вказаного тимчасового заходу.

Зазначимо, що починаючи з 2014 року, у зв'язку з порушеннями прав людини на тлі збройної агресії Росії проти України, згідно статті 33 ЄКПЛ

Україна в цілому подала до Європейського суду з прав людини 10 міждержавних заяв. Станом на початок 2024 року ЄСПЛ розглядає чотири міждержавні заяви, ініційовані Україною проти Росії, у зв'язку з тим, що деякі заяви було ЄСПЛ згруповано, а одну виключено зі списку. Звернемо увагу, що у 2021 році Росія також звернулась до ЄСПЛ з заявою проти України (№36958/21), вказуючи на ймовірне порушення Україною 8 статей ЄКПЛ, а також 3 статей Протоколу 1 та статті 1 Протоколу 12 до Конвенції. Заява супроводжувалась клопотанням про застосування тимчасових заходів щодо України (щодо припинення обмежень прав російськомовних осіб та припинення блокади Північнокримського каналу), в яких на думку ЄСПЛ не було терміновості та ситуація не відповідала головному критерію застосування Правила 39 Регламенту – ризик заподіяння непоправної шкоди [80, с. 1]. У липні 2023 року заяву було виключено зі списку, оскільки ЄСПЛ дійшов висновку, що у зв'язку із систематичним ігноруванням кореспонденції Суду російський уряд не має наміру продовжувати розгляд заяви [94, с. 1]. Також перед подальшим дослідженням важливо звернути увагу на те, що 16 березня 2022 року Рада Європи позбавила Росію членства в організації після 26 років такого та відповідно з 16 вересня 2022 року Росія перестала бути Стороною ЄКПЛ [82]. Однак ЄСПЛ продовжує розглядати заяви проти Росії, які пов'язані з порушеннями положень ЄКПЛ, що відбулись до 16 вересня 2022 року. Так, у п. 71 рішення від 17 січня 2023 року у справі Федотова та інші проти Росії (*Fedotova and others v. Russia*, 2023) ЄСПЛ дійшов висновку, що держава, яка перестає бути Стороною Конвенції внаслідок того, що вона перестала бути членом Ради Європи, не звільняється від зобов'язань за ЄКПЛ відносно будь-якого діяння, що вчинено цією державою до тієї дати, станом на яку така держава перестала бути Стороною Конвенції [106].

Отже, надалі вбачаємо за доцільне розглянути, за якими заявами України та які саме тимчасові заходи застосував ЄСПЛ стосовно Росії у зв'язку з протиправними діями останньої, що призвели у тому числі до критичної ситуації з правами людини.

- *Ukraine v. Russian Federation (re Crimea), Application №20958/14, 2014.* Сама перша міждержавна заява України проти Росії була подана до ЄСПЛ 13 березня 2014 року та супроводжувалась клопотанням про застосування тимчасових заходів стосовно порушень прав людини, які мало місце на тлі тимчасової окупації Криму Росією. Україна просила ЄСПЛ застосувати тимчасові заходи стосовно Росії і вказати, серед іншого, на те, що Росія має утриматись від заходів, що можуть фактично призвести до поранення або загибелі осіб, з числа цивільного населення, на території України. У той же день, 13 березня 2014 року, ЄСПЛ вирішив застосувати тимчасові заходи відповідно до Правила 39 Регламенту, закликавши обидві сторони – Російську Федерацію та Україну – утримуватися від будь-яких заходів, що можуть призвести до порушення прав цивільного населення, передбачених Конвенцією, в тому числі поставити під загрозу життя та здоров'я, а також дотримуватися своїх зобов'язань за Конвенцією, зокрема, щодо статей 2 і 3 Конвенції [104, п. 5]. Тимчасові заходи було скасовано рішенням ЄСПЛ від 16 грудня 2020 року, у зв'язку з тим, що питання, на які в тому числі поширювались тимчасові заходи, фактично не були передані на розгляд Суду, а отже, вони виходили за межі розгляду справи.

- *Ukraine v. Russia (II), Application №43800/14, 2014.* Так, 13 червня 2014 року Україна звернулась до ЄСПЛ проти Росії у зв'язку з викраденням озброєними представниками сепаратистських сил на сході України трьох груп українських дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та подальшим їх вивезенням на територію Російської Федерації. Відповідно до Правила 39 ЄСПЛ вказував російському уряду забезпечити дотримання конвенційних прав викрадених людей і забезпечити їх негайне повернення в Україну [70, с. 2]. Після дипломатичних зусиль української влади у координації з представниками російського уряду дітей було повернуто на територію України. Тимчасові заходи відповідно було скасовано після повернення. Зазначимо, що наразі, під час повномасштабного вторгнення, Росія продовжує практику викрадення та вивезення українських дітей на

підконтрольну Москві територію. Так, за підсумками правозахисної організації Регіональний центр з прав людини (Україна) з 18 лютого 2022 року до Росії вивезли щонайменше 19 546 дітей з України [199].

- *Ukraine v. Russia (III), Application №49537/14, 2014*. 9 липня 2014 року Україна звернулась до ЄСПЛ з міждержавною заявою проти Росії через поміщення до Сімферопольського СІЗО українця Хайсера Джемілева та поводженням, що принижує честь та гідність. У 2013 році пана Джемілева звинуватили у вбивстві знайомого в Криму. Після тимчасової окупації Криму російські слідчі прийняли рішення стосовно розслідування справи наново. Верховний суд Росії призначив пану Джемілеву наступне покарання – позбавлення волі строком на 3,5 роки. Відтак, Україна скаржилась на порушення статті 2, статті 3 та статті 5 ЄКПЛ. У якості тимчасових заходів ЄСПЛ вказав Росії та Україні на необхідність забезпечити повагу до конвенційних прав пана Х. Джемілева, включаючи, зокрема, повагу до особистої недоторканності та до його права на правову допомогу. Цей самий тимчасовий захід також розповсюджувався на індивідуальну заяву №49522/14, що була подана Х. Джемілевым проти Росії та України відповідно до статті 34 Європейської Конвенції з прав людини. Зазначимо, що 1 вересня 2015 року ЄСПЛ прийняв рішення викреслити справу зі списку, оскільки Україна зазначала, що не має наміру продовжувати розгляд, враховуючи, що паном Джемілевым було подано аналогічну індивідуальну заяву. Відтак за міждержавною заявою тимчасові заходи були скасовані, але продовжували діяти за індивідуальною заявою [102].

- *Ukraine v. Russian Federation (VIII), Application №55855/18, 2018*. 29 листопада 2018 року Україна, у зв'язку із інцидентом, що мав місце 25 листопада 2018 року в Керченський протоці, подала міждержавну заяву до ЄСПЛ. А вже 4 грудня 2018 року ЄСПЛ закликав РФ надати медичну допомогу полоненим морякам належним чином [76]. Однак за свідченнями моряків така допомога не надавалась. 7 вересня 2019 року під час обміну усіх 24 моряків було повернуто в Україну.

- *Ukraine v. Russian Federation (X), Application №11055/22, 2022.* У зв'язку з «масовими порушеннями російськими військовими прав людини під час збройної агресії проти суверенної території України» 28 лютого 2022 року ЄСПЛ отримав міждержавну заяву України проти Росії, а також клопотання щодо застосування відповідно до Правила 39 Регламенту тимчасових заходів [87]. 1 березня 2022 року ЄСПЛ застосував Правило 39 Регламенту щодо Росії та вказав на наступне. Воєнні дії, що 24 лютого 2022 року розпочалися в різних частинах України, створюють триваючий та реальний ризик серйозних порушень прав цивільного населення за ЄКПЛ, зокрема, за ст. 2, ст. 3 та ст. 8. У якості тимчасових заходів ЄСПЛ вказав уряду Росії утриматись від нападів збройного характеру на осіб з числа цивільного населення, а також на цивільні об'єкти, у тому числі на житлові приміщення, швидкі, а також інші цивільні об'єкти, такі як школи, лікарні, а також терміново сприяти забезпеченню безпеки медичних закладів, персоналу та автомобілів швидкої допомоги на території, які перебуває під постійним нападом або піддається блокаді російськими військами [87]. Варто також зазначити, що 4 березня 2022 року, у зв'язку з отриманням ЄСПЛ низки відповідних індивідуальних запитів щодо застосування тимчасових заходів проти Росії, ЄСПЛ вирішив, що тимчасові заходи від 1 березня 2022 року мають вважатися такими, що охоплюють будь-який запит, поданий цивільними особами (ті, хто ховаються в домівках, сховищах, інших спорудах, побоюючись за своє життя у результаті бомбардування та обстрілів, без доступу або з обмеженим доступом до їжі, води, охорони здоров'я, електроенергії та інших послуг, що є необхідними для виживання, які потребують на гуманітарну допомогу та на належну та безпечну евакуацію), які надали достатні докази, що свідчать про те, що такі особи зазнають серйозного та неминучого ризику заподіяння непоправної шкоди їхній фізичній недоторканості та/або праву на життя [88]. Зазначимо, що на початок 2024 року тимчасові заходи залишаються в силі, оскільки фактичні обставини, що призводять до ризику заподіяння непоправної шкоди, все ще мають місце.

Отже, аналізуючи вищезазначені тимчасові заходи, застосовані ЄСПЛ за заявами України проти Росії, варто звернути увагу на наступне.

1. Суб'єктний вимір застосованих тимчасових заходів. Практика ЄСПЛ щодо застосування Правила 39 Регламенту Суду за міждержавними заявами у разі збройного конфлікту свідчить, що Суд найчастіше поширює тимчасові заходи на всі сторони конфлікту (наприклад, №20958/14 Україна проти Росії (re Crimea) [104], №43517/20 Вірменія проти Туреччини [78], №42521/20 Вірменія проти Азербайджану [79], №38263/08 Грузія проти Росії [63] та ін.). У свою чергу, звернемо увагу, що Правило 39 за заявою №11055/22 Україна проти Росії (X) ЄСПЛ поширив лише на Росію, що призвело до відповідної дискусії серед науковців. Зокрема, бельгійська науковиця Орелі Ван Бален зазначає, що «у цьому питанні Суд займає чітку позицію і стає на бік (народу) України проти Росії. Залишається лише здогадуватись, чи навмисно Суд не звертає уваги на свою неупередженість» [44]. У свою чергу, швейцарська науковиця Мар'яна Ферола зазначає, що «така позиція може свідчити про свідому спробу Суду вплинути на Росію задля припинення воєнних дій» [111]. Враховуючи насамперед аполітичність інституції та основну мету роботи – захист прав людини, вочевидь, що зазначена позиція ЄСПЛ є наміром якомога результативного кроку до запобігання порушенню прав та свобод людини, яке носить масовий характер та створює суттєву загрозу заподіяння непоправної шкоди – у зв'язку зі збройним конфліктом цивільні особи на території України, у переважній більшості, перебувають у статусі жертви [21].

2. Об'єм та визначеність вжитих тимчасових заходів. Зазвичай за міждержавними заявами Європейський суд з прав людини формулює тимчасові заходи більш широко, вказуючи та відповідно нагадуючи сторонам про те, що ратифікував ЄКПЛ та відповідні Протоколи до неї, Сторони взяли на себе низку зобов'язань, дотримуватись яких вони мають у силу принципу *pacta sunt servanda* та доки, зокрема, не буде повідомлено Генерального секретаря Ради Європи про дерогацію за окремими статтями – відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. Швейцарська науковиця Мар'яна

Ферола зазначає, що «у більшості випадків держави вже вважають, що вони дотримуються міжнародного права; лише підкреслення цього обов'язку не обов'язково вимагає від них зміни поведінки» [111]. Проте, варто підкреслити, що широке формулювання тимчасових заходів може бути обґрунтовано складністю конкретизації за міждержавними заявами – фактор масовості. У такому випадку Правило 39 спрямовано на захист значно ширшого кола осіб, які перебувають у статусі жертви в наслідок однієї і тієї ж події, однак при цьому мають ситуативні відмінності у обставинах, аніж вжиття таких заходів за індивідуальними заявами. Зазначимо, що тимчасові заходи за заявою Україна проти Росії (Ukraine v. Russia (III), 2014), що стосувались пана Джемільєва можна вважати скоріш виключенням, оскільки подання міждержавних заяв задля захисту однієї особи не є розповсюдженим в практиці ЄСПЛ.

3. Питання ефективності. Британський вчений Канстанцін Дзегцяров вказує, що «абстрактні тимчасові заходи важче впровадити, а отже, вони менш ефективні» [53]. Погоджуючись з науковцем додамо, що питання ефективності вжитих тимчасових заходів за міждержавними заявами насамперед залежить від волевиявлення держав. Однак, виконання ухвали щодо застосування тимчасових заходів в момент розгортання певних подій, може надто дорого коштувати Сторонам [53]. Зокрема, як показує практика, під час збройного конфлікту держави схильні відступати від взятих на себе зобов'язань за міжнародними договорами, відстоюють, насамперед поставлені цілі, а також переслідують власні інтереси.

Зрозуміло, що очікуваним є добросовісне виконання державою застосованих тимчасових заходів, що матиме як стримуючий ефект, так і дозволить припинити кричущі порушення прав людини. Так, німецька науковиця Ізабела Рісіні зазначає, що ефективність застосування ЄСПЛ Правила 39 Регламенту може бути окреслена наглядово-стримуючим ефектом, в чому і полягає їх користь та необхідність [178]. У будь-якому випадку, застосування тимчасових заходів, особливо за міждержавними заявами,

привертає увагу міжнародного співтовариства як до самого конфлікту, так і до порушення, а отже і до відповідальності.

В доктрині існує думка, що невиконання сторонами ухвал про застосування Правила 39 Регламенту ЄСПЛ негативно впливає та послаблює позицію Європейського суду з прав людини як потужної міжнародної судової інституції. Зокрема, К. Дзегцяров вказує, що висока вірогідність невиконання сторонами ухвал щодо застосування тимчасових заходів впливає на авторитетність та репутацію Європейського суду з прав людини [53]. У той же час, якщо ЄСПЛ зберігатиме мовчання, будучи вагомим правозахисним стовпом, та у разі необхідності своєчасно не реагуватиме на порушення прав людини, така позиція вказуватиме на обґрунтованість дій держави, що чинить правопорушення.

Отже, враховуючи вищезазначене, говорити про абсолютну неефективність застосованих тимчасових заходів вбачається недоцільним, оскільки варто враховувати, що Правило 39 Регламенту, у разі його невиконання державою, – це, з однієї сторони, потужна можливість своєчасно привернути увагу до правопорушень, що мають місце всупереч положенням ЄКПЛ, а по-друге це можливий обтяжуючий фактор, який може бути відображений у змісті рішення по суті справи.

4. Фактор взаємодії Росії з Європейським судом з прав людини. Конституційний суд Росії у Постанові №21-Р/2015 від 14 лютого 2015 року вказав, що держава не повинна виконувати рішення ЄСПЛ, які протирічать Конституції РФ, що пізніше було закріплено також на законодавчому рівні. Безперечно, що Росія використовує та використовуватиме на національному рівні позицію Конституційного Суду РФ та відповідний законодавчий акт задля виправдання своїх дій на території України [21]. Також, останні розгляди справ ЄСПЛ стосовно Росії свідчать, що після виключення з Ради Європи з відповідними наслідками [82] Росія припинила будь-яку комунікацію з Судом, а отже абсолютно ігнорує будь-які рішення ЄСПЛ, у тому числі щодо тимчасових заходів.

У підсумку можемо зазначити, що якщо питання ефективності тимчасових заходів, застосованих ЄСПЛ за міждержавними заявами України стосовно Росії, дійсно викликає сумнів через системне ігнорування державою-агресором та невизнанням обов'язковості відповідних ухвал, то питання необхідності у таких, на нашу думку, є безспірним. По-перше, тимчасові заходи застосовуються ЄСПЛ досить швидко і дозволили як в 2014 році, так і в 2022 році в часі відреагувати на масові та критичні порушення прав людини, що мали місце на тлі військового вторгнення. По-друге, ухвали ЄСПЛ щодо тимчасових заходів дозволили на міжнародній арені привернути увагу до існуючого ризику заподіяння непоправної шкоди правам людини з ознакою масовості. По-третє, порушення та ігнорування Росією тимчасових заходів може бути обтяжувальним фактором, який відобразатиметься у змісті рішення по суті справи. І хоча тимчасові заходи не виконали та не виконують поставлену мету за міждержавними заявами проти Росії, на нашу думку, з правової та історичної точки зору вони мають сенс.

Крім того, ЄСПЛ застосовував та застосовує тимчасові заходи за індивідуальними клопотаннями, що подаються проти самої України. За останні 10 років, з 2014 по 2023 рік, ЄСПЛ за індивідуальними заявами проти України застосовував біля 40 тимчасових заходів, у той час як в цілому за вказаний період було подано 538 індивідуальних клопотань в контексті Правил 39 Регламенту Суду. У щорічному розрізі кількість як самих клопотань, так і застосованих ЄСПЛ тимчасових заходів проти України суттєво коливається, наприклад: у 2023 році з 45 отриманих ЄСПЛ клопотань тимчасові заходи не застосовано жодного разу; у 2022 році з 57 клопотань Правило 39 застосовано 5 разів; у 2021 році отримано 61 клопотання, а тимчасові заходи застосовано у 6 випадках; у 2020 році з 67 отриманих ЄСПЛ клопотань на тимчасові заходи вказано у 2 справах; у 2019 році з 96 клопотань Правило 39 ЄСПЛ застосовував у 5 випадках [105]. Також індивідуальні клопотання щодо застосування тимчасових заходів з 2014 року подаються стосовно Росії та України одночасно і відповідно ЄСПЛ застосовує тимчасові

заходи одночасно стосовно двох держав (наприклад, за 2022 рік було 63 ухвали ЄСПЛ щодо застосування тимчасових заходів стосовно Росії та України, у той час як клопотань було 82).

Звернемо увагу, що тимчасові заходи ЄСПЛ застосовує проти України у справах, що стосуються правопорушень різноманітного характеру. Так, наприклад, у справі Седлецька проти України (*Sedletska v. Ukraine*, №42634/18) ЄСПЛ з метою гарантування свободи висловлення поглядів у якості тимчасових заходів вказав Україні на необхідність забезпечити, щоб представники органів влади утримались від доступу до даних будь-якого характеру, що містяться в телефоні журналістки, а також пов'язаними з її та очолюваною нею редакцією програми «Схеми» антикорупційними розслідуваннями [4].

Однак, звернемо увагу, що одну з найбільш чисельних груп складають тимчасові заходи, що застосовуються ЄСПЛ у справах щодо біженців, зокрема вислання до країни походження. Як правило, у таких справах ЄСПЛ вказує на те, що особу не має бути вислано з території держави протягом певного часу, що дозволяє Суду вивчити справу та визначитись з існуванням порушення прав та свобод особи, у разі її вислання до країни походження. Відтак, Правило 39 дозволяє ЄСПЛ вирішити справу по суті, у той же час особа, стосовно якої розглядається справа, знаходиться в безпечному середовищі. Зазначимо, що навіть позитивне рішення відносно застосування Правил 39 не гарантує прийняття ЄСПЛ рішення по суті на користь заявника. У якості прикладу справ щодо вислання та екстрадиції, де ЄСПЛ застосовував Правило 39 Регламенту, можна навести наступні.

У справі Молоточко v. Україна (*Molotchko v. Ukraine*, №12275/10, 2012) заявник звернувся до ЄСПЛ із клопотанням стосовно застосування Правил 39, а саме задля того щоб Суд вказав на не вислання особи до Республіки Білорусь до прийняття остаточного рішення по суті справи. ЄСПЛ застосував тимчасові заходи та вказав на не вислання особи з України. Згодом Україна повідомила Європейський суд з прав людини, що заявника не буде вислано із

території держави, якщо він звернеться до національного суду та оскаржить рішення про екстрадицію. Після такого повідомлення ЄСПЛ скасував тимчасові заходи [65].

У справі Мокалал проти України (*Mokallal v. Ukraine*, №19246/10, 2012) застосував тимчасові заходи та зазначив, що Україна не має висилати до Ірану заявника, у зв'язку з тим, що існує ризик переслідування особи за політичними ознаками в країні походження. Європейський суд з прав людини скасував рішення щодо Правила 39 після того, як було надано Україною інформацію стосовно припинення справи про екстрадицію та звільнення заявника з під варти [64].

Другою групою за кількістю запитів відносно Правила 39 Регламенту є запити, пов'язані з особами, що знаходяться в умовах несвободи. Заявники у таких справах вказують насамперед на проблеми, що пов'язані з умовами тримання під вартою, доступом до своєчасного та належного медичного лікування, з навними перешкодами у доступі адвокату та родичам до особи, що перебуває в умовах несвободи, та ін.

Наприклад, у справі Салахов та Іслямова v. Україна (*case Salakhov and Islyamova v. Ukraine*, №28005/08, 2013) Європейський суд з прав людини у якості тимчасових заходів визначив негайне переведення заявника з місця позбавлення несвободи до лікарні, що спеціалізується на особах, хворих на ВІЛ/СНІД. Стан здоров'я заявника, який страждав на ВІЛ, під час перебування у місцях позбавлення волі значно погіршився. Після застосування тимчасових заходів ЄСПЛ, лише на третій день заявника було переведено до спеціалізованої лікарні. Через кілька днів після того, як заявника було звільнено з під варти, він помер від СНІДу. В рішенні по суті ЄСПЛ вказав на те, що встановлено порушення ст. 3 ЄКПЛ у зв'язку з ненаданням пану Салахову належної медичної допомоги як у в'язниці, так і в лікарні (пан Салахов перебував в лікарні в наручниках); порушення ст. 2 Європейської конвенції з прав людини. Щодо виконання Україною рішення ЄСПЛ відносно застосування Правила 39, то в рішенні по суті справі ЄСПЛ зазначив, що

Україною також було порушено статтю 34 Європейської конвенції з прав людини через неналежне виконання відповідної ухвали стосовно тимчасових заходів: особу не було переведено в терміновому порядку до лікарні та не було забезпечено належними умовами лікування [100]. Зазначена справа також показує на існування прямого зв'язку між Правилем 39 Регламенту ЄСПЛ та статтею 34 ЄКПЛ.

У справі Коновальчук проти України (*Konovachuk v. Ukraine*, №31928/15, 2016) Європейський суд з прав людини у якості тимчасових заходів встановив необхідність надання заявниці, яка хворіла на онкологію, а також перебувала в місцях позбавлення волі, належного та своєчасного лікування та проведення медичного огляду лікарем, що спеціалізується на онкології. Також ЄСПЛ вказав, що Україна мала після проведення медичного огляду лікарем надати всю інформацію про стан здоров'я заявниці. Відтак, у рішенні по суті справи ЄСПЛ встановив, що Україна належним чином та своєчасно виконала тимчасові заходи у справі, хоча медичний огляд було проведено через кілька днів після ухвалення відповідного рішення відносно застосування Правила 39 Регламенту. ЄСПЛ зазначив, що не вказуватиме на порушення застосованих тимчасових заходів у зв'язку з несвоєчасним проведенням медичного огляду, оскільки врешті заявниця відмовилась від запропонованого їй лікування [75].

Більш того, достатньо поширеною групою справ, де застосовуються тимчасові заходи, є справи, пов'язані зі збройною агресією Росії проти України. Так, наприклад, за відкритою статистикою станом на кінець 2015 року у більш ніж 150 справах були застосовані тимчасові заходи відповідно до Правила 39 Регламенту Суду із закликом до урядів Росії та/або України забезпечити дотримання передбачених Конвенцією прав осіб, позбавлених волі або тих, чиє місцезнаходження невідоме [74].

Крім того, звернемо увагу, що з червня 2022 року Європейський суд з прав людини отримав низку індивідуальних заяв щодо порушення прав українських військовослужбовців, які обороняли Маріуполь та були взяті в

полон РФ. Зокрема, за заявами Саадун проти Росії та України (№28944/22) [85], Піннер проти Росії та України (№31217/22) [86] та Еслін проти Росії та України (№31233/22) [86], які стосувались українських військовополонених захисників Маріуполя, засуджених судом так званої «Донецької народної республіки» до смертної кари, Європейський суд з прав людини застосував наступні тимчасові заходи. Росія мала забезпечити невиконання рішень про застосування смертної кари, дотримання конвенційних прав заявників, зокрема щодо статті 2 (право на життя) та статті 3 (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження) ЄКПЛ, а також належні умови тримання в полоні та надання будь-якої необхідної медичної допомоги.

Важливо також звернути увагу на тимчасові заходи, що були застосовані за заявою Олійниченко проти Росії та України (*Oliynichenko v. Russia and Ukraine*, №31258/22), що стосувались українського військовослужбовця захисника Маріуполя, зареєстрованого українською владою як такий, хто був захоплений в полон Росією. Зокрема, жінка заявника надала свідчення очевидців про ймовірні тортури, що було застосовано до українських військовослужбовців під час утримання російськими військами в одному з таборів для військовополонених, де нібито перебуває пан Олійниченко. Жінка просила у якості тимчасових заходів встановити урядам РФ та України надання інформації про місце перебування її чоловіка, забезпечити йому безпечні умови та подальше звільнення з полону. В ухвалі про застосування тимчасових заходів ЄСПЛ вказав уряду Росії на необхідність забезпечити дотримання конвенційних прав пана Олійниченка та надати необхідну медичну допомогу, якщо така буде потрібна. Також ЄСПЛ запросив Росію надати інформацію, чи перебуває пан Олійниченко у полоні та, якщо так, в яких умовах тримання. Уряд України також просили надати дотичну інформацію [84]. Тимчасові заходи за зазначеною заявою було поширено на всіх українських військових, які перебувають в полоні РФ та щодо яких існує достатньо доказів, що вони стикаються з серйозним і неминучим ризиком непоправної шкоди фізичному здоров'ю чи праву на життя. Також ЄСПЛ

підтвердив своє рішення про поширення тимчасових заходів на всіх українських військовополонених згодом в рамках розгляду запиту України у справі Україна проти Росії (X) (№ 11055/22), який було зроблено 23 серпня 2022 року [83].

Зазначимо, що за заявами українських військовополонених-захисників Маріуполя тимчасові заходи ЄСПЛ не були виконані. Так, хоча заявників за вищезгаданими заявами, а саме Шона Піннера, Ейдена Есліна та Брагіма Саадуну і було звільнено з російського полону у кінці вересня 2022 року, тобто смертну кару не застосовано [18], малоймовірно що це є наслідком виконання тимчасових заходів, оскільки обмін мав місце при посередництві третьої сторони, яка не є навіть Договірною стороною Європейської конвенції з прав людини, - Саудівської Аравії. Пана Олійниченка станом на кінець жовтня 2022 року з полону звільнено так і не було, за інформацією його дружини, гідні умови тримання також не забезпечуються (більш актуальної інформації у відкритих джерелах не міститься) [16].

Звернемо увагу, що в доктрині існує думка, що найбільш ефективними є тимчасові заходи за Правилком 39 Регламенту, що застосовуються за індивідуальними заявами або коли є певна індивідуалізація. Так, професор Канстанцін Дзегцяров пропонує навіть зміни до Регламенту ЄСПЛ, «згідно з якими Суд мав би право вживати тимчасові заходи лише у випадках, коли жертви та необхідні дії можна чітко ідентифікувати» [53]. Однак, тимчасові заходи за заявами українських військовополонених вказують, що індивідуалізація та чітка ідентифікація не є фактором, який суттєво впливає на ефективність тимчасових заходів за Правилком 39 Регламенту Суду, якщо держава не розглядає для себе обов'язковість відповідних ухвал.

Важливим вбачається надалі також розглянути позицію України щодо обов'язковості тимчасових заходів, що застосовуються ЄСПЛ за індивідуальними заявами. Як показує практика, Україна дійсно не завжди виконує тимчасові заходи ЄСПЛ. Так, наприклад, у справі Суслов проти України (*Suslov v. Ukraine*, №46298/19) ЄСПЛ вказав уряду України на

необхідність перевести заявника, що знаходиться під вартою, до лікарні спеціалізованого характеру з метою завершення повного та належного медичного огляду у зв'язку з гепатитом С, провести медичне обстеження у зв'язку з отруєнням ртуттю, а також забезпечити заявнику належне лікування. Однак, органами державної влади України так і не було надано заявнику належної та своєчасної допомоги медичного характеру під час тримання під вартою, що фактично призвело до погіршення стану здоров'я [17]. У справі Осіпенков проти України (*Osipenkov v. Ukraine*, №31283/17) ЄСПЛ дійшов висновку, що проігнорував тимчасові заходи та не надав належну медичну допомогу заявнику під час тримання під вартою, хоча ЄСПЛ двічі застосовував Правило 39 у справі, Україна порушила статтю 34 Європейської конвенції з прав людини [3]. У той же час, практика невиконання тимчасових заходів не є сталою. Наприклад, у справах Солдатенко проти України (*Soldatenko v. Ukraine*, №2440/07), Кабулов проти України (*Kaboulov v. Ukraine*, №41015/04), Байсаков та інші проти України (*Baysakov and Others v. Ukraine*, №54131/08) та ін., що стосувались зокрема екстрадиції, застосовані тимчасові заходи було виконано й у жодній справі заявників не було видано. На позитивний ефект від тимчасових заходів вказують також і українські правозахисні організації, що супроводжують подання клопотання про застосування тимчасових заходів до ЄСПЛ. Так, наприклад, Харківська правозахисна група вказувала, що звернення із клопотанням за Правилем 39 призвело до того, що становище заявників покращувалось. Так, звільнення від подальшого відбування покарання, а також направлення на отримання необхідного лікування до медичних закладів спеціалізованого характеру, тощо... були випадки, коли в інтересах клієнта юристи Харківської правозахисної групи були змушені подати повторну заяву про застосування тимчасових заходів та госпіталізацію заявника до закладу охорони здоров'я спеціалізованого характеру, і лише після другого клопотання до ЄСПЛ процедури було виконано [13]. Також, для прикладу зазначимо, що про виконання державою Україна тимчасових заходів, зокрема у справах щодо

екстрадиції, зазначають і юристи Благодійного фонду «Право на захист» [1, 14].

Відтак, враховуючи вищезазначене, а також те, що Україна сама неодноразово зверталась за застосуванням Правила 39 Регламенту у міждержавних заявах, ми схильні вважати, що держава розглядає відповідні ухвали ЄСПЛ щодо тимчасових заходів як такі, що є обов'язковими до виконання, навіть незважаючи на те, що в деяких справах мало місце повне або часткове ігнорування державними органами, що в результаті призводило до повторної ухвали ЄСПЛ щодо нагадування про необхідність вжити тимчасові заходи або до того, що у рішенні по суті справи ЄСПЛ вказував на порушення Україною статті 34 ЄКПЛ.

Як бачимо, справи за участю України, де ЄСПЛ вказує на тимчасові заходи, пов'язані насамперед з порушенням наступних статей Європейської конвенції з прав людини: право на життя (ст. 2 Конвенції), заборона катування (ст. 3 Конвенції), право на справедливий суд (ст. 6 Конвенції). Найбільша кількість тимчасових заходів щодо України застосовується у справах щодо вислання, екстрадиції осіб. ЄСПЛ у таких справах найчастіше вказує на те, що державі необхідно призупинити виконання рішення про вислання або ж на заборону екстрадиції протягом часу розгляду справи ЄСПЛ. Як показує практика ЄСПЛ стосовно тимчасових заходів, також для України системною залишається проблема відносно надання належної та своєчасної медичної допомоги та забезпечення відповідними умовами перебування осіб, що знаходяться в умовах несвободи. Викорінення проблем, що стосуються умов тримання під вартою, дозволить значно скоротити кількість заяв до ЄСПЛ, у тому числі кількість клопотань щодо застосування Правила 39 відносно України. Більш того, починаючи з 2014 року достатньо поширеною групою справ, де застосовуються тимчасові заходи, є справи, пов'язані зі збройною агресією Росії проти України.

В українському контексті Європейський суд з прав людини застосовує Правило 39 Регламенту не лише за індивідуальними клопотаннями, але і за

міждержавними заявами України проти Росії. На нашу думку, хоча тимчасові заходи не виконали та не виконують поставлену мету за міждержавними заявами проти Росії, у зв'язку з ігноруванням останньою, з правової та історичної точки зору вони мають вагоме значення.

Висновки до Розділу 3

Результатом дослідження застосування тимчасових заходів з метою захисту прав людини Міжнародним Судом ООН та Європейським судом з прав людини у світлі практики щодо України є наступні висновки.

У результаті вторгнення Росії на територію України, що супроводжується серйозними порушеннями, у тому числі прав людини, за клопотаннями України в рамках міждержавних заяв тимчасові заходи застосувались як МС ООН, так і ЄСПЛ. Деякі із застосованих тимчасових заходів поширювались не лише на Росію, але і на Україну, незважаючи на те, що держава є заявником. На нашу думку, «дзеркальне» застосування певних загальних тимчасових заходів МС ООН та ЄСПЛ стосовно як країни-заявника, так і країни-відповідача є наміром вказати сторонам на необхідність спільних зусиль для виправлення та уникнення загострення ситуації, що характеризується ризиком заподіяння непоправної шкоди правам.

Можемо констатувати, що Росія проігнорувала усі застосовані МС ООН та ЄСПЛ тимчасові заходи, що вочевидь створює бачення неефективності таких рішень. Ми схильні вважати, що існує наступний взаємозв'язок: у разі, якщо країна схильна ігнорувати тимчасові заходи, така держава також ігноруватиме рішення по суті справи. Крім того, на нашу думку, важливим є зміщення акценту з питання ефективності тимчасових заходів на питання необхідності в таких. Відтак, питання необхідності у тимчасових заходах є безспірним. По-перше, такі заходи дозволили достатньо швидко в часі відреагувати на масові та критичні порушення прав людини, що мали місце на тлі військового вторгнення. По-друге, рішення щодо тимчасових заходів

дозволили на міжнародній арені привернути увагу до існуючого ризику заподіяння непоправної шкоди правам людини з ознакою масовості. По-третє, порушення та ігнорування Росією тимчасових заходів може становити обтяжувальний фактор, який відобразатиметься у змісті рішення по суті справи, як це вже мало місце у «Великій справі». І хоча тимчасові заходи не виконали та не виконують поставлену мету за міждержавними заявами проти Росії, на нашу думку, з правової та історичної точки зору вони мають сенс.

Також, ми дійшли висновку, що сама Україна має сформовану позицію та розглядає тимчасові заходи, що застосовуються як Міжнародним Судом ООН, так і відповідно Європейським судом з прав людини, як обов'язкові до виконання, що може впливати з того, що Україна неодноразово зверталась до міжнародних судових органів за застосуванням таких та вказувала на ігнорування Росією відповідних рішень.

Оскільки більшість справ, що розглядає ЄСПЛ є такими, що ініційовані за індивідуальними заявами, звернемо увагу, що хоча Суд і отримує індивідуальні клопотання щодо тимчасових заходів стосовно України, кількість ухвал про застосування Правила 39 Регламенту не є значною. Так, за останні 10 років, з 2014 по 2023 рік, ЄСПЛ за індивідуальними заявами проти України застосував біля 40 тимчасових заходів, у той час як в цілому за вказаний період було подано 538 індивідуальних клопотань в контексті Правила 39 Регламенту Суду.

Справи за участю України, де ЄСПЛ все ж таки вказує на тимчасові заходи, пов'язані насамперед з порушенням наступних статей Європейської конвенції з прав людини: право на життя (ст. 2 Конвенції), заборона катування (ст. 3 Конвенції), право на справедливий суд (ст. 6 Конвенції). І хоча тимчасові заходи ЄСПЛ застосовує проти України у справах, що стосуються правопорушень різноманітного характеру, можемо виділити наступні три найбільші групи: (і) тимчасові заходи у справах щодо вислання та екстрадиції осіб. ЄСПЛ у зазначених справах найчастіше вказує на необхідність призупинення виконання рішення про вислання або ж на заборону екстрадиції

протягом розгляду справи ЄСПЛ; (ii) справи, що пов'язані зі системною для України проблемою – ненадання належної медичної допомоги та незабезпечення відповідними належними умовами тримання під вартою; (iii) починаючи з 2014 року достатньо поширеною групою справ, де застосовуються тимчасові заходи, є справи, пов'язані зі збройною агресією Росії проти України.

Проаналізував підхід України до виконання тимчасових заходів ЄСПЛ у справах за індивідуальними заявами, ми дійсно можемо побачити випадки, коли мало місце повне або часткове ігнорування українськими державними органами відповідних ухвал ЄСПЛ, що в результаті призводило до повторного ухвалення ЄСПЛ тимчасових заходів або до того, що ЄСПЛ у рішенні по суті вказував на порушення Україною статті 34 ЄКПЛ. Однак, невиконання тимчасових заходів не є сталою тенденцією в контексті України і, як свідчить практика та заяви правозахисних організацій, тимчасові заходи ЄСПЛ мають позитивний ефект у справах проти України, оскільки держава схильна прислухатись до думки ЄСПЛ, особливо в контексті надзвичайних випадків, що пов'язані з ризиком заподіяння непоправної шкоди правам людини.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено теоретичне узагальнення, а також здійснено вирішення наукової проблеми, суть якої полягає у з'ясуванні ролі тимчасових заходів у захисті прав людини. Основні теоретичні, методологічні та практичні результати дослідження представлені у наступних висновках.

1. Офіційні статистичні дані міжнародних судових органів та моніторингових установ свідчать про тенденцію останніх років щодо збільшення клопотань та відповідно кількості застосованих тимчасових заходів задля захисту прав людини. Однак, враховуючи, що абсолютно усі органи та установи наголошують на застосуванні тимчасових заходів у виключних випадках, тенденція останніх років на нашу думку є, з одного боку, результатом викликів сьогодення (зокрема, мова йде про збройні конфлікти, міграційну кризу та ін.), а з іншого боку є свідченням інституційного розвитку цього інструменту.

2. На сьогодні немає єдиного терміну, який би позначав заходи, що застосовуються міжнародними установами у разі існування неминучого ризику заподіяння непоправної шкоди у справах *pendente lite*. Унаслідок, ми спостерігаємо термінологічну неузгодженість. Доцільним вбачається використання терміну «тимчасові заходи» (який має англomовний переклад як «provisional measures» чи «interim measures») як загального, спрямованого на досягнення не лише відносної термінологічної узгодженості, але і на забезпечення можливості показати приналежність такого інструменту саме до системи міжнародного правосуддя в цілому та міжнародного захисту прав людини зокрема. Водночас застосування інших термінів (наприклад, негайні заходи) є можливим у контексті практики конкретного міжнародного судового органу чи моніторингової установи.

3. Дослідження практики універсальних та регіональних міжнародних судових органів та установ щодо захисту прав людини дозволило встановити,

що найчастіше тимчасові заходи застосовуються для захисту громадянських прав і свобод, рідше – політичних та культурних прав, і лише в поодиноких випадках задля захисту соціальних прав людини. У той же час, також достатньо поширеним є застосування тимчасових заходів задля захисту колективних прав осіб з числа національних, етнічних, мовних або релігійних меншин.

4. Враховуючи мету, умови та характерні особливості, запропоновано визначати тимчасові заходи в міжнародному праві прав людини як інструмент термінового реагування, що може застосовуватися міжнародними органами чи установами на будь-якому етапі розгляду справи до ухвалення остаточного рішення по суті з метою захисту як індивідуальних, так і колективних прав у разі існування серйозного ризику заподіяння непоправної шкоди.

5. Тимчасові заходи в сучасному їх розумінні переважно походять з міжнародного права, хоча в національних правових системах дійсно існували певні прототипи. Встановлено, що транспозиція тимчасових заходів з міжнародного публічного права до його галузі – міжнародного права прав людини – відбувалась поступово. Однак, еволюція тимчасових заходів це не лише про минуле, але також й про сучасний стан. В роботі розглянуто дві останні спроби розробки керівних принципів застосування тимчасових заходів: Резолюція Інституту міжнародного права щодо керівних положень застосування тимчасових заходів та Неймегенські принципи та керівні положення щодо тимчасових заходів захисту прав людини. Хоча обидва документи можна вважати факультативним джерелом, вбачається доцільним розроблення таких керівних принципів, наприклад, на рівні міжнародного органу чи установи (або, наприклад, діючого трьохстороннього діалогу між Європейським судом з прав людини, Африканським судом з прав людини та народів, Міжамериканським судом з прав людини) або міжнародної організації, що з одного боку посилить значення таких принципів з правової точки зору, а з іншого сприятиме закріпленню узгодженої позиції щодо найбільш дискусійних питань.

6. Безспірним є те, що ефективність тимчасових заходів напряду пов'язана з їх добросовісним виконанням сторонами, що не завжди має місце та прямо залежить від волі та інтересів держав. У разі недотримання тимчасових заходів позиція обґрунтовується державами відсутністю закріпленої на нормативному рівні обов'язковості виконання відповідних рішень. Вбачається, що незважаючи на те, що тимчасові заходи не є договірним інструментом, їх обов'язковість випливає з того, що вони є процесуальною гарантією, яка спрямована на забезпечення можливості розгляду питання та у подальшому виконання рішення по суті.

7. Констатуємо, що ігнорування сторонами час від часу рішень щодо тимчасових заходів призводить до руйнування суті такого правозахисного інструменту, а також, у якійсь мірі, підриває авторитетність міжнародних органів та установ, що призводить до появи дискусій в науковому просторі щодо доцільності застосування вказаного інструменту задля уникнення правопорушення в випадках, коли очевидною є відсутність волі держави виконувати такі заходи. Незважаючи на існування подібних думок, міжнародні судові органи та моніторингові установи надають правозахисному інструменту, що досліджується, важливе значення, а отже на сьогодні постає питання не щодо виключення такого інструменту з функціоналу, але щодо його вдосконалення.

8. Питання, пов'язані з тимчасовими заходами, складають повноцінну окрему фазу розгляду справи, особливості якої варіюються та залежать саме від роботи міжнародного органу чи установи та його/її структурних особливостей. Якщо узагальнити етапи розгляду питань, що стосуються тимчасових заходів, то можемо говорити про наступні. У разі надходження запиту щодо застосування тимчасових заходів (найпоширеніший спосіб ініціювання розгляду питання) першим етапом буде отримання клопотання; другий етап – первинний розгляд такого запиту. Однак, у разі застосування тимчасових заходів *proprio motu* (як правило, поодинокі випадки) перший етап – виникнення бачення у органу чи установи міжнародного правосуддя про

необхідність застосування тимчасових заходів. Надалі, «спільним» етапом є прийняття міжнародним судовим органом чи моніторинговою установою рішення про (не)застосування тимчасових заходів. У разі застосування тимчасових заходів останнім етапом може бути нагляд за виконанням, що може передбачати різні наслідки, зокрема, зміну, продовження або скасування тимчасових заходів, а також звернення до іншого органу в рамках одного механізму у разі невиконання застосованих тимчасових заходів.

9. Жодний міжнародний судовий орган чи моніторингова установа не мають закріпленого та чітко визначеного переліку тимчасових заходів. На наш погляд, підхід є абсолютно обґрунтованим та логічним, оскільки з практичної точки зору не вбачається можливим виокремити універсальні заходи, які б підходили до всіх можливих фактичних обставин справ. Більш того, як показує практика, суттєвої необхідності у зазначеному переліку не існує. На нашу думку, відсутність такого переліку можна вважати перевагою, яка дозволяє міжнародному органу чи установі бути гнучким та визначати такий захід, який буде релевантним з урахуванням конкретних обставин справи та часових вимог. Враховуючи можливість діяти на власний розсуд та відходити від застосування тих заходів, що зазначаються в клопотанні, орган чи установа може застосувати заходи, які значно відрізняються від тих, що запитуються, або може вказати на необхідність вжиття тимчасових заходів всіма сторонами спору.

10. У роботі вперше запропоновано типологію тимчасових заходів, що застосовуються з метою захисту прав людини. Так, за суб'єктом ініціювання можемо розглядати тимчасові заходи, що застосовані (i) за клопотанням особи або групи осіб; (ii) за клопотанням держав(и); (iii) міжнародним судом *proprio motu*. За сторонами виконання можемо виокремити тимчасові заходи, що застосовані (i) стосовно відповідача; (ii) стосовно заявника(ів) та відповідача(ів) одночасно.

За ступенем конкретизації тимчасові заходи можуть бути: (i) «персоналізовані», що стосуються конкретно визначеної особи/осіб; (ii)

відносно «персоналізовані» (стосуються осіб, які відносяться до певної групи) та (iii) загальні. Загальні тимчасові заходи, на нашу думку, застосовуються у справах, які більше пов'язані з ситуаціями, що виникли через зіткнення інтересів держав-членів (наприклад, збройний конфлікт), та наміром таких є охоплення якомога ширшого кола осіб, які перебувають у стані ризику, та якомога ширшого кола порушень, яких потрібно уникнути.

За строком дії можемо виокремити тимчасові заходи, що застосовані (i) на визначений строк - після проходження такого строку вирішується питання про доцільність продовження тимчасових заходів; (ii) до настання певних обставин, які лишають тимчасові заходи сенсу; (iii) на невизначений строк. Оскільки тимчасові заходи є доволі гнучкими, вони можуть бути переглянуті або скасовані внаслідок зміни фактичних обставин у справі на будь-якому етапі розгляду справи.

11. Важливим результатом дослідження є висновок щодо схожості процесуальних особливостей застосування тимчасових заходів з метою захисту прав людини, що дозволяє припустити, що міжнародні органи чи установи схильні переймати найкращі практики в питанні тимчасових заходів.

12. Незважаючи на порушення Росією міжнародно-правових зобов'язань та невиконання жодного з тимчасових заходів, що застосовувались Міжнародним Судом ООН та Європейським судом з прав людини у міждержавних справах за заявами України проти Росії, питання необхідності у тимчасових заходах є безперечним. По-перше, такі заходи дозволили достатньо швидко в часі відреагувати на масові та критичні порушення прав людини, що мали місце на тлі військового вторгнення. По-друге, рішення щодо тимчасових заходів дозволили на міжнародній арені привернути увагу до вже існуючого ризику заподіяння непоправної шкоди правам людини з ознакою масовості. По-третє, порушення та ігнорування Росією тимчасових заходів може становити обтяжувальний фактор, який відобразатиметься у змісті рішення по суті справи, як це вже мало місце у «Великій справі». І хоча тимчасові заходи не виконали та не виконують

поставлену мету за міждержавними заявами проти Росії, на нашу думку, з правової та історичної точки зору вони мають вагоме значення.

13. Європейським судом з прав людини застосовуються тимчасові заходи стосовно України за індивідуальними клопотаннями. Однак загальна кількість ухвал про застосування Правил 39 Регламенту стосовно України не є значною. І хоча ЄСПЛ застосовує тимчасові заходи проти України у справах, що стосуються правопорушень різноманітного характеру, можемо виділити наступні три найбільші групи: (i) тимчасові заходи у разі ризику вислання та екстрадиції осіб до «небезпечної» країни. Суд у зазначених справах найчастіше вказує на необхідність на час розгляду питання ЄСПЛ призупинити виконання рішення стосовно вислання; (ii) справи, що пов'язані зі системною для України проблемою – ненадання належної медичної допомоги та незабезпечення відповідними належними умовами тримання під вартою; (iii) починаючи з 2014 року достатньо поширеною групою справ, де застосовуються тимчасові заходи, є справи, пов'язані зі збройною агресією Росії проти України.

14. Україна має сформовану позицію та розглядає тимчасові заходи, що застосовуються як Міжнародним Судом ООН, так і відповідно Європейським судом з прав людини, як обов'язкові до виконання, що може впливати з того, що Україна неодноразово зверталась до міжнародних судових органів за застосуванням таких та вказувала на ігнорування Росією відповідних рішень.

І хоча аналіз виконання Україною тимчасових заходів ЄСПЛ, що застосовані за індивідуальними клопотаннями, показав, що дійсно існують випадки, коли мало місце повне або часткове ігнорування українськими державними органами відповідних ухвал ЄСПЛ, невиконання тимчасових заходів не є сталою тенденцією в контексті України. Як свідчить практика та заяви правозахисних організацій, тимчасові заходи ЄСПЛ мають позитивний ефект у справах проти України, особливо в контексті надзвичайних випадків, що пов'язані з ризиком заподіяння непоправної шкоди правам людини.

15. Оскільки на нормативному рівні, зокрема в регламентах

міжнародних органів та установ, закріплені, як правило, загальні положення щодо тимчасових заходів, процесуальні аспекти їхнього застосування деталізуються у практиці відповідних органів та установ, що обґрунтовує необхідність її подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутенко, С. (2021). ЄСПЛ зобов'язав Україну створити ефективний засіб правового захисту для шукачів захисту на кордоні. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshе/espl-zobovuyazav-ukrayinu-stvoriti-efektivniy-zasib-pravovogo-zahistu-dlya-shukachiv-zahistu-na-kordo.html>
2. Буткевич, В.Г. (2012). Еволюція критеріїв реформування Європейського суду з прав людини (здобутки і втрати). В *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини: зб. наук. ст. Міжн. наук.-практ. конф.* (С. 23-73). Одеса: Фенікс.
3. Дементьєв, О.С. (2020). Справа «Осіпенков проти України»: Держава не дотрималася свого зобов'язання щодо виконання тимчасового заходу відповідно до Правила 39 Регламенту Суду, що становило порушення ст. 34 Конвенції (заява №31283/17, від 29.01.2019 р.). *Протокол.ua*. URL: [https://protocol.ua/ua/sprava_osipenkov_proti_ukraini_dergava_ne_dotrimalasya_svogo_zobov_yazannya_shchodo_vikonannya_timchasovogo_zahodu_vidpovidno_do_pravila_39_reglamentu_sudu_shcho_stanovilo_porushennya_st_34_konventsii_\(zayava_31283_17_vid_29_01_2019_r_\)/](https://protocol.ua/ua/sprava_osipenkov_proti_ukraini_dergava_ne_dotrimalasya_svogo_zobov_yazannya_shchodo_vikonannya_timchasovogo_zahodu_vidpovidno_do_pravila_39_reglamentu_sudu_shcho_stanovilo_porushennya_st_34_konventsii_(zayava_31283_17_vid_29_01_2019_r_)/)
4. ЄСПЛ зобов'язав українську владу утриматися від доступу до будь-яких даних з телефону Седлецької – документ. (2018). *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-schemes-sedletska/29496861.html>
5. Задорожній, О.В. (2015). Порушення агресією РФ проти України міжнародно-правового принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань. *Український часопис міжнародного права*, 1, 17-33. URL: <http://www.jusintergentes.com.ua/images/2015/1/Zadorozhny.pdf>
6. Закіянов, Д. (2022). Поганий мир для Тиграю: як завершують дворічну війну в Ефіопії. *mind.ua*. URL: <https://mind.ua/publications/20249182->

poganij-mir-dlya-tigrayu-yak-zavershuyut-dvorichnu-vijnu-v-efiopiyi

7. Кориневич, А. (2024). Рішення Міжнародного Суду ООН: післямова. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/02/9/7441120/>
8. Кориневич, А., Золотарьова, О., & Пасічник, А. (2024). Україна все одно перемогла: стаття юристів про рішення Суду ООН у Великій справі проти Росії. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/01/31/7178665/>
9. Левенець, А.В. (2020). Особливості Міжамериканської системи захисту прав людини. В *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та в світі: матеріали ювілейної всеукраїнської дистанц. конференції 10 квітня 2020 року*. (с. 89-93). Одеса: Фенікс.
10. Міцик, В.В., Буроменський, М.В., Буткевич, О.В., Гнатовський, М.М., Ржевська, В.С., & ін. (2020). *Міжнародне публічне право*. Підручник у 2 томах. Харків: Право.
11. Організація Об'єднаних Націй. (Б. д.). Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
12. Організація Об'єднаних Націй. (1951). Конвенція про статус біженців. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011
13. Охотнікова, Н. (2017). Чи потрібно Правило 39 українським адвокатам? *Інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. URL: <https://khp.org/1508745859>
14. Право на захист. (Б. д.). ЄСПЛ зобов'язав Україну створити ефективний засіб правового захисту для шукачів захисту на кордоні. Який він у країнах Європейського Союзу? URL: <https://r2p.org.ua/page/mehanizmu-zahystu-shukachiv-prytulku-yes>
15. Рада Європи. (1950). Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL:

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf

16. Родичі українських військових – мами, дружини, сестри – закликали Раду Європи допомогти повернути їхніх близьких з російського полону. (2022, 25 жовтня). *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3601040-rodici-ukrainskih-vijskovopoloneni-h-zaklikali-radu-evropi-dopomogti-povernuti-ihnih-blizkih.html>

17. Справа Суслов проти України. (2022). (Case of Suslov v. Ukraine). Заява № 46298/19. Стислий виклад рішення від 06 жовтня 2022 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zakonodastvo/2022_11_02_Suslov_234.pdf

18. Суспільне Новини. (2022). З полону РФ звільнили громадян Великої Британії та Марокко, яких суд так званої «ДНР» засудив до страти. URL: <https://suspilne.media/284224-z-polonu-rf-zvilnili-inozemciv-akih-sud-tak-zvano-i-dnr-zasudiv-do-strati/>

19. Футорянська, К.П. (2021). Ефективність застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини за міждержавними заявами щодо ситуації в Нагірному Карабасі. *Український часопис міжнародного права*, 2, 113-119.

20. Футорянська, К.П. (2021). Захист соціальних прав людини крізь призму застосування негайних заходів Європейським комітетом з соціальних прав. В *Актуальні проблеми міжнародних відносин 2021: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених* (с. 94-99). Київ.

21. Футорянська, К.П. (2022). Застосування Європейським судом з прав людини Правила 39 Регламенту за Заявою №11055/22 Україна проти Росії (X): ефективність та значення. *Український часопис міжнародного права*, 1, 98-103.

22. Футорянська, К.П. (2023). Щодо деяких керівних принципів застосування тимчасових заходів, розроблених Інститутом міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*, 12, 521-525.

23. African (Banjul) Charter on Human and People's Rights. OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982). URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf

24. African Commission on Human and People's Rights. (2020). Rules of Procedure. URL: <https://achpr.au.int/sites/default/files/files/2021-04/rulesofprocedure2020eng1.pdf>

25. African Commission on Human and People's Rights. (2020). Strategic framework 2021-2025. Approved: December 2020. URL: <https://achpr.au.int/en/achpr-2021-2025-strategic-plan>

26. African Court on Human and Peoples' Rights. (2011). Order for provisional measures. Application No. 004/2011. African Commission on Human and Peoples' Rights v. Great Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/62a/c76/b50/62ac76b5075fd078869149.pdf>

27. African Court on Human and Peoples' Rights. (2013). Order of provisional measures. Application No. 002/2013. The matter of African Commission on Human and Peoples' Rights v. Libya. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/62b/1af/7c1/62b1af7c1ac76046990584.pdf>

28. African Court on Human and Peoples' Rights. (2016). Judgment of 3 June 2016. African Commission on Human and Peoples' Rights v. Libya. Application No 002/2013. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/631/74c/ced/63174ccedb147898743728.pdf>

29. African Court on Human and Peoples' Rights. (2020). Rules of Court. URL: <https://www.african-court.org/wpafc/wp-content/uploads/2021/04/Rules-Final-Revised-adopted-Rules-eng-April-2021.pdf>

30. African Court on Human and Peoples' Rights. (2020). Ruling (provisional

measures). The matter of Elie Sandwidi and the Burkinabe Movement for Human and Peoples' Rights (Consolidated Applications Nos. 014/2020 and No. 017/2020).

URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/62c/ed2/51d/62ced251de931016633691.pdf>

31. African Court on Human and Peoples' Rights. (2020). Ruling (provisional measures). Application No. 012/2019. The matter of Ghati Mwita v. United Republic of Tanzania. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/62d/93f/59d/62d93f59d025b098194610.pdf>

32. African Court on Human and Peoples' Rights. (2020). Ruling (provisional measures) 15 September 2020. The matter of Guillaume Kigbafori Soro and Others v. Republic of Cote D`ivoire. Application No. 012/2020. URL: https://www.african-court.org/en/images/Cases/Orders/GUILLAUME__KINGBAFOR.pdf

33. African Court on Human and Peoples' Rights. (2022). Ruling (provisional measures) 24 March 2022. The matter of Landry Angelo Adalakoun and Others v. Republic of Benin. Application No. 012/2021. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/623/c99/32d/623c9932d2868526224779.pdf>

34. African Court on Human and Peoples' Rights. (2023). Order (provisional measures). Application No. 004/2023. The matter of Moadh Kheriji Ghannouchi and Others v. Republic of Tunisia. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/64f/5e6/ae7/64f5e6ae700b7001409381.pdf>

35. African Court on Human and Peoples' Rights. (2023). Ruling (provisional measures) 18 December 2023. The matter of XYZ v. Republic of Benin. Application No. 003/2021. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/658/2b4/e40/6582b4e4091e6984605357.pdf>

36. African Court on Human and Peoples' Rights. (2023). Ruling (provisional

measures) 17 March 2023. The matter of Ayadhi Fathi and Others v. Republic of Tunisia. Application No. 001/2023. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/641/80d/f7d/64180df7db2f6612412061.pdf>

37. African Court on Human and Peoples' Rights. (2024). Ruling (provisional measures). Application No. 001/2022. The matter of Misozi Charles Chanthunya v. Republic of Malawi. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/65b/923/1c1/65b9231c1cf7a099731670.pdf>

38. African Court on Human and Peoples' Rights. (n.d.). Order of provisional measures. Application No. 006/2012. Matter of African Commission on Human and Peoples' Rights v. Republic of Kenya. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/633/43d/498/63343d4982d2d043421290.pdf>

39. African Court on Human and Peoples' Rights. (n.d.). Practice directions. URL: <https://www.african-court.org/wpafc/wp-content/uploads/2020/06/Practice-Directions-to-Guide-Potential-Litigants-En.pdf>

40. African Court on Human and Peoples' Rights. (n.d.). Provisional measures. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/provisional-measures>

41. African Court on Human and Peoples' Rights. Order for provisional measures. Application No. 001/2015. The matter of Armand Guehi v. The United Republic of Tanzania. URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/633/18a/e89/63318ae89b913600141142.pdf>

42. African Court on Human and Peoples' Rights. Order for provisional measures. Application No. 012/2017. The matter of Leon Mugesera v. Republic of Rwanda. (2017). URL: <https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/5f5/616/2e3/5f56162e3962d192338775.pdf>

43. Amnesty International. (2020). The state of African regional human rights

bodies and mechanisms 2019-2020. URL: <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/05/AFR0130892020ENGLISH.pdf>

44. Baelen, A. (2022). Interim measures by the European Court of Human Rights in the Ukrainian conflict: United against the Russian aggression. *Strasbourg Observers*. URL: <https://strasbourgobservers.com/2022/03/22/interim-measures-by-the-european-court-of-human-rights-in-the-ukrainian-conflict-united-against-the-russian-aggression/>

45. Buergenthal, T. (2001). The U.N. Human Rights Committee. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 5, 341-398. URL: https://www.mpil.de/files/pdf1/mpunybuergenthal_5.pdf

46. Corte Interamericana de Derechos Humanos. (2022). Resolución de la Corte Interamericana de Derechos Humanos: Medidas provisionales y supervisión de cumplimiento de sentencias. Casos Bamaca Velasquez, Maritza Urrutia, Masacre Plan de Sanchez, Chitay y Nech y Otros, Masacres de Rio Negro, Y Gudiel Alvarez Y Otros (“Diario Militar”) vs. Guatemala. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/supervisiones/seiscasosguatemaltecos_22_11_22.pdf

47. Corte Interamericana de Derechos Humanos. (2022). Resolución de la Corte Interamericana de Derechos Humanos: Medidas provisionales respecto de Nicaragua. Asunto 45 personas privadas de su libertad en 8 centros de detención respecto de Nicaragua. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/medidas/45personas_se_01.pdf

48. Council of Europe. (1974). European Convention on Human Rights Year: 1974. *Yearbook of the European Convention on Human Rights*, 17, 722.

49. Council of Europe. (1980). Recommendation No. R (80) 9. *Yearbook of the European Convention on Human Rights*, 23.

50. Council of Europe. (2019). CM/Del/Dec(2019)1362/H46-7. H46-7 M.A. group v. France (Application No. 9373/15). Supervision of the execution of the European Court’s judgments. 1362nd meeting, 3-5 December 2019 (DH). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168098f8b2

51. Cour Internationale de Justice. (1972). Fisheries Jurisdiction Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland): Request for the Indication of Interim Measures of Protection, Order of 17 August 1972. In *Recueil des arrêts, avis consultatifs et ordonnances*. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/55/055-19720817-ORD-01-00-EN.pdf>

52. Dumbauld, E. (1932). *Interim Measures of Protection in International Controversies*. Springer, 220.

53. Dzehtsiarou, K. (2020). Catch 22: The Interim Measures of the European Court of Human Rights in the Conflict between Armenia and Azerbaijan. *Strasbourg Observers*. URL: <https://strasbourgobservers.com/2020/10/09/catch-22-the-interim-measures-of-the-european-court-of-human-rights-in-the-conflict-between-armenia-and-azerbaijan/>

54. Ebobrach, S. T. (2021). Provisional measures in the African Human Rights System: Lingering question of legitimacy. E. Rieter & K. Zwaan (Eds.). In *Urgency and Human Rights. The Protective Potential and Legitimacy of Interim Measures* (pp. 87-113). URL: <https://www.springerprofessional.de/en/provisional-measures-in-the-african-human-rights-system-lingerin/18611688>

55. European Commission of Human Rights. (1956). Application No. 176/56 by the Government of the Kingdom of Greece lodged against the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. URL: <http://surl.li/rnlwc>

56. European Committee of Social Rights. (2013). Decision on immediate measures. Complaint No. 86/2012. European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) v. the Netherlands. URL: [https://hudoc.esc.coe.int/fre/#{%22sort%22:\[%22escpublicationdate%20descending%22\],\[%22escdcidentifier%22:\[%22cc-86-2012-dimmed-en%22\]}}](https://hudoc.esc.coe.int/fre/#{%22sort%22:[%22escpublicationdate%20descending%22],[%22escdcidentifier%22:[%22cc-86-2012-dimmed-en%22]}})

57. European Committee of Social Rights. (2013). Decision on immediate measures. Complaint No. 90/2013. Conference of European Churches (CEC) v. The Netherlands. URL: <http://hudoc.esc.coe.int/fre/?i=cc-90-2013-dimmed-en>

58. European Committee of Social Rights. (2021). Rules of the Procedure of the European Committee on Social Rights (p. 14). URL: <https://rm.coe.int/rules-rev->

320-en/1680a2c899

59. European Court of Human Rights. (2002). Judgment. Case of Amrollahi v. Denmark (Application no. 56811/00). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-60605%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-60605%22]})

60. European Court of Human Rights. (2006). Case of Aoulmi v. France (Application no. 50278/99). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-72055%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-72055%22]})

61. European Court of Human Rights. (2009). Judgment. Case of F.H. v. Sweden (Application no. 32621/06). URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,4978a2192.html>

62. European Court of Human Rights. (2011). Case of M.S.S. v. Belgium and Greece (Application no. 30696/09). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-103050%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-103050%22]})

63. European Court of Human Rights. (2011). Decision. Georgia v. Russia (II). Application no. 38263/08. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-108097"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{)

64. European Court of Human Rights. (2012). Judgment. Case of Mokallal v. Ukraine (Application no. 19246/10). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-107421%22%5D%7D>

65. European Court of Human Rights. (2012). Judgment. Case of Molotchko v. Ukraine (Application no. 12275/10). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-110722%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-110722%22]})

66. European Court of Human Rights. (2012). Press release. Detention conditions and length of sentences of five alleged terrorists would not amount to ill-treatment if they were extradited to the USA. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre-press?i=003-3906939-4510631>

67. European Court of Human Rights. (2012). Press release: Eviction of Roma from a settlement in the Bulgarian capital would breach their human rights. URL:

[https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-3927101-4541010%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-3927101-4541010%22]})

68. European Court of Human Rights. (2014). Case of M.A. v. Switzerland (Application no. 52589/13). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-148078%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-148078%22]})

69. European Court of Human Rights. (2014). Press release: Application about illegal occupation of a building belonging to the Madrid Housing Institute was premature. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-4677396-5671692%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-4677396-5671692%22]})

70. European Court of Human Rights. (2014, November 26). Press release. European Court of Human Rights deals with cases concerning Crimea and Eastern Ukraine. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-4945099-6056223&filename=ECHR%20communicates%20inter-State%20cases%20Ukraine%20v.%20Russia.pdf>

71. European Court of Human Rights. (2015). Case of W.H. v. Sweden (Application no. 49341/10). URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/echr/2015/en/104562>

72. European Court of Human Rights. (2015). Judgment (striking out). Case of M.E. v. Sweden (Application no. 71398/12). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-153914%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-153914%22]})

73. European Court of Human Rights. (2015). Press release. Lambert and Others v. France: there would be no violation of Article 2 of the European Convention on Human Rights in the vent of implementation of the Conseil d'Etat judgment of 24 June 2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-5099865-6285870%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-5099865-6285870%22]})

74. European Court of Human Rights. (2015, October 1). Press release. European Court of Human Rights communicates to Russia new inter-State case concerning events in Crimea and Eastern Ukraine. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-5187816->

6420666&filename=ECHR%20communicates%20new%20inter-State%20case%20concerning%20events%20in%20Crimea%20and%20Eastern%20Ukraine.pdf

75. European Court of Human Rights. (2016, October 13). Judgment. Case of Konovalchuk v. Ukraine (Application no. 31928/15). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-167128%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-167128%22]})

76. European Court of Human Rights. (2018, December 4). Press release. ECHR grants interim measures in new inter-State case brought by Ukraine against Russia concerning events in the Kerch Strait. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22fulltext%22:\[%2255855/18%22\],%22sort%22:\[%22kupdate%20Descending%22\],%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22fulltext%22:[%2255855/18%22],%22sort%22:[%22kupdate%20Descending%22],%22languageisocode%22:[%22ENG%22]})

77. European Court of Human Rights. (2020). Request for interim measures lodged by Armenia against Azerbaijan. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-6807941-9105368&filename=Request%20for%20interim%20measures%20lodged%20by%20Armenia%20against%20Azerbaijan.pdf>

78. European Court of Human Rights. (2020, October 6). Press release. The Court's decision on the request for an interim measure lodged by Armenia against Turkey. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-6816855-9120472&filename=Court%27s%20decision%20on%20the%20interim%20measure%20request%20introduced%20by%20Armenia%20against%20Turkey.pdf>

79. European Court of Human Rights. (2020, September 30). Press release: The Court grants an interim measure in the case of Armenia v. Azerbaijan. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-6809725-9108584>

80. European Court of Human Rights. (2021, July 23). Press release. Inter-State application brought by Russia against Ukraine. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-7085775-9583164%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-7085775-9583164%22]})

81. European Court of Human Rights. (2022). ECtHR Judgments on Sweden

and Belgium. Newsletter October – November 2022. URL: <https://www.coe.int/en/web/special-representative-secretary-general-migration-refugees/-/ecthr-judgments-on-sweden-and-belgium>

82. European Court of Human Rights. (2022). Resolution of the European Court of Human Rights on the consequences of the cessation of membership of the Russian Federation to the Council of Europe in light of Article 58 of the European Convention on Human Rights. URL: https://echr.coe.int/Documents/Resolution_ECHR_cessation_membership_Russia_CoE_ENG.pdf

83. European Court of Human Rights. (2022, August 24). Press release. Request for urgent measures concerning Ukrainian prisoners of war. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7411153-10142112>

84. European Court of Human Rights. (2022, July 1). Press release. Interim measures concerning Ukrainian prisoners of war. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7375654-10081123>

85. European Court of Human Rights. (2022, June 16). European Court grants urgent measures in case of prisoner of war sentenced to death in the so-called “Donetsk People’s Republic”. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7361906-10058158>

86. European Court of Human Rights. (2022, June 30). European Court grants urgent measures in cases lodged by two British prisoners of war sentenced to death in the so-called “Donetsk People’s Republic”. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7374152-10078472>

87. European Court of Human Rights. (2022, March 1). Press release. The European Court grants urgent interim measures in application concerning Russian military operations on Ukrainian territory. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-7272764-9905947&filename=The%20Court%20grants%20urgent%20interim%20measures%20in%20application%20concerning%20Russian%20military%20operations%20on%20Ukrainian%20territory.pdf>

88. European Court of Human Rights. (2022, March 4). Press release. Decision of the Court on requests for interim measures in individual applications concerning Russian military operations on Ukrainian territory. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-7277548-9913621&filename=Decision%20of%20the%20Court%20on%20requests%20for%20interim%20measures%20in%20individual%20applications%20concerning%20Russian%20military%20operations%20on%20Ukrainian%20territory.pdf>

89. European Court of Human Rights. (2023). Interim measures lifted concerning Belgium. URL: https://www.echr.coe.int/w/interim-measures-lifted-concerning-belgium?p_1_back_url=%2Fsearch%3Fq%3Dinterim%2Bmeasures

90. European Court of Human Rights. (2023). Press release. Changes to the procedure for interim measures (Rule 39 of the Rules of Court). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7796609-10812486>

91. European Court of Human Rights. (2023). Press release. Court grants interim measure suspending applicant's removal to Russia. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-7813431-10841089&filename=I.A.%20v.%20France%20-%20interim%20measure.pdf>

92. European Court of Human Rights. (2023). Press release: Striking-out of the list and lifting of interim measures in respect of 1350 incomplete applications from asylum-seekers in Belgium. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7663696-10564401>

93. European Court of Human Rights. (2023). Video: All about interim measures under Rule 39 of the Rules of Court. URL: https://www.youtube.com/watch?v=9e_12HtuDc

94. European Court of Human Rights. (2023, July 18). Press release. Inter-State case brought by Russia against Ukraine struck out of list. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-7706301-10639634&filename=Russia%20v.%20Ukraine%20-%20struck%20out%20of%20Court%27s%20list%20of%20cases.pdf>

95. European Court of Human Rights. (2023, October). Press Unit. Factsheet

- Interim measures. URL:
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_interim_measures_eng
96. European Court of Human Rights. (n.d.). *Affaire Bamouhammad c. Belgique* (Requete no. 47687/13). URL:
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-158750%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-158750%22]})
97. European Court of Human Rights. (n.d.). *Case of Mamatkulov and Askarov v. Turkey* (Applications nos. 46827/99 and 46951/99). URL:
<https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-68183%22%5D%7D>
98. European Court of Human Rights. (n.d.). *Case of Olaechea Cahuas v. Spain* (Application no. 24668/03). URL:
[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-76677%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-76677%22]})
99. European Court of Human Rights. (n.d.). *Case of Paladi v. Moldova* (Application no. 39806/05). URL:
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-91702%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-91702%22]})
100. European Court of Human Rights. (n.d.). *Case of Salakhov and Islyamova v. Ukraine* (Application no. 28005/08). URL:
<https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-117134%22%5D%7D>
101. European Court of Human Rights. (n.d.). *Decision. Ali Abdollahi v. Turkey* (Application no. 23980/08). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-95757>
102. European Court of Human Rights. (n.d.). *Decision. Application no. 49537/14 Ukraine against Russia.* URL:
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-157568%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-157568%22]})
103. European Court of Human Rights. (n.d.). *Decision. Zlatko Prezec v. Croatia* (Application no. 7508/05). URL:
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-88332%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-88332%22]})
104. European Court of Human Rights. (n.d.). *Grand Chamber Decision. Ukraine v. Russia (re Crimea)*. Applications nos. 20958/14 and 38334/18. URL:

[http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-207622%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-207622%22]})

105. European Court of Human Rights. (n.d.). Interim measures (2019-2023). Tableau public. URL: <https://public.tableau.com/app/profile/echr/viz/InterimMeasures/OverviewInterimMeasures?publish=yes>

106. European Court of Human Rights. (n.d.). Judgment. Case of Fedotova and Others v. Russia (Applications nos. 40792/10, 30538/14 and 43439/14). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-222750%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-222750%22]})

107. European Court of Human Rights. (n.d.). Judgment. Case of Öcalan v. Turkey (Application no. 46221/99). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-69022%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-69022%22]})

108. European Court of Human Rights. (n.d.). Press release issued by the Registrar. Chamber Judgment Kotsaftis v. Greece (Application no. 39780/06). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-2388953-2578477%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-2388953-2578477%22]})

109. European Court of Human Rights. (n.d.). Press release issued by the Registrar. Grand Chamber Judgment Evans v. The United Kingdom (Application no. 6339/05). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22003-1971098-2073178%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22003-1971098-2073178%22]})

110. European Court of Human Rights. (n.d.). Rules of Court. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_eng

111. Ferolla, M. (2022). There and Back Again: Ukraine vs. Russia at the European Court of Human Rights and Interim Measures. *International Law Agendas*. URL: <http://ila-brasil.org.br/blog/there-and-back-again-ukraine-vs-russia-at-the-european-court-of-human-rights-and-interim-measures/>

112. Garry, H. R. (2001). When procedure involves matters of life and death: interim measures and the European Convention on Human Rights. *European Public Law*, 7(3), 399-432.

113. Gillich, I. (2014). Limits and potentials of precautionary measures as a remedy for violations of international human rights-The case of the Inter-American

Human Rights System. *University of Western Australia Law Review*, 38, 167-182.

URL:

https://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/uwatlw38&id=193&men_tab=srchresults

114. Guggenheim, P. (1932). Les mesures conservatoires dans la procédure arbitrale et judiciaire. Martinus Nijhoff.

115. Herrera, C. B., & Haeck, Y. (2010). Letting states off the hook? The paradox of the legal consequences following state non-compliance with provisional measures in the Inter-American and European human rights systems. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 28(3), 332-360.

116. Institut de Droit International. (1875). Session de La Haye – 1875. Projet de règlement pour la procédure arbitrale internationale. URL: https://www.idi-iil.org/app/uploads/2017/06/1875_haye_01_fr.pdf

117. Institut de Droit International. (2017). Provisional measures. Yearbook of Institute of International Law. *Session of Hyderabad*, 78, 32.

118. Institut de Droit International. (n.d.). Draft Regulations for International Arbitral Procedure. URL: <https://www.idi-iil.org/app/uploads/2016/01/1875-Session-of-The-Hague-Arbitral-Procedure-translated-Scott.pdf>

119. Inter-American Commission on Human Rights. (2018). Resolution 3/2018 on strengthening of the processing of requests for precautionary measures. URL: <https://www.oas.org/en/iachr/decisions/pdf/Resolution-3-18-en.pdf>

120. Inter-American Commission on Human Rights. (2021). Resolution No. 32/2021. Precautionary Measure No. 216-21. 7 pregnant women of the Wichí ethnic group regarding Argentina. URL: https://www.oas.org/en/iachr/decisions/mc/2021/res_32-21_mc_216-21_ar_en.pdf

121. Inter-American Commission on Human Rights. (2021). Resolution No. 35/2021. Precautionary measure №284-18. Tzotzil indigenous families from twelve identified communities of Aldama, Chiapas, regarding Mexico. URL: https://www.oas.org/en/iachr/decisions/mc/2021/res_35-21_mc_284-18_mx_en.pdf

122. Inter-American Commission on Human Rights. (2023). Resolution 81/2023. Precautionary Measure No. 1094-23 Abdul Montoya Vivas and his family unit regarding Nicaragua. URL: https://www.oas.org/en/iachr/decisions/mc/2023/res_81-23_mc_1094-23_ni_en.pdf

123. Inter-American Commission on Human Rights. (2023). Resolution 82/2023. Precautionary Measure No. 1091-23. Freddy Antonio Quezada regarding Nicaragua. URL: https://www.oas.org/en/iachr/decisions/mc/2023/res_82-23_mc_1091-23_ni_en.pdf

124. Inter-American Commission on Human Rights. (2023). Resolution 88/2023. PM 890-23 - 9 journalists from the radio stations, Municipality of Algeciras, Colombia. URL: <https://www.oas.org/en/IACHR/decisions/MC/precautionary.asp?Year=2023>

125. Inter-American Commission on Human Rights. (2023). Resolution 89/2023. Precautionary Measure No. 1022-23 and 1025-23. Kevin Emilio Castillo Prado et al. regarding Nicaragua. URL: https://www.oas.org/en/iachr/decisions/mc/2023/res_89-23_mc_1022-23_1025-23_ni_en.pdf

126. Inter-American Commission on Human Rights. (n.d.). Informational Booklet: Precautionary measures (p. 31). URL: https://www.oas.org/en/IACHR/decisions/MC/MedidasCautelares_folleto_EN.pdf

127. Inter-American Commission on Human Rights. (n.d.). Informational Booklet: Precautionary measures. Annex I (p. 5). URL: https://www.oas.org/en/IACHR/decisions/MC/MedidasCautelares_anexo1_EN.pdf

128. Inter-American Commission on Human Rights. (n.d.). Precautionary measures: Grants and extensions. Official webpage. URL: <https://www.oas.org/en/iachr/decisions/precautionary.asp>

129. Inter-American Commission on Human Rights. (n.d.). Rules of Procedure. URL: <https://www.oas.org/en/IACHR/jsForm/?File=/en/iachr/mandate/basics/rulesiachr>.

asp

130. Inter-American Court of Human Rights. (2001). Request for provisional measures in the matter of the Republic of Costa Rica. The la Nacion newspaper case. URL: https://corteidh.or.cr/docs/medidas/lanacion_se_03_ing.pdf

131. Inter-American Court of Human Rights. (2009). Rules of Procedure. URL: <https://www.corteidh.or.cr/reglamento.cfm?lang=en>

132. Inter-American Court of Human Rights. (2022). Annual Report 2022. URL: https://www.corteidh.or.cr/informes_anuales.cfm?lang=en

133. International Court of Justice. (1951). Anglo-Iranian Oil Co. Case. Requests for the indication of interim measures of protection (United Kingdom/Iran). Order of July 5th, 1951. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/16/016-19510705-ORD-02-00-EN.pdf>

134. International Court of Justice. (1973). Nuclear tests case (New Zealand v. France). Requests for the indication of interim measures of protection. Order of 22 June 1973. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/59/059-19730622-ORD-01-00-EN.pdf>

135. International Court of Justice. (1976). Resolution concerning the internal judicial practice of the Court (Rules of Court, Article 19). URL: <https://www.icj-cij.org/other-texts/resolution-concerning-judicial-practice>

136. International Court of Justice. (1978). Rules of Court. URL: <https://www.icj-cij.org/rules>

137. International Court of Justice. (1986). Case concerning the frontier dispute (Burkina Faso/Mali). Requests for the indication of provisional measures. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/69/069-19860110-ORD-01-00-EN.pdf>

138. International Court of Justice. (1993). Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia (Serbia and Montenegro)). Further requests for the indication of provisional measures. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-19930913-ORD-01-00-EN.pdf>

139. International Court of Justice. (1999). Requests for the indication of interim measures of protection. LaGrand Case (Germany v. United States of America). Order of 3 March 1999. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/104/104-19990303-ORD-01-00-EN.pdf>

140. International Court of Justice. (2000). Case concerning armed activities on the territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). Requests for the indication of interim measures. Order of 1 July 2000. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/116/116-20000701-ORD-01-00-EN.pdf>

141. International Court of Justice. (2001). Judgement of 27 June 2001. LaGrand Case (Germany v. United States of America). URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/104/104-20010627-JUD-01-00-EN.pdf>

142. International Court of Justice. (2006). Case concerning pulp mills of the river Uruguay (Argentina v. Uruguay). Request for the indication of provisional measures. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/135/135-20060713-ORD-02-00-EN.pdf>

143. International Court of Justice. (2008). Case concerning application of the International Convention on the elimination of all forms of racial discrimination (Georgia v. Russian Federation). Requests for the indication of provisional measures. Order of 15 October 2008. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/140/140-20081015-ORD-01-00-EN.pdf>

144. International Court of Justice. (2008). Requests for interpretation of the judgement of 31 March 2004 in the case concerning Avena and Other Mexican nationals (Mexico v. United States of America). Requests for the indication of provisional measures. Order of 16 July 2008. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/139/139-20080716-ORD-01-00-EN.pdf>

145. International Court of Justice. (2009). Questions relating to the obligation to prosecute or extradite (Belgium v. Senegal). Requests for the indication of interim measures. Order of 28 May 2009. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/144/144-20090528-ORD-01-00-EN.pdf>

146. International Court of Justice. (2011). Verbatim record. Public sitting in the case concerning certain activities carried out by Nicaragua in the border area (Costa Rica v. Nicaragua). URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/150/150-20110111-ORA-01-00-BI.pdf>

147. International Court of Justice. (2017). Jadhav case (India v. Pakistan). Requests for the indication of provisional measures. Order of 18 May 2017. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/168/168-20170518-ORD-01-00-EN.pdf>

148. International Court of Justice. (2017). Order of 19 April 2017. Application of the International Convention for the suppression of the financing of terrorism and of the International Convention on the elimination of all forms of racial discrimination (Ukraine v. Russian Federation). URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20170419-ORD-01-00-EN.pdf>

149. International Court of Justice. (2017). Request for the indication of provisional measures of protection submitted by Ukraine. Application of the International Convention for the suppression of the financing of terrorism and of the International Convention on the elimination of all forms of racial discrimination (Ukraine v. Russian Federation). 16 January 2017. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/19316.pdf>

150. International Court of Justice. (2017). Verbatim record. CR 2017-4. Public sitting in the case concerning application of the International Convention for the suppression of the financing of terrorism and of the International Convention on the elimination of all forms of racial discrimination (Ukraine v. Russian Federation). 9 March 2017. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20170309-ORA-01-00-BI.pdf>

151. International Court of Justice. (2018). Application of the International convention on the elimination of all forms of racial discrimination (Qatar v. United Arab Emirates). Requests for the indication of provisional measures. Order of 23 July 2018. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/172/172-20180723-ORD-01-00-EN.pdf>

152. International Court of Justice. (2019). Press release. Amendments to the Rules of Court. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/press-releases/0/000-20191021-PRE-01-00-EN.pdf>

153. International Court of Justice. (2020). Application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (The Gambia v. Myanmar). Requests for the indication of provisional measures. Order of 23 January 2020. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/178/178-20200123-ORD-01-00-EN.pdf>

154. International Court of Justice. (2021). Order of 7 December 2021. Application of the International Convention on the elimination of all forms of racial discrimination (Azerbaijan v. Armenia). URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/181/181-20211207-ORD-01-00-EN.pdf>

155. International Court of Justice. (2022). Order of 16 March 2022. Allegations of genocide under the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20220316-ord-01-00-en.pdf>

156. International Court of Justice. (2024). Application of the International Convention for the suppression of the financing of terrorism and of the International Convention on the elimination of all forms of racial discrimination (Ukraine v. Russian Federation). Judgement of 31 January 2024. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20240131-jud-01-00-en.pdf>

157. International Court of Justice. (n.d.). Statute of the International Court of Justice. URL: <https://www.icj-cij.org/statute>

158. International Law Commission. (1958). Model Rules on Arbitral Procedure. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/10_1_1958.pdf

159. Jorem, H. (2013). Protecting human rights in cases of urgency: interim measures and the right of individual application under Article 34 ECHR. *Nordic Journal of Human Rights*, 30(4), 404-428.

160. Karaliunaite-Storækre, S. (2008). The binding nature of provisional

measures in the field of human rights. University of Oslo. URL: https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/22759/provmeasures_thesis.pdf?sequence=1

161. Kontogiannis, D. (2019). Provisional measures in Ukraine v. Russia: From illusions to reality or a prejudgment in disguise? *EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law*. URL: <https://www.ejiltalk.org/provisional-measures-in-ukraine-v-russia-from-illusions-to-reality-or-a-prejudgment-in-disguise/>

162. Legal Action Worldwide. (2022). Press release. Tigrayan victims secure provisional measures relief in landmark human rights case against Ethiopia. URL: https://www.legalactionworldwide.org/wp-content/uploads/PR_Tigray-Seizure_PDF.pdf

163. Macdonald, J. St. R. (1992). Interim measures in international law, with special reference to the European system for the protection of human rights. *Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 703-740. URL: https://www.zaoerv.de/52_1992/52_1992_3_4_a_703_740.pdf

164. Marchuk, I. (2017). Ukraine v Russia at the ICJ hearings on indication of provisional measures: Who leads? *EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law*. URL: <https://www.ejiltalk.org/ukraine-v-russia-at-the-icj-hearings-on-indication-of-provisional-measures-who-leads/>

165. Miles, C. A. (2013). The origins of the law of provisional measures before international courts and tribunals. *Heidelberg Journal of International Law*, 73, 615-672. URL: https://www.zaoerv.de/73_2013/73_2013_4_a_615_672.pdf

166. Miles, C. A. (2017). Provisional measures before international courts and tribunals. *Cambridge University Press*, 128, 15-81.

167. Naldi, G. J. (2004). Interim measures in the UN human rights committee. *The International and Comparative Law Quarterly*, 53(2), 445-454.

168. Nijmegen Principles and Guidelines on Interim Measures for the Protection of Human Rights. (2021). URL: <https://www.ru.nl/sites/default/files/2023->

08/nijmegen_principles_and_guidelines_on_interim_measures_2021_1.pdf

169. Norgaard, C. A. (1993). Interim measures under the European system for protection of human rights. In *Festskrift Ole Due*. 278-297.

170. Organisation of American States. (n.d.). American Convention on Human Rights “Pact of San Jose, Costa Rica”. URL: http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.pdf

171. Organisation of American States. (n.d.). Questionnaire: Human rights in the Inter-American system. URL: <https://www.oas.org/ipsp/images/English%20FAQs.pdf>

172. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2011). Resolution 1788: Preventing harm to refugees and migrants in extradition and expulsion cases: Rule 39 indications by the European Court of Human Rights. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17955&lang=EN>

173. Permanent Court of International Justice. (1922). Rules of Court, 24 March 1922. URL: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_D/D_01.pdf

174. Permanent Court of International Justice. (1926). Denunciation of the Treaty of 2 November 1865 between China and Belgium. URL: <http://surl.li/rnluv>

175. Pescatore, P. (1986). Les mesures conservatoires et les referes. *Societe francaise pour le droit international, Colloque de Lyon*, 315-362.

176. Pomson, O. (2022). The ICJ’s provisional measures order: unprecedented. *Articles of war*. URL: <https://lieber.westpoint.edu/icj-provisional-measures-order-unprecedented/>

177. Rieter, E. (2010). Preventing irreparable harm: Provisional measures in international human rights adjudication. *Intersentia*.

178. Risini, I. (2020). Armenia v Azerbaijan before the European Court of Human Rights. *EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law*. URL: <https://www.ejiltalk.org/armenia-v-azerbaijan-before-the-european-court-of->

human-rights/

179. Robby, H. J. (1886). The Twelve Tables of Gortyn. *Law Quarterly Review*. URL:

http://www.law.harvard.edu/faculty/cdonahue/courses/rlaw/mats/GortynCode_Robby.pdf

180. Rodríguez-Pinzón, D. (2012). Precautionary measures of the Inter-American Commission on Human Rights: Legal status and importance. *Human Rights Brief*, 20, 13-18. URL:

https://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/huribr20&id=92&men_tab=srchresults

181. Rosenne, S. (2004). Provisional measures in international law: The International Court of Justice and the International Tribunal for the Law of the Sea. Oxford University Press.

182. Sałkiewicz-Munnerlyn, E. (2021). Jurisprudence of the PCIJ and of the ICJ on Interim Measures of Protection. Springer Nature, 155.

183. Sałkiewicz-Munnerlyn, E. (2022). Plausibility test as a requirement for the indication of the interim measures. In *Jurisprudence of the PCIJ and of the ICJ on Interim Measures of Protection*. (pp. 63-68).

184. Schabas, W. (2015). The European Convention on Human Rights: A commentary. *Oxford Commentaries on International Law*.

185. Shaver, L. (2010). The Inter-American Human Rights System: An effective institution for regional rights protection. *Washington University Global Studies Law Review*, 9. URL: https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/wasglo9&div=30&g_sent=1&casa_token=&collection=journals

186. Sparks, T., & Somos, M. (2021). The humanisation of provisional measures? — Plausibility and the interim protection of rights before the ICJ. In *Provisional measures issued by international courts and tribunals* (pp. 77-105). URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3471141

187. Thirlway, H. W. (1994). The indication of provisional measures by the

International Court of Justice.

188. Trindade, C. A. A. (2003). The evolution of provisional measures of protection under the case-law of the Inter-American Court of Human Rights (1987-2002). *Human Rights Law Journal*, 24(5-8), 162-168.

189. Tzevelekos, D. V. (2021). On the value of interim measures by the ECtHR on inter-State disputes. *Strasbourg Observers*. URL: <https://strasbourgobservers.com/2021/02/03/on-the-value-of-interim-measures-by-the-ecthr-on-inter-sate-disputes/>

190. United Nations High Commissioner for Refugees. (2007). Toolkit on how to request interim measures under Rule 39 of the rules of the European Court of Human Rights for persons in need of international protection. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/4f8e8f982.pdf>

191. United Nations Human Rights Committee. (2007). Views. Communication No. 1150/2003. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhstcNDCvDan1pXU7dsZDBaDXL4tyhvmsS9111w5rXvKN%2bpx%2fzsrYrvG1fPLieffRKjJ8IUJx4h7RXoHQGakKjZ7QXVP2BwV8DCuPN1bbV%2f0eaj8eznzRxdwt5%2fvuNmQ3ehtpErLRupVzOj11vV1TfoDc%3d>

192. United Nations Human Rights Committee. (2007). Views. Communication No. 1041/2001. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhstcNDCvDan1pXU7dsZDBaDVdazx1zCF%2bZfYzEEty44nT5saireYk3cs3pTgpMwrMKRw6YZ1trsUhRhILxv6MT1MoYtLP7RT2o7J7D0J%2bu14yEaXtSV8iuVxW7N7f7CAiz%2fr%2fcGfi3iOHW3ou%2fxy1DuU%3d>

193. United Nations Human Rights Committee. (2009). Views. Communication No. 1276/2004. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhstcNDCvDan1pXU7dsZDBaDVEBkdeaT5Sx9X%2b351DL0StWpvqXTLSn3Qm%2f2kc%2bkwxIYNst04Tb8aNsnFW0%2fziPMwUw918mh9gYVKNVDL9kxjzFNb2WiHUUp6ofEvavdjp4KvuScCotJJbi2LU4rh%2bdCM%3d>

194. United Nations Human Rights Committee. (2014). The mandate of the Special Rapporteur on new communications and interim measures. Report by the Special Rapporteur. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Download.aspx?symbolno=CCPR/C/110/3&Lang=en
195. United Nations Human Rights Committee. (2021). Rules of procedure of the Human Rights Committee. URL: <http://surl.li/rnlvi>
196. United Nations Human Rights Committee. (2023). Views adopted by the Committee under Article 5(4) of the Optional Protocol, concerning communication No. 3017/2017. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhstcNDCvDan1pXU7dsZDBaDVe6YHeFJ8PNCOzWHAS74SbTCAI2t3MpfMh7xEn6kP%2ffEn2alvS9ium2YACXZbgRgPgRe2w4L%2fshN2zXW6O7ATdbEgiZXPoIETWijT7N%2fOVTcgTlkA6edzbWKH4oZRKAhA%3d>
197. United Nations. (1947). Statute of the International Law Commission. URL: <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/statute/statute.pdf>
198. United Nations. (2021). Guidance for submitting an individual communication to the UN treaty bodies. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/Guidance-note-for-complaints-form-E.docx>
199. United Nations. (2023). Meeting Coverage: Security Council. 9404th meeting. Deportation, treatment of Ukraine's children by Russian Federation take centre stage by many delegates at Security Council briefing. 24 August 2023. URL: <https://press.un.org/en/2023/sc15395.doc.htm>
200. United Nations. (n.d.). Statute of the Permanent Court of International Justice. UN-Library. URL: <https://www.un-ilib.org/content/books/9789210559096s003-c002/read>
201. Wuschka, S. (2022). Of legal creativity and plausibility of rights. The ICJ's order on provisional measures in Ukraine V. Russia. *Völkerrechtsblog. International law & International legal thoughts.* URL:

<https://voelkerrechtsblog.org/the-icjs-order-on-provisional-measures-in-ukraine-v-russia/>

202. Zimmermann, A., Tams, C. J., Oellers-Frahm, K., & Tomuschat, C. (Eds.). (2019). *The Statute of the International Court of Justice: A commentary*. Oxford University Press.

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Футорянська, К.П. (2023). Щодо деяких керівних принципів застосування тимчасових заходів, розроблених Інститутом міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*, 12, 521-525.

2. Федорова, А.Л., & Футорянська, К.П. (2022). Виключення Росії з Ради Європи: підстави та наслідки. *Український часопис міжнародного права*, 2, 86-94.

3. Футорянська, К.П. (2022). Застосування Європейським судом з прав людини Правила 39 Регламенту за Заявою №11055/22 Україна проти Росії (X): ефективність та значення. *Український часопис міжнародного права*, 1, 98-103.

4. Футорянська, К.П. (2021). Ефективність застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини за міждержавними заявами щодо ситуації в Нагірному Карабасі. *Український часопис міжнародного права*, 2, 113-119.

5. Футорянська, К.П. (2020). Застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини у світлі практики щодо України. *Юридичний науковий електронний журнал*, 5, 220-223.

6. Футорянська, К.П. (2020). Юридична сила рішень міжнародних регіональних судових установ щодо застосування тимчасових заходів. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 3, 252-257.

Стаття в іноземному періодичному науковому виданні

7. Futorianska, K. (2021). Interim measures with respect to persons in detention under Rule 39 of the European Court of Human Rights. *European Political and Law Discourse*, 8(5), 22-30.

Тези доповідей, матеріалів науково-практичних конференцій

8. Футорянська, К.П. (2023). Умови застосування тимчасових заходів

міжнародними судовими установами. В *Права людини в період збройних конфліктів: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-й річниці ухвалення Загальної декларації прав людини 1948 року*. 3 листопада 2023 р., м. Одеса. С. 88-97.

9. Футорянська, К.П. (2022). Роль тимчасових заходів ЄСПЛ у справах щодо військовополонених захисників Маріуполя. В *Права людини в період збройних конфліктів: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія»*. 18 листопада 2022 р., м. Одеса. С. 315-321.

10. Футорянська, К.П. (2021). Роль Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини у контексті міграційної кризи на кордоні Білорусі з Європейським Союзом. В *Права людини – пріоритет сучасної держави: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 10 грудня 2021 р., м. Одеса. С. 119-124.

11. Футорянська, К.П. (2021). Захист соціальних прав людини крізь призму застосування негайних заходів Європейським комітетом з соціальних прав. В *Актуальні проблеми міжнародних відносин 2021: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених*. 28 жовтня 2021 р., м. Київ. С. 94-99.

12. Футорянська, К.П. (2021). Застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини у справі пана Навального: можливі наслідки та особливості виконання. В *Шевченківська весна-2021: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених*. 29 березня 2021 р., м. Київ. С. 119-123.

13. Футорянська, К.П. (2020). Застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини у справах щодо захисту прав несупроводжуваних дітей-мігрантів. В *Права людини – пріоритет сучасної держави: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції*. 10 грудня 2020 р., м. Одеса. С. 55-58.